

TEORIJA IN PRAKSA

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1974, LETNIK XI, UDK 3

3

IZ VSEBINE

Franc Šetinc: Beležke o demokratičnem centralizmu

Boris Majer: Kultura danes in jutri

Izlok Winkler: Aktualne naloge ZK na ljubljanskih visokošolskih zavodih

Čazim Sadiković: Ob ustavni opredelitvi položaja zveze komunistov

Ernest Petrič: Mednarodni odnosi v novi ustavi (načela)

France Vreg: Komunikacijska znanost: definicija in funkcija

Pavle Zrimšek: Odprtost komunikacijskega sistema kot družbena norma

Janez Pečar: Socialnemu delu podobne dejavnosti v službah javne varnosti

Jože Širec: Usposobljenost osnovnošolskih absolventov za prehod na srednje šole

Tadeusz M. Jaroszewski: Delo kot dejavnik ustvarjanja človeka

Aldo D'Alfonso: Jasnost v idejnem boju

TEORIJA IN PRAKSA

1974

3

revija za družbena vprašanja, let. 11, št. 3, str. 217—352, Ljubljana, marec 1974

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani; revija izhaja ob finančni podpori Kulturne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Vladimir Bračič, Zvone Dragan, Nace Golob, Silva Jereb, Polde Kejžar, Andrej Kirn, Peter Klinar, Martin Košir, Stane Kranjc, Marjan Lah, Albin Mahkovec, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Emil Rojc, Janko Rupnik, Nada Sfiligoj, Majda Strobl, Vanek Šiftar, Ivo Tavčar, Niko Toš, Lojze Vezočnik, France Vreg, Boris Zihel

PRESEDNIK UREDNISKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Savin Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Boris Majer, Boštjan Markič, Tomo Martelanc, Mojca Murko-Drčar, Oto Norčič, Ciril Ribičič, Vlado Vodopivec

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Rastko Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Za posameznike: letna 50 din, polletna 25 din; za organizacije: letna 80 din; za študente: letna 40 din; za tujino: letna 120 din, posamezen izvod 12 din; v prosti prodaji je cena enojne številke 6 din, dvojne 10 din

TEKOČI RACUN:

50102-603-48090 Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Ljubljana — za revijo Teorija in praksa; devizni račun FSPN: 50100-620-00133-32040-10-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

UVODNIK:

- FRANC ŠETINC: Beleške o demokratičnem centralizmu 219

ČLANKI, RAZPRAVE:

- BORIS MAJER: Kultura danes in jutri 226
IZTOK WINKLER: Aktualne naloge ZK na ljubljanskih visokošolskih zavodih 24
CAZIM SADIKOVIČ: Ob ustavni opredelitvi položaja Zveze komunistov 242

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

- BREDA PAVLIČ: Za človeka 252
LEOPOLD KEJŽAR: Normiranje stroškov izobraževanja 256
MOJCA D. MURKO: Alternativa? 259

VPRAŠANJA POLITIČNEGA SISTEMA:

- ERNEST PETRIČ: Mednarodni odnosi v novi ustavi 262
VASILIJ POLIČ: Novosti na področju družbenopolitičnega sistema v ustavi SFRJ 271

DRUŽBENO KOMUNICIRANJE:

- FRANCE VREG: Komunikacijska znanost: definicija in funkcija 277
PAVLE ZRIMSEK: Odprtost komunikacijskega sistema kot družbena norma 284 /

JAVNA VARNOST IN DRUŽBA:

- JANEZ PECAR: Socialnemu delu podobne dejavnosti v službah javne varnosti 289

ZNANOST IN DRUŽBA:

- BORUT PIHLER: Vrednotenje in znanstveno raziskovanje 306

VZGOJA IN IZOBRAŽEVANJE:

- JOŽE SIREC: Usposobljenost osnovnošolskih absolventov za prehod na srednje šole 317

SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:

- TADEUSZ M. JAROSZEWSKI: Delo kot dejavnik ustvarjanja človeka 327
ALDO D'ALFONSO: Jasnost v idejnem boju 336

PRIKAZI, RECENZIJE:

- G. V. PLEHANOV: Izbrani spisi (N. Brglez) 342

- VIKTOR BUBANJ: Doktrina zmage (T. Arko) 344

- MED NOVIMI KNJIGAMI: 347

- Iz domačih revij 348

- BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV: 349

- Avtorski sinopsisi 351

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 11,
št. 3, str. 217—352, Ljubljana,
marec 1974

CONTENTS

FRANC SETINC: Democratic Centralism 219

ARTICLES, STUDIES:

BORIS MAJER: Culture Today and Tomorrow 226
 IZTOK WINKLER: Actual Tasks of the League of Communists in Ljubljana Higher-School Institutions 234
 ČAZIM SADIKOVIĆ: On Constitutional Definition of the Role of the League of Communists 242

VIEWS, COMMENTS:

BREDA PAVLIĆ: In Favour of Man 252
 LEOPOLD KEJŽAR: Establishing Norms Regarding the Costs of Education 256
 MOJCA D. MURKO: Alternative? 259

QUESTIONS CONCERNING THE POLITICAL SYSTEM

ERNEST PETRIČ: International Relations in the New Constitution 262
 VASILJ POLIČ: Novelites of the Socio-political System in the Yugoslav Constitution 271

SOCIETY AND COMMUNICATION:

FRANCE VREG: Communication Science: Definition and Function 277
 PAVLE ZRIMSEK: Openness of the Communication System as a social norm 284

SOCIETY AND PUBLIC SECURITY:

JANEZ PEČAR: Activities Close to Social work in Public Security Services 289

SOCIETY AND SCIENCE:

BORUT PIHLER: Evaluation and Scientific Research 306

EDUCATION:

JOZE ŠIREC: Are the Pupils of Elementary School Sufficiently Prepared for the Secondary School 317

SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:

TADEUSZ M. JAROSZEWSKI: Work as a Factor of the Formation of Man 327
 ALDO D'ALFONSO: Clearness in Controversy of Ideas 336

REVIEWS:

G. V. PLEHANOV: Selected Writings (N. Br-glez) 342
 VIKTOR BUBANJ: Doctrine of Victory (T. Arko) 344

NEW BOOKS:

From Domestic Reviews 348

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES:

Authors' Synopses 351

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ:

ФРАНЦ ШЕТИНЦ: Демократический централизм 219

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

БОРИС МАЙЕР: Культура сегодняшнего и завтрашнего дня 226
 ИЗТОК ВИНКЛЕР: Актуальные задачи СК в высших учебных заведениях Любляны 234
 ЧАЗИМ САДИКОВИЧ: О конституционном определении положения Союза Коммунистов 242

ВЗГЛЯДЫ, ГЛОССЫ, КОМЕНТАРИИ:

БРЕДА ПАВЛИЧ: Для человека 252
 ЛЕОПОЛЬД КЕИЖАР: Нормирование расходов в области образования 256
 МОИЦА Д. МУРКО: Альтернатива? 259

ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ:

ЭРНЕСТ ПЕТРИЧ: Международные вопросы в новой Конституции 262
 ВАСИЛИЙ ПОЛИЧ: Новости в Конституции СФРЮ в области общественно-политической системы 271

ОБЩЕСТВЕННЫЕ КОММУНИКАЦИИ:

ФРАНЦЭ ВРЕТ: Наука о коммуникациях: ее определение и функция 277
 ПАВЛЕ ЗРИМШЕК: Открытая система коммуникаций как общественная норма 284

ОБЩЕСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И ОБЩЕСТВО:

ЯНЕЗ ПЕЧАР: Деятельности, сходные с социальной работой в службах общественной безопасности 289

НАУКА И ОБЩЕСТВО:

БОРУТ ПИХЛЕР: Оценка и научные исследования 306

ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ:

ИОЖЕ ШИРЕЦ: Квалификация выпускников начальных школ при переходе в средние учебные заведения 317

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:

ТАДЕУШ М. ЯРОШЕВСКИ: Труд как фактор создания человека 327
 АЛЬДО Д'АЛЬФОНЗО: Ясность в идеологической борьбе 336

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

Г. В. ПЛЕХАНОВ: Избранные сочинения (Н. Брглез) 342
 ВИКТОР БУБАНЬ: Доктрина победы (Т. Арко) 344

СРЕДЫ НОВЫХ КНИГ

По страницам отечественных журналов 348

ВИВЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ

Авторские синопсисы 351

Beleške o demokratičnem centralizmu

I

»Demokratični centralizem je temeljno načelo odnosov, organiziranja in delovanja Zveze komunistov, vseh njenih članov, organizacij, organov in vodstev. Načelo demokratičnega centralizma temelji na doseganju enotnosti sedanjih in zgodovinskih interesov delavskega razreda, ki jih Zveza komunistov znotraj in na čelu delavskega razreda, v procesu javne in politične diferenciacije razlogov in dokazov prakse, nenehno usklajuje in uresničuje.«

Tako piše v osnutku statuta Zveze komunistov Slovenije, ki je zdaj v javni razpravi. Tega določila ne smemo, tako kakor tudi nobenega drugega ne, jemati odtrgano od celote statuta. Sicer bi nam ostala zgolj procedura, ki sama po sebi, ločeno od vsebine in odnosov, ne pomeni veliko. Načelo demokratičnega centralizma je predvsem sredstvo za zagotavljanje volje in akcij vseh članov Zveze komunistov, vpetih v uresničevanje revolucionarnih ciljev svoje organizacije. Pri tem morata priti do izraza obe sestavini, ki le vzajemno povezani in prepleteni zagotavljata: prvič, enakopravnost članstva pri obravnavanju in odločanju o politiki Zveze komunistov, in drugič, obveznost sklepov večine za vsakogar. Če zapostavimo eno ali drugo, dobimo popačeno načelo: ali birokratski centralizem ali anarhično demokracijo. Posledice so v obeh primerih hude in jih je težko popraviti.

V preteklosti smo bili priče razprav o načelu demokratičnega centralizma ali smo v njih celo sami sodelovali. V pozitivni težnji, da bi ob reorganizaciji Zveze komunistov leta 1967, po znanem brionskem plenumu CK ZKJ, zavarovali Zvezo komunistov pred nevarnostjo birokratizacije, smo bolj poudarjali eno stran načela demokratičnega centralizma: demokratizacijo. To je nekaterim rabilo kot alibi celo za vprašanja, ali je takšno načelo sploh še za kakšno rabo Zvezi komunistov, delujoči v sodobnem času in v razmerah samoupravljanja. Ta vprašanja so postavljali tako, kakor da se v družbi reproducirajo socialistični odnosi spontano, samogibno. V takšnih razmerah si komunisti lahko dovolijo, kot je zapisal Milovan Djilas že pred dvajsetimi leti, da so pri idejnih vpraša-

njih različnega mnenja. Tako bi hoteli, podobno kot Djilas, likvidirati partijo, saj bi ta ob idejni heterogenosti razpadala na frakcije in bi se v končnih posledicah razbila na več partij ali strank. »Nihče ne bi kontroliral njihovega dela (komunistov), niti ne bi dobivali linije«, je pisal Djilas, »temveč bi po prediskutiranih tezah in predavanjih sami določali svoje stališče v skladu z razmerami v kraju ali v družbeni organizaciji, glede na to, kje delajo in žive.«¹

Razložek med Djilasovimi tezami pred dvajsetimi leti in stališči, ki so se porajala v zadnjih desetih letih, je predvsem v času. Takrat so bile zavrnjene kot iluzija, ki je lahko povzročila zmedo, ni pa mogla pognati globljih korenin v materialnih odnosih in interesih. Drugače je bilo v nedavni preteklosti, ko so bila taka, lažno liberalistična stališča izraz interesov in teženj sil, ki so se čutile ogrožene, ker bi nadaljnji razvoj socialističnih samoupravnih odnosov razbil njihove monopolne in oblastne pozicije in privilegije. Zato je takšnim tehnobirokratskim silam bila potrebna partija, ki bi se omejevala le na splošne razprave, njim pa bi puščala svobodni manevrski prostor za uveljavljanje partikularnih interesov. Zavzemale so se za to, da bi se osnovne organizacije preselile iz podjetij na teren, ker tako in tako samo »ovirajo uveljavljanje poslovnosti in delovanje ekonomskih zakonitosti«. Nekateri tuji komentatorji so takrat pisali, da mora partija iz tovarn zato, ker se je preveč vtikala v poslovnost in je s tem zavirala hitrejši materialni napredek. Isti zdaj pišejo, da se partija vrača v podjetja, ker želi prevzeti vse nase in zmanjšati pomen in vlogo direktorjev in poslovnih ljudi sploh. V obeh primerih so bile to špekulacije: enkrat želja, da bi z evolucijo znotraj partije in družbe prišlo do idejne dezintegracije in s tem do nastajanja osnov za večstrankarski sistem, drugič natolcevanje, da se partija vrača na »stare pozicije« ter da s krepitvijo stalinskih, dogmatičnih elementov nastajajo razmere, v katerih bo Jugoslavija postopoma »zlezla« v vzhodni blok.

Čeprav se v Jugoslaviji bijemo na dveh frontah: enkrat proti nacionalistom in tehnokratom, drugič proti centralistom in dogmatikom, največkrat pa proti obojim hkrati, se razni politični špekulantje, za katerimi stoji svetovna reakcija, niso naučili iz zgodovine nove Jugoslavije najbolj temeljnega: abecede naše revolucije. Socialistično samoupravljanje, svoboda in neodvisnost Jugoslavije in s tem njenih narodov in narodnosti, politika neuvrščенosti — to so stalnice, ki so postale kri in meso našega življenja. To niso samo besede, to ni nikakršna fikcija ali slepilo, njihova moč ni odvisna samo od posameznih voditeljev. Nasprotno, to je za večino delovnih ljudi življenjsko vprašanje obstoja temeljnega produkcijskega odnosa, ki je postal že družbena praksa milijonov ljudi. Po tej zgodovinski nujnosti je Zveza komunistov dobila mandat delovnih ljudi in le-ti ji ga glede na njeno objektivno vlogo vedno znova potrjujejo.

¹ Milovan Djilas je leta 1954 v »Borbie« napisal serijo člankov, v katerih je razkril svoj idejni koncept. Citat je iz teh člankov. (Revija »Komuniste«, št. 1—2 in 3/1954, gradivo plenuma CK ZK Jugoslavije)

Demokratsko oblikovanje politike Zveze komunistov je — o tem ne more biti nobenega dvoma — temeljni pogoj za njeno uspešno uresničevanje. Čim več ljudi sodeluje v razpravi o kakem predlogu stališč, čim večje so možnosti poslušati argumente ali jih celo ponujati, toliko bolj bodo prepričani o njih in prej je pričakovati, da se bodo tudi zavzemali za uresničevanje po taki, demokratični poti nastale politike. Ako kdo zavzeto sodeluje v izmenjavi in boju mnenj, kajpada s težnjo, da bi organizacija čim hitreje prišla do enotnosti, je zelo verjetno, da bo takšno prepričanje in takšno revolucionarno vnetje vnašal tudi v samo akcijo, ko bo treba sprejeto rešitev prevesti v prakso, v življenje. Komur je razprava sama sebi namen, kdor v boju mnenj zasleduje le svoj prestiž in streže le svojim ambicijam, morda celo nečimrnosti, temu demokracija gotovo ni sredstvo revolucije za doseg ciljev, za katere se bojuje Zveza komunistov.

Nekateri so v preteklosti spreminjali partijske tribune v dolgovezne, jalove razprave, monologe. Če jih je v interesu enotnosti akcije kdo naposled (pogosto zelo pozno) prekinil, so razglašali sebe in demokracijo za mučenico. Toliko da niso rekli: kaj vsebina, kaj akcija, najvažnejša je demokracija! Vzklikali so svobodi, tisti, v imenu katere so posamezniki in skupine neredko ustvarjali nesvobodo za delavce. »... boj za obliko, za negovanje in razširjanje demokratičnih oblik življenja je trenutno najvažnejša, najnujnejša in najnaprednejša stvar,« bi ponavljali za Djilasom njegove »posvečene« besede.²

Posamezniki so razglašali manjšino za naprednejši pol, ki ima proti sebi konservativno večino, a slišati je bilo tudi prizanesljivejši izraz — nemo večino. Globlja analiza dogajanj v preteklosti bi nedvomno pokazala, da so zagovorniki takšnih tez tudi v resnici večkrat zapovrstjo ostajali v manjšini. Ker je šlo največkrat za iste ljudi, je bil upravičen sum, da z njimi nastajajo zametki, ki se utegnejo razrasti v frakcijo v partiji. Odtod tudi njihova prizadevanja razlagati statutarne določila v skladu s svojimi interesi in potrebami.

Sibka točka teh tez je bila nedvomno trditev, ki je pripisovala manjšini — najraje bi jo kar institucionalizirali — vlogo gibalke napredka v Zvezi komunistov in v vsej družbi. Takšen pogled na vlogo manjšine ni bil naključen. Pojavljal se je hkrati s kuloarsko delitvijo slovenskega partijskega vodstva na konservativno, primitivno in napredno, sodobno. Liberalistične sile so si na moč prizadevale prikazovati večino članstva kot konservativno, sektaško, dogmatsko itd. Govorili so celo o tem, da ne bo mogoče bistveno spremeniti razporeda sil v samem republiškem političnem vrhu, dokler ne bo uspelo posodobiti, intelektualizirati, se pravi spremeniti strukture članstva. Ta proces bi bilo mogoče prehitovati tudi tako, da bi omejevali vlogo partije čedalje bolj na elitniške politične

² Ibidem.

aktivne, medtem ko bi večino takšnega, konservativnega, članstva potiskali ob rob družbenega dogajanja, s tem pa ga pripravili do tega, da bi se postopoma samo izživel in usahnilo v demobilizacijo in demoralizacijo. Tako bi elita v Zvezi komunistov, povezana s tehnobirokratskimi in elitniškimi težnjami v družbi, postala »nova, sveža, moderna partija«. Ali bi to še bila revolucionarna organizacija, avantgarda delavskega razreda, o tem ni treba posebej razglabljati.

III

V resnici potem, ko je sprejet večinski sklep, v Zvezi komunistov ne sme biti več ne večine ne manjšine, zlasti ne take, ki bi delovala nepretrgoma in bi bila navsezadnje institucionalizirana. V celoti organizacije je samo še »vsak zase manjšina« ne glede na to, ali je ob glasovanju o kakem sklepu pripadal večini ali manjšini. Izraz »vsak zase manjšina« uporabljam pogojno; mislim predvsem na obveznost vsakogar v Zvezi komunistov, da sprejeta stališča in sklepe nenehno preverja v družbeni praksi ter išče potrditev ali zanikanje zanje. Preverjati, ali je bil sklep dober ali slab, ali ga bo treba morebiti celo dopolniti ali spremeniti — to je dolžnost slehernika v Zvezi komunistov, ne le tistega, ki je ob glasovanju ostal v manjšini. To je konec koncev bistvo revolucije, njena gonilna moč. Da mora biti revolucija — v skladu z marksizmom — večno mlada, sveža, vedno v težnji za preseganjem danosti, ker drugače preneha biti revolucija — to nikakor ni fraza. To je v praksi in zgodovini tisočkrat preverjena resnica.

Do tod ni nesporazuma; ta nastane tedaj, ko se vprašamo, kako preverjamo sprejeto politiko in stališča v praksi. Vsekakor ne tako, da bi šli takoj v nasprotno akcijo z namenom, da bi preprečili uresničevanje večinskega sklepa. Tudi ne tako, da bi »manjšina« bila samo »lojalna« do stališča, s katerim ob glasovanju ni soglašala, obenem pa bi skrivaj pripravljala nasprotno akcijo. Vsakdo mora uresničevati večinski sklep; če ima nove dokaze, da sklep ni dovolj življenjski, napreden in bi ga zato bilo treba spremeniti, mora javno, po pravilih, določenih s statutom, sprožiti postopek za sprejetje novega sklepa. Če ne bi bilo tako, bi posamezniki ali skupine lahko ostajali vedno v manjšini, vedno samo »solidarne« in »lojalne« do večine. Če imajo pri tem še stališča, ki se idejno izključujejo s politiko, za katero se zavzema večina, potem imamo opraviti z ljudmi, za katere je bolje, da gredo iz partije, preden se razvijejo v frakcijo in s tem v partijo v partiji.

IV

Zveza komunistov se mora organizirati tako, da bo skozi celoto njene dejavnosti v celotni organizacijski strukturi in v vseh oblikah njenega dela pričujoč vpliv članstva. Pri tem moramo jemati celotno dejavnost Zveze komunistov kot neločljivo celoto treh sestavin: organiziranosti,

teorije in akcije, od izhodišča do cilja, v loku, ki ga sestavljajo, kot bi rekel Gramsci, delo, iskanje in boj. Nujna je torej visoka kvaliteta tega vpliva, ta pa gotovo ne more kliti iz nizke idejne ravni članstva. Vodstva, ki so revolucionarna in katerih delo korenini v marksizmu, ne morejo sprejemati stališč, ki so obremenjena z ozko zavestjo, z lokalističnimi, partikularnimi in drugimi interesi. Toda brž ko so v položaju, da morajo biti kritična in selektivna v odnosu do stališč in pobud iz članstva, so že tudi v nevarnosti, da bi jim večja naprednost »stopila v glavo« in naposled okostenela v dogmo. Vodstva si ne smejo nikoli domišljati, da imajo vedno prav in da so imuna proti zmotljivosti.

Prva sestavina idejno-politične vloge Zveze komunistov — organiziranost — je potrebna zato, ker je treba spontano dejavnost in zavest članstva sintetizirati v oblikovanje akcije za preseganje danega, preživlega. »Spontanost mora doživljati svojo potrditev in zanikanje v organizaciji kot premišljenem, urejenem ustvarjanju reda.«³ Visoka stopnja organiziranosti omogoča maksimalno mobilizacijo vseh ustvarjalnih sil članstva.

Premišljenega, urejenega pa spet ni brez revolucionarne teorije, ki mora biti — če naj bo marksistična, večno živa, nikoli okamenela v dogmo, zbirko večnih resnic, katekizem zapovedi — v nepretrganem iskanju boljšega, naprednejšega. Teorija, ki bi se istovetila z obrambo obstoječega in bi bila navezana »na ohranitev oblik, ki so se v razvoju družbe izkazale za že presežene — ni revolucionarna«. Zvezi komunistov je potrebna kritična analiza — ne manipulacija. Socializmu je potrebna »samokritika« kot realnost in nujnost.⁴

Teorija mora skozi organiziranost prehajati v akcijo. Teorija brez akcije je jalova, slabokrvna, nesposobna ustvarjalnega življenja. Lahko razlaga svet, ne more pa ga spreminjati, kakor bi rekel Marx. A tudi akcija brez teorije kot kompasa bi bila slepa in bi blodila v megli.

Zato so zelo nevarna razna poenostavljanja v razumevanju načela demokratičnega centralizma. Tisti, ki pravijo, da je po demokratični razpravi in sprejetju sklepa samo še jeklena disciplina — brez razmišljanja, se morda niti ne zavedajo, da bi to življenje teorije, ideje pretrgalo, omrtvičilo. Revolucionarna teorija nam vendar omogoča razumeti družbene tokove. Ne dopušča nikakršnega monopola in vsak monopol je nasilje nad ustvarjalnostjo. V samoupravljanju rase pomen teoretičnega dela in usposabljanja tudi za komuniste, ki morajo biti v novih razmerah sposobni analizirati konkretno družbeno prakso, splošna načela prevajati v realne odnose. Komunisti nimajo nobene knjige, v kateri bi bili zapisani vsi odgovori, ki jih terja življenje.

A nimajo prav tudi tisti, ki mislijo, da imajo lahko posamezni deli Zveze komunistov »posebne« interese v odnosu do celote. To so lahko

³ Dr. France Černe, »Zapis o kritičnem socialnem radikalizmu«, »Anthropos«, 1/1971.

⁴ András Hegedűs, »Samokritika« socialistične družbe — kot realnost in nujnost, Teorija in praksa 12/1968.

samo različni vidiki problemov in različne možnosti njihovega uresničevanja. Ne morejo pa biti to razlike, ki se idejno izključujejo. Noben del Zveze komunistov nima pravice, da si oblikuje svojo »partikularno linijo«, neodvisno ali v nasprotju z linijo, ki velja za celoto. Če bi to dovolili, bi imeli znotraj partije več gibanj, več politik in v skrajni posledici tudi zametke več partij. Do vprašanj razvoja socialističnih samoupravnih odnosov, enakopravnosti narodov in narodnosti v skupni večnacionalni državi, neodvisnosti in svobode, pravice do samostojne poti v socializem, politike neuvrščenosti itd. se ne more in ne sme postaviti vsak po svoje in vsak drugače. V tem smislu ni dopustna komplementarnost »političnega« pluralizma, o kakršnem so govorili pred šestimi leti. Takšen pluralizem bi razkrajal partijo, onesposabljal bi jo za opravljanje njene integrativne funkcije v družbi, razbijal bi jo na parcele, kar bi vodilo v dezintegracijo družbenoekonomskega in političnega sistema. V obliki takih tez in stališč se je že pojavljala popustljivost v odnosu do frakcij, popustljivost, ki je v zgodovini delavskega gibanja bila vedno usodna.

V

Kakšno mesto imajo v načelu demokratičnega centralizma vodstva, forumi? Njihova povezanost s članstvom mora biti dialektična. Enkrat so pobude forumov prisotne v razpravi širšega članstva, drugič je narobe: vodstvo upošteva kritike, predloge in pobude iz članstva, jih osmišlja, povzdigne na raven sinteze in jih kot predloge vrača v demokratično razpravo članstvu. Prav ta vzajemna povezanost je najboljšo jamstvo, da forumi ne bodo manipulirali s članstvom in mu ponujali svojih odločitev le v formalno potrditev ali celo samo v konsultacijo. V takem primeru je tudi forum zunaj nevarnosti, da bi nekritično sprejemal vsako pobudo in vsako kritiko, ki bi iz članstva prišla v forum. »Prihajamo v obdobje«, je rekla Milka Planinc v televizijski oddaji *„Iz oči v oči“*, »ko postaja partija organizatorica dela, nosilka programa nadaljnjega razvoja revolucije, zato moramo tudi razporeditev kadrov opraviti tako, da bo vsakdo tam, kjer bo največ prispeval...«.

V centralnem komiteju mora biti pričujoča delavska politika in v delavskih kolektivih mora zaživeti politika centralnega komiteja. To ni odvisno zgolj od deleža delavcev v sestavi vodilnih partijskih organov, čeprav tudi tega ne kaže podcenjevati. Pismo izvršnega biroja predsedstva in predsednika ZKJ je delavsko, ker je spregovorilo v jeziku sedanjih in dolgoročnih interesov delavskega razreda. A kako vodstvo bi lahko vodilo nedelavsko politiko, četudi bi v njem sedeli pretežno delavci. Poleg socialne baze, iz katere mora rasti in se nanjo opirati Zveza komunistov, je potrebna še kritična zavest, ki pa je nima človek že zgolj zato, ker dela ob stroju. V delavski razred jo lahko prinaša tudi nekdo, ki ni neposredni proizvajalec, čeprav mora pri tem upoštevati zlasti interese združenih neposrednih proizvajalcev in delavskega razreda kot celote.

Ko tako končujem razmišljanje o načelu demokratičnega centralizma, bi rad na koncu opozoril vnovič na to, da demokratičnega centralizma ne smemo mehanično iztrgati iz celotnega konteksta in duha statuta Zveze komunistov Jugoslavije in Zveze komunistov v republikah. To načelo temelji, na primer, na demokratičnem poreklu (volilnosti) vseh organov in vodstev ter na njihovi odgovornosti članstvu. Ni dovolj samo reči, da so sklepi večine obvezni za vsakogar, ampak je važno tudi to, da jih mora vsak z osebnim zgledom in odgovornostjo tudi uresničevati. S tem neločljivo povezana sta tudi kritika in samokritika, ki morata imeti pomen moralne in kulturne vrednote.

Poglavitno vprašanje notranje demokracije v Zvezi komunistov nista samo svobodna izmenjava in boj mnenj. Neprimerno važnejše je, da članstvo po tej poti ustvarja enotnost akcije, da postane temeljni dejavnik oblikovanja in uresničevanja politike Zveze komunistov na vseh ravneh. Pogoj za to pa je, da je v Zvezi komunistov maksimalno razvito komuniciranje, da delujejo kanali, po katerih se pretakajo ideje, stališča, predlogi in kritika v vseh smereh. Potrebne so celovite informacije (pa ne kot dodatek konspiraciji), ki vpletajo člana v celotno dejavnost Zveze komunistov. Bolj kot formalna procedura, preštevanje glasov je pomembno, da je dana članom možnost, da se prebijajo do globljega poznavanja in razumevanja stvari — do resnice. V Zvezi komunistov morajo biti ustvarjene take razmere, da formalizem ne bo mogel biti ovira za to, da bi napredno stališče lahko dobilo svoje mesto v političnem procesu. In predvsem: iskanje in zmote so sestavni del politike, kajpada neločljive od odgovornosti. »Tisti pa,« je nekoč zapisal Lenin »ki bi si hotel izmisliti za delavce recept, ki bi dal že vnaprej gotovo rešitve za vse primere v življenju ali ki bi obljubljal, da v politični revoluciji proletariata ne bo nobenih težav in nobenih zapletenih situacij, tisti bi bil preprosto šarlatan.«⁵

Demokratični centralizem je torej dialektična povezanost centralizma z demokracijo. Enega brez drugega ni. To je zgodovina nešteto krat potrdila, ko je prihajalo do zlorabe enega ali drugega: centralizma ali demokracije. Organizacija je edina možnost enotnosti zavesti. V njej centralizem predimenzionira svojo funkcijo, če v drugih delih strukture ni pobud in aktivnosti. In narobe: če je predimenzionirano formalistično pojmovana demokracija, partija ne more uspešno povezovati zavesti z akcijo v enotne tokove revolucije.

⁵ V. I. Lenin, »Država in revolucija«, Izbrana dela, zv. III, str. 210.

BORIS MAJER

Kultura danes in jutri

(Razmišljanje o kulturni politiki Zveze komunistov Slovenije med VI. in VII. kongresom)

Kulturna politika Zveze komunistov Slovenije je bila v obdobju med VI. in VII. kongresom usmerjena predvsem v izgradnjo samoupravnega koncepta kulture, ki se je z ustanavljanjem kulturnih skupnosti začel tudi praktično uresničevati. Gre za globok prelom v dosedanem položaju kulture, za prehod od državno administrativnega k samoupravnemu usmerjanju kulture. Samoupravno konstituiranje kulture je izredno pomemben člen oziroma faza v samoupravnem prestrukturiranju celotne naše družbe, še več, je eden izmed temeljnih pogojev za uresničitev pogloblitvega cilja našega družbenega razvoja — osvoboditev dela in človeka. Ko govorimo o samoupravnem konceptu kulture, o samoupravnem konstituiranju kulture, nikakor ne mislimo zgolj na kulturne dejavnosti, ali še ožje, zgolj na kulturne ustanove, niti samo na kulturne skupnosti, temveč na pojem in pomen kulture v najširšem pomenu besede, na kulturo kot specifični način življenja vsake, v našem primeru samoupravne socialistične družbe. V načrtovanju samoupravnega koncepta kulture zveza komunistov v obdobju med VI. in VII. kongresom seveda ni začela od nič. Tu so najpoprej programska izhodišča Zveze komunistov Jugoslavije, ki si jih je le-ta začrtala že mnogo prej, tu je celotna samoupravna smer razvoja naše družbe, tu so temeljna družbenoekonomska razmerja, ki so določala in določajo objektivni položaj kulture v naši družbi, tu so nazadnje kulturne dejavnosti in kulturne ustanove same, skupaj z vsemi odnosi, konflikti in protislovji, ki so se izoblikovali v prejšnjem obdobju. Samoupravno konstituiranje kulture, ki smo ga v tem obdobju začeli na ožjem področju kulture in nikakor še ne razširili na druga, enako pomembna področja družbenega življenja, kar je brez dvoma ena izmed pomanjkljivosti dosedanje kulturne politike, je treba razumeti kot izhodišče in sestavino mnogo širšega procesa, ki naj postopoma privede do nove zgodovinske razrešitve razmerja med kulturo in družbo, kulturnimi ustvarjalci in delavskim razredom oziroma delovnimi množicami sploh. Gre nam za kulturo, ki ne bo več ločena od delovnih množic. Ta proces se je v preteklem obdobju začel. Sprožila in usmerjala ga je zveza komu-

nistov skupaj z drugimi družbenimi organizacijami in naprednimi družbenimi silami, predstavlja pa poglavitno smer ter hkrati tudi najpomembnejši dosežek politike zveze komunistov v kulturi v minulem obdobju.

Ta usmeritev zveze komunistov na področju kulture ni bila vseskozi dovolj jasna, dovolj odločna in tudi ne dovolj izdelana v podrobnostih, saj je v bistvu šlo za pionirsko delo. Od tod številne nedoslednosti, omahovanja in koraki v prazno kot tudi posamezne zmotne ocene in odločitve. Poglavitna idejna in akcijska slabost zveze komunistov v tem obdobju je bila predvsem v tem, da zvezi komunistov še ni uspelo za to resnično progresivno, samoupravno demokratično in kulturno ustvarjalno pozitivno alternativo intelektualno in akcijsko angažirati dovolj širokega kroga kulturnih ustvarjalcev na eni strani in kulturno najbolj osveščenega dela delavskega razreda na drugi. Kulturna politika zveze komunistov je bila v tem obdobju še vedno preveč drobtinčarska, restriktivna, preveč se je še vedno ukvarjala z gašenjem, z bolj ali manj posrečenim razpletanjem kulturniških vozlov in spodrseljajev, namesto da bi vztrajneje, odločuje in nepopustljiveje postavljala tako pred kulturniško kot delovsko sredino izgradnjo samoupravnega koncepta kulture. Edino tak koncept kulture namreč lahko daje ustvarjalno alternativo različnim kulturniškim zdraham. Pri tem je treba poudariti, da kulturne politike ne delajo zgolj politična vodstva, temveč vsi komunisti, vsi odgovorni kulturni in politični delavci na različnih ravneh in na različnih področjih našega kulturnega življenja, kot tudi delovne organizacije na vseh področjih združenega dela. Kulturna politika zveze komunistov bi bila uspešnejša, če bi se komunisti kot posamezniki manj zanašali na »uradno« politiko forumov in njihova stališča in če bi delovali bolj samostojno, izhajajoč iz splošne programske usmeritve zveze komunistov in seveda iz obvezujočih političnih dokumentov, če bi s polno osebno odgovornostjo soustvarjali kulturno politiko na svojem področju, pa tudi v širšem merilu, s čimer bi največ prispevali tudi k oblikovanju kulturne politike v celoti. Zdi se, da nismo še v celoti premagali ostankov tistega obdobja, ko so bili nosilci pobude in seveda tudi vse odgovornosti skoraj izključno politični forumi, ko je zadoščalo izpolnjevati direktive, odgovornost pa je bilo zmeraj mogoče prevaliti na tistega, ki jih je izdajal. Samoupravna demokracija zahteva tudi bistveno drugačen odnos do vprašanja osebne pobude, osebne akcije in z njo zvezane osebne odgovornosti vsakega posameznega komunista tudi na manj »odgovornih« položajih.

Samoupravne skupnosti so bile zamišljene kot nov tip kulturne asociacije, ki samoupravno povezuje kulturne ustvarjalce in delovne ljudi v materialni in drugi proizvodnji za to, da skupno uresničujejo samoupravno dogovorjeno kulturno politiko. Samoupravne skupnosti bistveno razširjajo pojem kulturne javnosti od dosedanjega, razmeroma ozkega kroga humanistične inteligence na široke plasti delavskega razreda in delovnih ljudi sploh, ki po delegatskem načelu sodelujejo v kulturnih skupnostih kot sooblikovalci kulturnih programov in kulturne politike

svojega področja, zagotavljajoč tudi del materialnih sredstev za realizacijo dogovorjenih programov in dogovorjene politike. To je vsekakor nova kvaliteta v razmerju med kulturo in družbo. Država se postopoma umika, njeno nekdanjo vlogo prevzemajo kulturne in družbenopolitične skupnosti, vendar ne kot novi centri odtujene moči, temveč kot samoupravni organizmi, ki načrtujejo in uresničujejo samoupravno dogovorjeno kulturno politiko in s samoupravnimi dogovori ter svobodno menjavo dela prek družbeno kontroliranega tržišča zagotavljajo tudi materialna sredstva za realizacijo dogovorjenih kulturnih programov, vključujoč tudi razširjeno kulturno reprodukcijo. Samoupravne kulturne skupnosti doslej resda še niso mogle napraviti odločilnega koraka v to smer, saj so od njihovega rojstva potekla komaj tri leta, pa tudi zato ne, ker je manjkala pravna podlaga, ki jo bo zagotovila šele nova ustava. Vseeno pa so kulturne skupnosti že v okviru svojih dosedanjih možnosti, opirajoč se na program »kulturne akcije«, veliko prispevale k premagovanju ločenosti kulturnega ustvarjanja od množic, k večji kulturni osveščenosti delavskega razreda in k večji pozornosti celotne družbe do kulturnih potreb delavskega razreda in kulture sploh. Seveda dosednji dosežki v tem pogledu še zdaleč niso zadovoljivi in bodo zato v nastopajočem obdobju prav tu potrebni največji napori.

Kulturne skupnosti so bile v dosedanjem razvoju vse preveč obrnjene zgolj k tradicionalnim kulturnim ustanovam, k tradicionalnemu kulturnemu prostoru, premalo so se povezovale s kulturnim življenjem v delovnih organizacijah in krajevnih skupnostih, s kulturno umetniškim ustvarjanjem širokih delovnih množic, s tistimi kulturno netradicionalnimi oblikami življenja kulture, ki prihajajo do izraza v medsebojnih odnosih ljudi, v kulturi dela, v kulturi življenjskega okolja in v vseh tistih življenjskih manifestacijah, ki niso »kulturne« v tradicionalnem pomenu besede, bi pa ravno tako morale biti sestavina kulturne samoupravne socialistične družbe. Vse to seveda ni stvar zgolj kulturnih skupnosti, temveč naloga naše celotne družbe, vseh družbenopolitičnih organizacij, celotnega vzgojnoizobraževalnega sistema, informativnih sredstev itd. Za kulturne skupnosti pa je bistveno, da se morajo od problemov ožjega kulturnega prostora, od problemov posameznih kulturnih ustanov bolj obračati k problemom kulture in kulturnosti celotne družbe, posebej še delavskega razreda, delovnih množic, njihovega vsakdanjega življenja, saj bodo samo tako lahko uspešno premagovale elitistične težnje tradicionalne kulture ter kulturno neosveščenost in zanemarjenost precejšnjega dela naših delovnih ljudi, njihovo odtrganost od kulture in kulturnega življenja.

Samoupravni koncept kulture se bistveno razlikuje od državno birokratskega, tehnokratsko managerskega in meščansko liberalističnega pojmovanja kulture.

Bistvo *državno administrativnega pojmovanja kulture* je spreminjanje kulturnega ustvarjanja, posebej še umetniškega v apologijo obstoječega

družbenega stanja, podrejanja kulturnega ustvarjanja potrebam dnevne politike, opredeljevanje za določeno umetniško smer ali določen slog umetniškega ustvarjanja. Iz takega pojmovanja izvira dogmatična okostenelost in uniformiranost umetniškega življenja ter strogo državno centralistično planirano zadovoljevanje materialnih potreb kulture. To je model cenene, navidezno »brezplačne« kulture za množice, ki pa se lahko razvija le v ideološko strogo določenih okvirih pod neposrednim nadzorom partije in države. V slovenski in jugoslovanski družbeni stvarnosti je takšno pojmovanje kulture že zdavnaj stvar preteklosti. To pa ne pomeni, da še vedno ne obstoje težnje po obnovi takšnega modela kulture, deloma zaradi navidezne materialne in eksistenčne varnosti, ki jo v takih odnosih kulturne dejavnosti imajo, deloma zaradi mišljenja, da bi bilo tako lažje premagati različne socializmu in marksizmu tuje idejne vplive in tokove na področju kulturnega ustvarjanja. Iz tega, še ne docela premaganega državno administrativnega pojmovanja kulture izvirajo občasni sektaški ekscesi do kulture in kulturnih ustvarjalcev, vključno z zahtevami po avtoritativnem poseganju in avtoritativnem razreševanju posameznih konfliktnih situacij na področju kulture.

Bistvo *tehnokratsko managerskega pojmovanja kulture* je podrejanje kulturne ustvarjalnosti stihiji družbeno in idejno nekontroliranega tržišča, podrejanje kulture različnim odtujenim centrom gospodarske in politične moči, ki na drug »sodobnejši« način obnavljajo nekdanjo odvisnost kulture in kulturnega ustvarjanja od države. Glavno merilo umetniške produkcije postaja profit, nizek okus in umetno ustvarjanje »kulturne« potrebe malomeščanske potrošniške družbe po zgledu zahodnomeščanske »družbe izobilja«. Tehnokratizem je na široko odprl vrata vsem mogočim modnim idejnim vplivom zahodnega meščanskega sveta in s tem spreminjal slovensko kulturo v njegov komercialni podaljšek in duhovno osiromašeno provinco. Ta težnja je zaradi svoje množičnosti, zaradi svoje nikakor ne majhne finančno materialne baze, navidezno apolitičnosti in prilagodljivosti malomeščanskemu okusu ter idejni in kulturni nerazvitosti širokih množic še posebno nevarna zato, ker je v tem trenutku najučinkovitejša oblika pritiska sveta kapitala na samoupravno in socialistično družbeno zavest naših ljudi in kar je še posebej nevarno, na zavest mladih generacij.

Bistvo *meščansko liberalističnega pojmovanja kulture* je umetno razdvajanje t. i. vrhunske in avantgardistične kulture (kulture za »elito«) od t. i. množične »nižje« kulture, kulture za množice. Ta koncepcija zožuje pojem kulture na tradicionalno pojmovanje kulturne dejavnosti, na tako imenovani ožji kulturni prostor, zahtevajoč za tako pojmovano kulturo privilegirano v dvojnem smislu: država (oziroma »družba«) naj proračunsko zagotovi dovolj velika materialna sredstva za njihov neoviran razvoj (razume se, brez kakršnegakoli zlasti neposrednejšega soodločanja tistih, ki ta sredstva ustvarjajo), hkrati pa popolno in neomejeno svobodo kulturnega ustvarjanja za elito ne glede na njegovo socialno in idejno

sporočilo. O tem sporočilu sme izrekati sodbo le ustvarjajoča kulturna elita na podlagi meril, ki jih sama določa. Ta elitistična koncepcija kulture, ki objektivno izraža iz podedovanega položaja in podedovane strukture kulturnih dejavnosti, kulturnih ustanov, je eden virov neprestanih razprtij in konfliktov znotraj t. i. ožjega kulturnega prostora, izvor boja posameznih skupin za monopolni položaj, ki si ga skušajo pridobiti bodisi z izpodiranjem svojih konkurentov bodisi s sklicevanjem na partijo (kar je za zvezo komunistov še posebej nesprejemljivo) ali pa z namišljeno mučeniško gloriolo opozicionarstva, ki se »bori« za svobodo umetniškega ustvarjanja, ki bojda odpira Slovincem vrata v evropski duhovni prostor in jih rešuje pred »provincializmom«, v katerega naj bi ga silila uradna partijska politika.

V resnici pa so nosilci takih in podobnih gesel največkrat postajali sami v svojem epigonskem posnemanju in ustvarjalni nemoči, v nerazumevanju bistva in pomena družbenih procesov, ki jih vodi in usmerja zveza komunistov, poglavitni nosilci provincializma. V geslih o nekakšni »evropeizaciji« duhovnega napredka Slovenije so se končno tudi razkrili kot zanikovalci resničnih nacionalnih interesov. Ta svojevrstni »nacionalizem« je bil nevaren predvsem zaradi tega, ker smo ga na področju kulture dalj časa podcenjevali. Kaj drugega kot provincializem je epigonsko posnemanje tujega takrat, kadar objektivni položaj družbe, v kateri živimo, njen zunanjepolitični položaj, naša izvirna lastna družbena pot omogoča in celo zahteva izvirnejše, predvsem pa samostojne rešitve vprašanj, ki jih zastavlja pred misel sodobni svet, izhajajoč iz našega lastnega družbenega, ekonomskega in političnega izkustva. Za zvezo komunistov je bilo nesprejemljivo, da bi videla svojo poglavitno nalogo v tem, da teka zdaj za enim, zdaj za drugim in mu dokazuje, da nima prav. To bi jo obsodilo na večno zamudo, na izgubljanje tempa, vse dokler se ne bi znašla v očitni defenzivi. Zveza komunistov je zato videla svojo poglavitno nalogo v tem, da se je vsem tem pojmovanjem in koncepcijam, vsem tem tujim idejnimi vplivom jasno in odločno zoperstavila z izdelano vizijo socialističnega samoupravnega koncepta kulture in se na osnovi tega koncepta že začela boriti za nova in jasna idejna ter umetniška merila in za napredno in humanistično idejno sporočilo umetniškega ustvarjanja.

Samoupravni koncept kulture predstavlja nasproti vsem tem pojmovanjem kulture pozitivno alternativo. Nasproti državno birokratskemu pojmovanju kulture se opredeljuje zveza komunistov za svobodo umetniškega kulturnega ustvarjanja, za bogastvo in raznolikost umetniških smeri in stilov, za kritično in ustvarjalno poslanstvo umetnosti. Ni naloga in vloga zveze komunistov v tem, da bi razsojala o umetniških smereh in stilih, o tem, kaj in kako naj pesniki pesnijo, glasbeniki skladajo, slikarji slikajo, pisatelji pišejo itd. Vendar pa zveza komunistov kot idejna in usmerjajoča sila socialistične samoupravne družbe ni bila in ne more biti brezbrizna ali celo nevtralna do idejnega sporočila ali do vrednostne

vsebine umetniške in kulturne ustvarjalnosti. Zveza komunistov se opredeljuje za svobodo umetniškega ustvarjanja zato, da bi spodbudila vse ustvarjalne sposobnosti delovnih ljudi, posebej tiste, ki so zaradi razrednega značaja delitve dela ostajale neizkoriščene in nerazvite. Svoboda kulturne ustvarjalnosti pomeni predvsem ustvarjanje družbenih možnosti za vsestranski duhovni razvoj vsakega delovnega človeka, nikakor pa ne privilegij kakršnekoli kulturne elite. Hkrati z bojem za svobodo kulturnega ustvarjanja pa se je zveza komunistov posebej odločno bojevala proti zlorabi te svobode za reakcionarne, protisocialistične in protihumanistične politične cilje. Svoboda ustvarjanja torej ni bila in ne sme postati sama sebi namen, saj zgreši svoj smisel, če se začne zlorabljati za cilje, ki so v nasprotju ne le s samoupravno socialistično družbeno usmerjenostjo, temveč tudi z bistvom in družbeno vlogo umetnosti in kulture same. Kakor se zveza komunistov bori proti temu, da bi bila umetnost apologija dnevne politike, tako se bori tudi proti temu, da bi bila ponižana v sredstvo reakcionarne politične propagande, v sredstvo moralno-političnega in vrednostnega nihilizma in destrukcije. Hkrati pa se tudi enako odločno ograjuje od sektaškega odnosa do kulture in kulturnega ustvarjanja, od odnosa nezaupanja in sumničenja, od pavšalnega etiketiranja, ki je značilno za državno birokratično pojmovanje kulture, od kakršnegakoli monopolizma v kulturi, tudi svojega lastnega. Komunisti se ne morejo pojavljati v kulturi kot neka posebna skupina, ki bi nasproti drugim skupinam zahtevala zase monopolni položaj samo zato, ker pripadajo njeni člani zvezi komunistov. Normalno je, da komunisti lahko pripadajo tudi različnim literarno estetskim smerem in tokovom, ne da bi zato prenehali biti idejno usmerjajoča sila na svojem področju, ne da bi prenehali biti borci za uresničevanje programa zveze komunistov. Treba je ločiti med umetniškimi skupinami, ki so normalen pojav v zgodovini umetnosti in kulture, od kulturniških klik, ki so svojevrsten patološki izrastek v kulturi. Skupina postane klika, kadar začne za svojo uveljavitev uporabljati nepoštena sredstva, kadar podreja kvaliteto pripadnosti svoji skupini, bodisi ko gre za objavo dela bodisi za podelitev nagrade. Prav sodelovanje v raznih žirijah za nagrade je bilo v preteklem obdobju velikokrat preizkusni kamen umetniške, znanstvene in idejne poštenosti. Analiza kulturniškega klikaštva je pokazala, da so prav klike po pravilu nosilci raznih protisocialističnih, protisamoupravnih, nemarksističnih, nacionalističnih in drugih podobnih teženj in idejnih vplivov. A tudi če bi kaka skupina izpovedovala marksistične, socialistične, humanistične, estetske nazore in poglede, pa bi se pri tem obnašala klikarsko, je zveza komunistov ne bi smela podpirati. Zveza komunistov se bori proti klikarstvu in grupaštvu zato, ker ovirata razvoj kulturne ustvarjalnosti, ker največkrat favorizirata nekvaliteto in dušita ter onemogočata ustvarjalno rast drugih umetniških in estetsko stilnih usmeritev in končno ker sta po svoji naravi najpogosteje tudi nosilca različnih protisocialističnih in protisamoupravnih teženj in pogledov.

Zveza komunistov se zavzema za samoupravni koncept kulture iz dveh glavnih razlogov: ker vidi v razvijanju samoupravnih odnosov najboljši obrambni zid zoper najrazličnejše birokratsko sektaške, tehnokratsko managerske in meščansko elitistične težnje znotraj kulture in zunaj nje in hkrati najboljšo pot za postopno razreševanje medsebojne odtujenosti kulturne ustvarjalnosti in delavskega razreda. Samoupravni koncept kulture je pot do novega tipa kulture, do kulture samoupravne socialistične družbe, ki ne bo več samo kultura tako ali drugače privilegiranih slojev družbe, temveč bo postala resnično last vsega ljudstva, toda ne kot darilo »kulturnih nekulturnim«, temveč kot njegovo lastno ustvarjalno dejanje. Samo tako bo mogoče tudi prerasti dosedanje pojmovanje kulture kot skupka tradicionalnih kulturnih dejavnosti, v novem pojmovanju kulture kot načina življenja samoupravne socialistične družbe, kot možnost za vsakogar, da razvije vse strani svoje človeške narave.

In koliko smo v medkongresnem obdobju napredovali k temu cilju, koliko nam je uspelo uresničiti samoupravni koncept kulture? Vsekakor je treba ugotoviti, da smo na začetku in da delamo šele prve korake. Ti začetki pa so vendarle obetajoči, saj je bil prav v tem obdobju napravljen odločilen korak od državno administrativnega k samoupravnemu modelu kulture. Zveza komunistov si ne dela utvar, da bo nadaljnja pot lahka in da je bitka že dokončno izbojevana. Ravno nasprotno, najtežje je še pred nami. Dosedanje izkušnje (in v tem je največja vrednost prehojene poti) nam jasno nakazujejo, kje so pglavitne točke odpora in v kateri smeri moramo graditi dalje. Izkušnje preteklega obdobja opozarjajo, da se zveza komunistov ne sme zapirati vase, da se ne sme izolirati od progresivnega dela kulturnih ustvarjalcev, le-ti pa ne od delavskega razreda. Za zvezo komunistov je bistveno, da ustvarja skupno progresivno fronto z jasno programsko usmeritvijo, strategijo in taktiko in da se kot celota ne izgublja v obrobni spopadih, ki so jih dolžne razreševati ustrezne sredine same pod idejnim vodstvom komunistov, ki v njih delajo. Ugotoviti je treba, da je bilo v preteklem obdobju med komunisti tudi mnogo pojavov oportunitizma, pa tudi sektaške ozkosti. Nezdostni učinkovitosti in prodornosti zveze komunistov so često botrovala tudi nezadostno izdelana teoretična stališča o konkretnih vprašanjih, bili pa so tudi primeri, ko niso upoštevali niti programa zveze komunistov niti stališč in sklepov, ki so jih v določenem obdobju zavzemali politični organi zveze komunistov od osnovnih organizacij pa do predsedstva zveze komunistov. To je slabilo idejno in akcijsko enotnost, ki je temeljni pogoj za uresničitev načrtanih ciljev in sprejetih odločitev. Prav v odnosu do številnih negativnih pojavov na področju kulturnih dejavnosti, o katerih posebej govori pismo tovariša Tita, so bili mnogi komunisti vse preveč oportunistično tolerantni, vse preveč so čakali zgolj na intervencijo iz vrha, nato pa izražali nezadovoljstvo če še do nje ni prišlo, ali pa se obnašali, kot da se jih vse skupaj nič ne tiče itd. Kulturna politika zveze komunistov ne more biti niti dolžnost, še manj pa privilegij posameznikov, ki so v raz-

nih forumih »zadolženi« za to področje, temveč skupna naloga vseh komunistov tako v kulturnih dejavnostih kot na vseh drugih področjih združenega dela. Odsotnost individualne iniciative in iz nje izvirajoče akcije in seveda tudi osebne odgovornosti, je najslabše, kar se more dogajati organizaciji, ki hoče delovati demokratično in samoupravno. Očitno pa je, da takšne sposobnosti ne nastajajo same od sebe, da jih je treba gojiti, spodbujati, celo nagrajevati, ne pa omejevati, dušiti ali vnaprej obremenjevati s takšnimi ali drugačnimi sumi, ne glede na to, ali je vsaka taka iniciativa v celoti dobra, dovolj preiščljena in uresničljiva. Samoupravni način življenja naše družbe bo terjal vse več in več takšne iniciative, brez nje bomo še naprej ostajali nekje sredi med avtoritarnostjo in demokracijo. Sposobnost osebne iniciative, sposobnost začeti akcijo in prevzeti zanjo tudi osebno odgovornost, sposobnost vključevati svojo individualno iniciativo v splošni tok razreševanja družbenih protislovij je brez dvoma eden najodličnejših znakov, kako daleč smo prišli v razvijanju splošne kulture samoupravne socialistične družbe.

Aktualne naloge ZK na ljubljanskih visokošolskih zavodih

Po pismu tovariša Tita in izvršnega biroja ZKJ ter po 28. in 29. seji CK ZKS se je tudi na ljubljanskih visokošolskih zavodih zaostri la idejno-politična diferenciacija, s tem pa tudi konsolidacija lastnih vrst. Delovanje članov se je usmerilo zlasti na vprašanje marksistične vzgoje na univerzi, na vprašanja kadrovske politike, samoupravnih odnosov, večje povezave in sodelovanja med profesorji in študenti, večje prisotnosti študentov v samoupravnih organih na fakultetah in na univerzi, na ocenjevanje pedagoškega dela učiteljev, na vprašanje družboslovnega izobraževanja študentov ter živahnejšega delovanja skupnosti študentov. Primerno pozornost so posvetili tudi organizacijski in akcijski konsolidaciji, zlasti vprašanju krepitve osnovnih organizacij, zamenjave neučinkovitih vodstev v posameznih organizacijah, krepile so se organizacijske oblike delovanja, zaostri lo pa se je tudi izpolnjevanje statutarnih obveznosti.

Kljub številnim vzpodbudnim rezultatom in delovnim uspehom v obdobju po pismu pa nekatera vprašanja še vedno niso ustrezno razrešena ali pa razreševanje teče prepočasi. Univerzitetna konferenca ZKS je decembra lani ocenila dotodanje delovanje in sprejela tudi povsem jasna izhodišča za nadaljnje delo.

Uveljavljanje novih samoupravnih odnosov in reforma visokega šolstva

V preteklem letu so bile v Zvezi komunistov Slovenije v široki razpravi teze o idejnopolitičnih vprašanjih visokega šolstva in raziskovalnega dela. Komunisti ljubljanskih visokošolskih zavodov so veliko sodelovali že pri oblikovanju tez, nato pa so organizirali široko razpravo ne samo med komunisti, ampak med vsemi pedagoško-znanstvenimi delavci in študenti. Del učiteljev-komunistov pa se je udeležil takšnih razprav tudi v občinskih organizacijah ZK. V teh razpravah so se izoblikovala zelo jasna stališča ZK o idejnopolitičnih vprašanjih visokega šolstva in raziskovalnega dela v samoupravni socialistični družbi. Sedaj bo ena izmed

osrednjih nalog uresničevanje teh stališč v vsakodnevni praksi. Ta naloga ni lahka, niti je ni mogoče opraviti v kratkem času. Očitno so delo in družbeni odnosi v visokem šolstvu in v znanosti takšni, da preobrati čez noč niso mogoči. Lahko pa pričakujemo, da bo ZK z vztrajanjem pri nekaterih bistvenih prioritetah v daljšem časovnem obdobju ter ob jasno izdelani globalni politični platformi omogočila revolucionarno preobrazbo visokega šolstva in znanosti kot dela združenega dela.

Zato smo iz bogatega sklopa nalog za letošnje leto izločili predvsem vprašanja samoupravnega konstituiranja visokega šolstva in nanje usmerili našo osrednjo pozornost. To še posebej zato, ker so doslej v visokem šolstvu veliko prepočasno uresničevali ustavne spremembe. Za to je več znanih vzrokov subjektivne in objektivne narave, ki jih ne kaže ponovno naštevati. V letošnjem letu bo zato prva naloga visokošolskih zavodov, da sklenejo razpravo o vsebinskih rešitvah; zlasti bi se morali dogovoriti, kako uveljaviti neposredno upravljanje, kaj je tisto, kar združuje fakultete v univerzo in oddelke v fakulteto, kako praktično uveljaviti načelo svobodne menjave dela in podobno. Šele na podlagi dogovorjenih vsebinskih rešitev je smotrno iskati ustrezne organizacijske povezave in se dogovarjati o dokončnem ustanavljanju temeljnih organizacij združenega dela. Zato sodimo, da je treba nadaljevati dosedanje razprave o osnutku statotov in drugih samoupravnih aktov ter o vsebinskih rešitvah, obenem pa pripravljati rešitve, ki bodo omogočile vsebinsko bogato konstituiranje takoj po sprejemu zakona o visokem šolstvu. V vsebinske razprave bo treba vključiti tudi nekatere doslej pre malo upoštevane vidike, kot npr. povezovanje inštitutov s fakultetami, povezovanje z višjimi šolami in akademijami itd. Prav tako bi morali začeti razpravljati o osnutku sporazuma o konstituiranju univerze, dogovoriti bi se morali predvsem, kaj je tisto, kar prepuščajo posamezni visokošolski zavodi v pristojnost univerzi, ter katere so skupne službe in dejavnosti, ki naj jih univerza opravlja.

O tem ne bo lahko razpravljati, ker se bomo morali zoperstavljati raznim oblikam oportunitizma in različnim odporom pri uveljavljanju novih samoupravnih odnosov. Za zvezo komunistov so nesprejemljiva tudi vsa taka pojmovanja in hotenja, ki želijo, da se ohranijo stari odnosi v novi preobleki oziroma pojmovanja, ki vidijo v konstituiranju samo organizacijsko rešitev, ne pa tudi in predvsem uveljavitve nove vsebine in novih odnosov v visokem šolstvu.

Samoupravno konstituiranje v skladu z novimi ustavnimi načeli pa predpostavlja hkrati tudi razreševanje cele vrste vsebinskih vprašanj visokega šolstva. Napačno bi namreč bilo, če bi uresničevanje ustavnih sprememb razumeli samo kot formalno-pravno ali formalno organizacijsko vprašanje. Uresničevanje ustavnih sprememb ne bo doseglo pogloblitnega namena, če ne bomo hkrati obravnavali tudi vprašanja modernizacije študija, preobrazbe študijskih načrtov in programov, vprašanja dejanskega vključevanja študentov v pedagoški in raziskovalni proces —

in če ne bomo hkrati zagotovili ustreznih materialnih pogojev za uspešno delovanje visokega šolstva. Gre zlasti za vprašanja gradnje študentskih domov, univerzitetnih objektov, stanovanj in podobno. Šele takrat, ko bomo napravili tudi to, bomo lahko rekli, da smo skupaj z organizacijskimi spremembami napravili ustvarjalen korak k uresničitvi ustavnih sprememb v visokem šolstvu.

Te naloge bo mogoče opraviti tem hitreje, čim hitreje se bo visoko šolstvo z vso svojo dejavnostjo samoupravno povežalo v združeno delo in vzpostavilo ustvarjalen odnos tako do problemov teorije kot do problemov prakse in postalo resnično odprto za vse sposobne mlade ljudi.

Pri vsebinskem uresničevanju ustavnih sprememb čakajo komuniste v visokem šolstvu povsem konkretne naloge. Posebno pozornost bodo posvetili prizadevanjem za večjo učinkovitost študija in idejnosti pedagoškega procesa. Zato bodo tudi sami izdelali povsem konkretne sanacijske programe, ki naj omogočijo večjo učinkovitost vseh oblik študija, od rednega do podiplomskega.

Druga naloga bo skrb za izboljšanje idejnosti visokošolskega pouka ter razširitev in poglobitev marksističnega izobraževanja v vsem študijskem procesu. Komunisti v visokem šolstvu se zavzemamo za takšno izobraževanje, ki bo temeljilo na marksizmu kot znanstveni teoriji in kot revolucionarni ideologiji in praksi delavskega razreda. Tako bo študij marksizma najtesneje povezan z uveljavljanjem, širjenjem in razvojem ideologije samoupravnega socializma. Zavedamo se, da je v tem sklopu potrebno v študijskih programih povečati obseg »osnov marksizma« in »teorije in prakse samoupravnega socializma« in uvajati t. i. »posebne sociologije«, da pa to še ni celovita rešitev, temveč je treba obravnavati družbeno angažiranost in marksistično naravnost celotnega študijskega procesa. Marksistično izobraževanje se prav tako ne sme končati pri teoretičnih osnovah, ampak mora obravnati tudi povsem konkretne družbene probleme.

V prizadevanjih za vsebinsko in organizacijsko preobrazbo študija moramo še naprej posvečati osrednjo pozornost tudi kadrovske politiki. Univerzitetna organizacija ZK se je zavedala, da so vsi visokošolski učitelji in sodelavci in še posebej komunisti soodgovorni za nadaljnji razvoj slovenskega visokega šolstva. Zato je že doslej večkrat obravnavala vprašanja kadrovske politike na univerzi in visokih šolah in predlagala rešitve.

Eno od osrednjih vprašanj kadrovske politike na univerzi in drugih visokošolskih zavodih Slovenije je vprašanje oblikovanja in kadrovanja visokošolskega pedagoškega kadra. Visokošolski učitelji predstavljajo izredno pomembno skupino znanstvenih, pedagoških in družbenih delavcev na svojih posebnih strokovnih področjih. Na eni strani opravljajo vodilno vlogo organizatorjev in usmerjevalcev pedagoškega procesa, na drugi strani pa jim njihov položaj v samoupravnem sistemu omogoča precejšen vpliv na kadrovanje ter na načrtovanje in organiziranje širšega znanstveno-raziskovalnega in pedagoškega dela na njihovih strokovnih

področjih. To je zadosten razlog, da visokošolske učitelje obravnavamo na enak način kot druge vodilne delavce na odgovornih položajih v naši družbi.

Zaradi navedenih elementov o družbenem položaju in posebni družbeni vlogi, ki jo opravljajo, se komunisti univerze in visokošolskih zavodov zavzemamo za selektivno kadrovanje visokošolskih učiteljev in sodelavcev. Pri tem moramo upoštevati tri kriterije:

- znanstvena ustvarjalnost in znanstveni rezultati,
- pedagoška dejavnost in sposobnost,
- družbena angažiranost znotraj stroke ter širše socialistično družbeno in politično delovanje.

Pri dosedanjem kadrovanju smo upoštevali pogosto samo prvi kriterij, čeprav smo se tudi tu srečevali s pojavi lažnega tovarišstva in z znanstvenim oportunizmom. Močno pa smo do nedavnega zanemarjali kriterij pedagoške usposobljenosti in prizadevnosti ter kriterij socialistične družbene usmerjenosti kandidatov. K ocenjevanju pedagoške sposobnosti moramo čimprej pritegniti tudi študente. Ankete o pedagoških delavcih, ki so jih že uveljavili na nekaterih fakultetah, morajo postati stalna in obvezna oblika takšnega ocenjevanja.

Še manj pozornosti smo doslej posvečali vprašanju širše delovne in strokovne angažiranosti visokošolskih učiteljev in sodelavcev ter vprašanju družbenopolitične oziroma socialistične aktivnosti. Dopuščali smo celo, da so posamezni delavci, ki so na tem področju zelo dejavni, kritizirali, češ da samo zato, ker so tako dejavni na teh področjih, ne morejo biti uspešni znanstveniki in pedagoški delavci. Ti očitki so leteli celo na tiste, ki so z velikim naporom dejansko v redu opravljali tako svoje ožje znanstvene kot tudi pedagoške obveznosti.

Navedene tri kriterije kadrovske politike v visokem šolstvu je treba pri vsakodnevem kadrovanju enakovredno uveljavljati.

Idejnopolitično usposabljanje članov ZK

Skrb za idejnopolitično usposabljanje članov ZK je že vrsto let stalna naloga vseh organizacij in organov ZK na visokih šolah. Idejnopolitično usposabljanje in izobraževanje komunistov ter številne druge organizirane idejnopolitične in teoretične razprave med komunisti na visokih šolah prispevajo k razširjanju in poglobljanju znanja posameznih članov, hkrati pa znatno prispevajo k idejnemu in akcijskemu konsolidiranju ZK ter povečujejo vpliv in učinkovitost ZK na univerzi.

Potrebo po organiziranem idejnopolitičnem usposabljanju, dviganju kvalitete in zagotavljanju večje množičnosti v posameznih oblikah izobraževanja pa ne narekujejo samo izkušnje in rezultati iz preteklih let oziroma dosedanja praksa, ampak predvsem spoznanje, da ravno pomanjkljiva idejnopolitična izobraženost in usposobljenost komunistov pogosto

botrujeta naši neučinkovitosti, premajhni odločnosti v konkretnih akcijah, nezadostni osveščenosti in včasih preveliki pasivnosti članov ZK na univerzi.

Tudi vsebina, oblike in metode idejnopolitičnega usposabljanja komunistov so prilagojene namenom tega usposabljanja. Idejnopolitično izobraževanje je tako v tekočem letu podrejeno poglavitnim nalogam in prizadevanjem ZK kot celote, posebej pa še nalogam, ki so postavljene posebej pred komuniste na visokih šolah: uresničevanju temeljnega bistva ustavnih sprememb, utrjevanju avantgardne vloge ZK v pogojih samoupravno organizirane družbe, pripravam za oba kongresa ZK.

Vokviru teh izhodišč tečejo poleg že standardnih oblik izobraževanja — seminarja za novince in politične šole — tudi trije ciklusi študijskih večerov: cikel o marksizmu, cikel o družbenogospodarskih in družbenopolitičnih vprašanjih in cikel o vprašanjih znanosti. Vsak član ZK se obvezno udeležuje ene izmed organiziranih oblik idejnopolitičnega izobraževanja.

Z organiziranjem idejnopolitičnega izobraževanja na ravni celotne univerzitetne organizacije pa seveda ne prenehajo neposredne obveznosti osnovnih organizacij: v svojem okviru morajo skrbeti za idejnopolitično usposabljanje svojih članov. V večini osnovnih organizacij razpravljajo predvsem o specifičnih idejnopolitičnih vprašanjih posameznih strok in delovnih področij.

Posebno vlogo pri idejnopolitičnem delu ima tudi center za razvoj in širjenje marksizma, ki je bil pred letom dni ustanovljen pri univerzitetni konferenci ZK. Njegove poglavitne naloge so naslednje:

— skrb za sprotno seznanjanje marksističnih intelektualcev z domačimi in tujimi dosežki na področju marksističnega raziskovanja, s tem v zvezi pa tudi skupen pretres domačih marksističnih del;

— organiziranje razprav o spornih vprašanjih med marksisti, zlasti med družboslovci, pretres domačih del, ki zaradi spornih ali pa marksizmu nasprotnih idej izzivajo k polemiki, in vplivnih tujih del, ki so pisana iz drugih idejnih izhodišč;

— organiziranje študijskih večerov za širok krog članstva in širšo javnost, skrb za popularizacijo marksizma, zlasti med študenti, srednješolci in delavci v proizvodnji;

— skrb za uveljavljanje marksizma pri študiju, zlasti pri družboslovnih predmetih na nedružboslovnih fakultetah.

Center je že v prvem letu delovanja pripravil obravnave nekaterih, za prakso komunistov v družboslovju, posebej aktualnih idejnopolitičnih vprašanj teorije (razprave: Ideologija—znanost—politika; Funkcionalizem in marksizem; Marksizem in sistemska teorija; razprava o knjigi Organizacija in moč v delovnih organizacijah). Te razprave so bile seveda šele prvi korak v teoretskem pretresu stališč. Eden njihovih trajnih rezultatov je prav gotovo ta, da so prebile magični zid, ki je doslej zapiral teoretsko delo pred poglobljeno kritiko. Razprave so pokazale, kako zelo nam je

manjkalo kritičnega dialoga v znanosti. Zato ostaja trajna funkcija centra in organizacij ZK na fakultetah, da kultivirajo marksistično kritiko, dialog in polemiko, kot bistven pogoj za razvoj in vpliv marksizma v znanosti.

V letošnjem letu ima center v programu v okviru študijskih in diskusijskih večerov še naslednje razprave: futurologija in predvidevanje; industrijska družba in drugi teoretski poskusi obrazložiti sodobno stopnjo kapitalizma mimo marksizma; kaj je in kaj ni znanstveno-tehnična revolucija; pozitivizem v družboslovju; planiranje in trg; socialdemokratizem; sodobni problemi imperializma; fašizem danes; klerikalizem danes; problemi naroda, nacionalne emancipacije in razreda; asociacija svobodnih ljudi — komunizem.

Prizadevamo si, da bi k delovanju centra pritegnili vse zainteresirane komuniste ljubljanske univerze, pa tudi komuniste iz mestne organizacije. Tako bi center razširil svoje delovanje na vso organizacijo ZK v Ljubljani.

Ustreznejša organiziranost ZK na visokih šolah

Zastavljene naloge bo mogoče izpolniti le, če se bo univerzitetna organizacija ZK:

- primerno organizacijsko okrepila,
- povečala število svojih članov in
- razširila krog tistih, ki se družbenopolitično angažirajo.

Organizacije ZK na ljubljanskih visokošolskih zavodih so bile doslej večinoma organizirane ločeno za pedagoške in druge delavce ter za študente. Dvojnost v organizaciji je pomenila marsikje tudi dvojnost v delovanju. Ponekod že tako številčno šibke organizacije ZK so bile tako še manj prodorne s svojimi stališči in so težko realizirale svoj vpliv in prizadevanja. Ena od šibkih točk tako organizirane ZK je bilo tudi pomanjkljivo medsebojno obveščanje. Neobveščенost je pogosto povzročala kratke stike na relaciji komunisti-profesorji in komunisti-študenti ter na relaciji obeh osnovnih organizacij. To je slabilo akcijsko enotnost in prodornost stališč ZK in s tem učinkovitost komunistov na visokih šolah.

Skupne organizacije ZK, ki so bile na vseh ljubljanskih visokošolskih zavodih ustanovljene konec lanskega leta, lahko presežejo takšno stanje. Sodimo, da bodo skupne organizacije odpravile sedanjo dvojnost v delovanju ZK na posameznih fakultetah in visokih šolah, z enotnim nastopom zagotovile bolj učinkovito delovanje ZK, prispevale, da se na visokošolskih zavodih razbijejo hierarhičnost in paternalistični odnosi med profesorji in študenti, ki na univerzi še v veliki meri obstajajo, ter da bodo prispevale k hitrejšemu razbijanju monopolov in parcialnih interesov. Skupne organizacije bodo tudi močnejše in bolj kvalificirano vplivale na našo konkretno kadrovsko politiko v visokošolskih zavodih; s skupnim nastopom vseh komunistov pa je tudi več možnosti za spremljanje in evidentiranje strokovnega in idejnopolitičnega usposabljanja študentov

— kandidatov za pedagoško in raziskovalno delo. Končno tudi ne smemo zanemariti, da se v skupnih organizacijah srečujejo in soočajo na eni strani znanje in izkušnje starejših komunistov, na drugi strani pa polet in sveže ideje mladih, kar je seveda lahko v obojestransko korist in lahko pomeni novo kvaliteto v delovanju ZK. Če smo se odločili za enotno organiziranost ZK na posameznih visokošolskih zavodih, pa moramo seveda upoštevati posebnosti na posameznih zavodih, ki jih je treba ohranjati in razvijati, ter vse druge že uveljavljene oblike organiziranosti, zlasti stalne in občasne aktivne.

Ko govorimo o organiziranosti ZK v okviru univerzitetne organizacije, ne bi smeli zanemariti delovanje komunistov v raziskovalnih zavodih, ki imajo celo vrsto svojih posebnosti in specifičnih problemov in ki so bili doslej premalo povezani. Zato razmišljamo o smotrnejši povezavi komunistov teh zavodov.

Eden izmed pogojev za uspešno delovanje je tudi številčna okrepitev ZK. 2200-članska univerzitetna organizacija ZK je gotovo sedaj številčno še prešibka, da bi bila lahko vedno aktivno prisotna med skoraj 20.000 študenti ljubljanskih višjih, visokih šol ter fakultet in med delavci teh šol in raziskovalnih inštitutov.

Univerzitetna organizacija ZK v zadnjem letu na tem področju ni posebno napredovala. Vendar lahko ugotovimo, da je ob polnem upoštevanju kriterijev za članstvo v ZK na visokih šolah in inštitutih mnogo zaposlenih in študentov, ki bi lahko bili člani ZK in ki že danes zavzeto izpolnjujejo njene naloge in programe, niso pa formalno vključeni v njeno članstvo. Ob prizadevanjih, da take delavce čimprej vključimo v ZK, pa bo treba vendarle premagati tudi določen oportunistem, ki se včasih pojavlja pri sprejemanju novih članov v naših vrstah samih.

Povsem jasno je tudi, da postavljenih nalog ZK ne more razrešiti sama in da je zato neogibno, da na visokošolskih zavodih bistveno razširimo krog tistih, ki se družbenopolitično angažirajo. Ob tem bo seveda treba premagati zelo razširjen oportunistem, pojavljajoč se pri delu univerzitetnih delavcev in študentov, ki se izogibajo vsakemu aktivnemu družbenopolitičnemu delovanju in se umikajo v ozko strokovno delo oziroma v študij.

Zato posvečamo posebno pozornost tudi boljši politični dejavnosti sindikata in študentske organizacije. Zavedamo se, da samo v tesni povezanosti z vsemi delovnimi ljudmi resnično predstavljamo blok naprednih socialističnih sil, ki so zmožne prenesti globlje družbene pretrese doma in v svetu, in da samo tak blok lahko požene razvoj naprej. Zveza komunistov mora biti poglobljen politični nosilec idej in usmeritev, s tem pa tudi odgovornosti za delovanje sindikata in študentske organizacije.

Sindikalne organizacije na visokošolskih in raziskovalnih zavodih so se v letošnjem letu organizacijsko vendarle tako povezale, da lahko predstavljajo pomembno družbenopolitično silo, ki bo odločno prevzela pobudo za urejanje številnih aktualnih problemov zaposlenih na teh zavodih

(od prizadevanja za poglobljanje samoupravnih odnosov do nagrajevanja dela in razreševanja drugih materialnih vprašanj).

Enako velja za študentsko organizacijo. Stališča o enotni organiziranosti mladih, sprejeta na 3. konferenci ZKJ, dobivajo na visokošolskih zavodih vse več pristašev in bolj konkretnih pobud za uresničevanje. Prizadevamo si programska načela nove organizacije oblikovati tako, da bodo imela jasno idejnopolitično zasnovo in da bo omogočeno povezovanje vseh delov mladega rodu. Vendar pa bo treba zagotoviti, da bodo študentje lahko na ustrezen način izražali svoje posebne interese in se temu primerno organizirali in da bo omogočena kontinuiteta vseh tistih prizadevanj skupnosti študentov, ki so obrodila pozitivne rezultate in zaradi katerih je nujno treba obdržati akcijsko enotnost študentov na univerzi in njihovo delovno povezovanje z vsemi študenti v republiškem in zveznem merilu.

Nekatere naloge, zlasti s področja reforme visokega šolstva, pa bo mogoče uspešno razreševati samo s tesnim sodelovanjem in povezovanjem univerzitetne organizacije ZK z drugimi organizacijami ZK. To povezovanje se ne sme končati samo v formalno organizacijski povezavi univerzitetne konference ZK z mestno, temveč je treba uveljaviti tudi druge, zlasti delovne povezave. Narava dela in problematika, s katero se ukvarjajo visokošolski zavodi, pa bo tudi v prihodnje zahtevala v nekaterih pogledih specifičen položaj univerzitetne organizacije ZK. Univerzitetna organizacija ZK se bo zlasti še naprej morala neposredno povezovati tudi z drugimi občinskimi organizacijami ZK v Sloveniji. Tako vez med ZK na univerzi in občinskimi organizacijami ZK lahko predstavljajo aktivni ZK v študentskih pokrajinskih klubih. Zavzemamo se tudi za oblikovanje stalnih aktivov ZK znotraj strokovnih društev, ker sodimo, da lahko le-ti bistveno pripomorejo, da se bodo prizadevanja za reformo univerze hitreje uresničevala ob polnem upoštevanju potreb in interesov posameznih strok in širše družbene skupnosti. Hkrati je gotovo, da so taki aktivni lahko primerno mesto za obravnavanje in urejanje aktualnih idejnopolitičnih vprašanj posameznih strok.

Ljubljana, 11/3-74

Ob ustavni opredelitvi položaja zveze komunistov

I

Že vse od začetka ustavne reforme je bilo jasno, da morajo predvidene spremembe političnega sistema nujno sprožiti tudi spremembe v načinu delovanja Zveze komunistov in izvajanju njenega vpliva na delovanje skupščinskih institucij v novih razmerah. Posebej še zato, ker je že tedaj prevladovalo prepričanje, da je trajna funkcija usmerjanja družbenega razvoja nujni pogoj za celovito uveljavitev delegatskega načela.

Prav zaradi tega je v vrsti novosti, ki jih prinaša novi ustavni sistem, zbudila posebno pozornost odločitev, da se v skupščine družbenopolitičnih skupnosti vključi tudi zbor delegatov družbenopolitičnih organizacij. S tem določilom je v sedanjih razmerah razvoja socialističnih družbenih odnosov, zasnovanih na samoupravljanju, opredeljen položaj Zveze komunistov, SZDL in drugih družbenopolitičnih organizacij v skladu z bistvom celotnega sistema političnega odločanja po delegatskem načelu.

Kar pa bi radi na tem mestu posebej poudarili, je to, da je s tem določilom storjen velik in odločilen korak v opredelitvi partije v družbenem in političnem sistemu in da je s tem odpravljena ena od temeljnih dilem dosedanjega razvoja političnega sistema v socialistični družbi.

Vprašanje položaja partije v sistemu političnih ustanov je že od časa Lenina pa vse do današnjih dni stalen izvor težav bodisi v razvoju ustavnega sistema kot tudi v razvoju socialističnih družbenih odnosov. Čeprav so pogosto izrecno ali implicitno opozarjali na skrajno nedodelanost načina delovanja partije, ki je bilo v dobršni meri posledica splošne nedograjnosti političnega sistema v socializmu, dolgo časa ni bilo opaziti prizadevanj, da bi to vprašanje odločneje razreševali. Zato je nerešeno vprašanje položaja partije ob težavah s programsko usmeritvijo in notranjo partijsko demokracijo zelo neugodno vplivalo na funkcijo usmerjanja razvoja in se sprevračalo v pomemben dejavnik krepitve etatizma v socialistični družbi.

Že prej smo ugotavljali, da je za etatizem poleg drugega značilna spojenost partije in države, kar močno ovira pravilno usmerjanje družbenega razvoja kot tudi tako funkcijo države, ki bo odigrala v družbi vlogo orodja zgodovinskega interesa delavskega razreda. V premalo sistematiziranem odnosu med političnimi ustanovami in v razmerah neopredeljene medsebojne odgovornosti partija seveda ni uresničila vsega tistega, kar sodi v njeno programsko usmeritev in obveznosti. V tako zamegljenem družbenem položaju je bilo nujno, da je bil prav državni aparat najmočnejša družbena sila, ki je imela tudi prevladujoči vpliv na potek družbenih gibanj.

Zato so bila ustvarjalna prizadevanja progresivnih družbenih sil pri nas že od nekdaj usmerjena k odpravljanju »stopljenosti« partije in države, k razvozljavanju klobčiča institucij, ki so v tej prepletenosti glavna značilnost etatizma. Zelo jasno je bila zarisana težnja, da mora imeti partija, če hoče biti usmerjevalna sila, kritična zavest, tolmač interesov delavskega razreda, če hoče spremeniti državo v orodje delavskega razreda, kar je bilo v programu poudarjeno že pred petnajstimi leti, v odnosu do državnega aparata relativno samostojen položaj. Ob tej priložnosti pa je bilo tudi izrecno poudarjeno, da to distanciranje Zveze komunistov od državnega aparata ne pomeni tega, da se partija odreka svoji vodilni družbeni vlogi, pač pa da prav najvažnejše naloge komunistov v poglobljanju socialističnih družbenih odnosov na temelju samoupravljanja terjajo, da »težišče njihovega dela ne bo državna uprava v ožjem pomenu, pač pa je to krepitev predstavniških samoupravnih organov oblasti«. (Program ZKJ.)

II

Ta svojevrsten odmik partije od državnega aparata je bil zamišljen kot prizadevanje Zveze komunistov, da zavzame v družbenopolitičnem sistemu tak položaj, ki ji bo omogočil, da bo učinkovito usmerjala družbeni razvoj, da bo v družbenih gibanjih zagotavljala nujno socialistično bistvo in vsebino, da bo odpravljala oziroma krotila sleherno in seveda tudi državno stihijo in državni aparat uporabljala za uresničevanje svojih zgodovinskih nalog. Iskanje bolj trdnega in trajnega mesta partije v naši družbi je izhajalo iz prepričanja, da spojenost partije z državo poleg drugih težav onemogoča tudi ustvarjalno, revolucionarno in demokratično angažiranje partije in vseh drugih demokratičnih ustanov.

Do odpravljanja zlitosti partije in države je prišlo prav zato, da se omogoči učinkovito usmerjanje družbenega razvoja ter da v Zvezi komunistov dozori pogoji, da lahko pritegne tudi državni aparat k uresničevanju svojih zgodovinskih teženj. Do vrste sprememb, ki so sledile tej odločitvi, je prišlo prav zato, da bi Zveza komunistov lahko sprejela svoje lastne odgovornosti za uspešen socialistični razvoj v naši družbi.

S sedanjo opredelitvijo odnosa med dejavniki socialistične zavesti in državo v novem političnem sistemu je uresničen eden od temeljnih pogojev za pravilno usmerjanje družbenega razvoja ter odpravljanje vseh mogočih oblik stihijskega, nenadzorovanega razvoja družbe. Zgodovinski pomen te zasnove je v tem, da je končno le prišlo do take oblike odnosov med partijo in državo, ki omogočajo — ob vseh drugih določenih našega novega političnega sistema — da se država spreminja v orodje delavskega razreda in vseh delovnih ljudi.

Naše neprestano odločno hotenje, da se politični sistem prilagodi novim težnjam, družbenim zahtevam in potrebam, je med drugim uresničeno tudi tako, da nova ustava z ustreznimi določbami na posrečen način sintetizira funkcijo usmerjanja družbenega razvoja ZK kot bistveno revolucionarno družbeno funkcijo s funkcijo političnega odločanja, ki v našem sistemu pripada izključno skupščinam družbeno-političnih skupnosti. Saj je tudi sicer znano, da je neposredno komuniciranje političnih partij in parlamentov eden od najbolj učinkovitih metod za odpravljanje neprilagojenosti sedanjega predstavniškega sistema v svetu. Kar zadeva na delegatski osnovi dograjeni vpliv Zveze komunistov, je važno to, da vpliva partija na skupščino samo tako, da ob drugih institucionaliziranih vplivih zagotavlja s svojim odločanjem socialistično bistvo in vsebino sklepov.

Velik pomen take opredelitve je tudi v tem, da prek nje presegamo ne le stanje, ko se je partija stapljala z oblastjo, marveč tudi stanje, ko se je partija neustrezno oddaljevala od te oblasti; obe stanji sta namreč enako škodljivi za funkcioniranje usmerjanja družbenega razvoja v času, ko je proletariat prevzel politično oblast. To seveda pomeni, da sedanji ustavno določeni položaj Zveze komunistov in drugih družbenopolitičnih organizacij narekuje, da napravimo korak dalje tudi od dosedanjega načina obravnavanja odgovornosti Zveze komunistov ter določimo mnogo bolj konkretne odgovornosti organizacije za vse družbene vidike delovanja naših skupščinskih ustanov.

V vseh dosedanjih prizadevanjih, da bi na daljši rok uredili problem odgovornosti v socialistični demokraciji, je bil vedno najtrši oreh prav določanje razsežnosti in značaja odgovornosti partije in drugih družbenopolitičnih organizacij. Čeprav so bila že zdavnaj osvojena najsplošnejša načela o tem, da mora biti partija odgovorna, zlasti kar zadeva njeno zgodovinsko vlogo, je bilo doslej malo storjenega za institucionalno opredelitev njene odgovornosti za delovanje najvidnejših demokratičnih in političnih ustanov družbe. S sprejeto ustavno opredelitvijo odgovornosti za uspešno uresničevanje programske usmeritve in socialističnega razvoja v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti, v katerih ima Zveza komunistov z določeno specifikom enako vlogo kot vse druge politične in demokratične institucije v našem novem političnem sistemu, je hkrati v bistvu preciziran tudi način družbenega uresničevanja njenih stališč in preverjanje njihove vrednosti v družbeni praksi.

Če Zveza komunistov z novimi ustavnimi spremembami — skupno z drugimi družbenopolitičnimi organizacijami — prevzema popolnejšo odgovornost za socialistično vsebino političnih odločitev, torej za tisto, kar je v njih bistveno revolucionarno, potem sprejema hkrati tudi možnost in nujnost, da pazljivo preverja, kako se uresničujejo posamezne programske obveznosti, kar je pravzaprav bistveni del revolucionarne funkcije usmerjanja družbenega razvoja.

III

S temi spremembami smo prišli torej v položaj, ko moramo mnogo bolj določno razpravljati o značaju in vsebini usmerjanja družbenega razvoja, kar pomeni, da mora biti poudarek delovanja Zveze komunistov na tistem, kar je bistvo in vsebina njene revolucionarne funkcije v družbi. Če usmerjanje ni nekakšno pasivno določanje smeri življenja in če se zdaj v pogojih delegatskega sistema kaže nujna po višji kvaliteti te funkcije, je najpomembnejše to, da se poudari pomen oblikovanja in vzgibavanja družbenih pobud, ki so usmerjene k ustvarjanju vseh tistih družbenih vrednot, ki bi jih sicer spontani družbeni razvoj pustil ob strani.

Po utrditvi položaja Zveze komunistov v skladu z njeno revolucionarno funkcijo in v duhu temeljnih določil delegatskega sistema je pred nami kot glavna naloga nadaljnje oblikovanje in izpopolnjevanje programske usmeritve. Zdaj, ko se nam ni treba več ubadati s položajem Zveze komunistov, ko smo torej napravili v tem smislu velik zgodovinski korak naprej, moramo že v pripravah na X. kongres ZKJ posvetiti še več pozornosti vsebini in namenu samega usmerjanja, oblikovanju jasne vizije družbenega razvoja in globljemu preučevanju celotnega družbenega življenja. Tako se lahko Zveza komunistov v vseh teh procesih temeljiteje angažira, ne da bi prestopala meje, ki ločujejo usmerjanje od političnega odločanja; s prestopanjem te ločnice bi se namreč znašla v njej neustreznem prostoru.

Z institucionalizirano opredelitvijo družbene vloge Zveze komunistov so odpravljena občutna nihanja v intenzivnosti in značaju intervencije Zveze komunistov v družbenih gibanjih, nastaja ozračje za odmerjeno učinkovanje, kar je poleg drugega tudi pogoj za stabilnost in učinkovitost demokratičnega sistema. S takim angažiranjem Zveze komunistov v političnem odločanju smo se hkrati izognili nevarnosti, da bi bile skupščine in druge demokratične institucije postavljene v položaj, ko bi morale čakati na odločitve drugih ali pa bi bile njihove odločitve s kampanjsko akcijo preklicane — kar bi imelo nedogledne posledice za naš socialistični družbeni razvoj. Bistvo ustavnih določil o položaju Zveze komunistov je prav v tem, da v procesu političnega odločanja ni izključena odgovornost nobenega dejavnika demokratičnega življenja, marveč da se uveljavi vza-

jemna odgovornost in medsebojna odvisnost institucij, kar je tudi sicer značilno za vse moderne razvite demokratične sisteme.

Že prej smo poudarili, da s tako določenim položajem Zveze komunistov v sistemu — ob vseh vplivih na državo, ki jih zagotavljajo delegacije temeljnih samoupravnih organizacij in skupnosti, odpravljamo predstavljeni sistem v vseh tistih njegovih razsežnostih, kjer je bil že zastarel, v praksi že presežen in v nasprotju s sodobnimi potrebami in interesi združenega človeka. Še važnejše pa je, da ta sistem po svoji temeljni sestavi odpira možnosti za odpravljanje vseh drugih deviacij, ki bi lahko vznikale pri urejanju odnosa med partijo in skupščinami kot organi oblasti.

Ustavno opredeljeni položaj Zveze komunistov je pot, da se še bolj utrdi zasnova skupščin kot delovnih teles ter da se ob tem prepreči možnost takega odnosa med partijo in skupščinami, da bi bile slednje potisnjene v položaj mehanskega priveska partije, da skupščine ne bi imele prostora za lastno odgovornost in samostojno ustvarjalno delo. Če se hoče Zveza komunistov izogniti takim možnostim, ki so pravo nasprotje prizadevanj za odpravljanje predstavnškega značaja države in skupščinskega sistema, se mora v procesu uveljavljanja ustavnega sistema zelo pozorno lotiti metod svojega vplivanja na skupščino.

Če smo ugotovili, da je imel v etatizmu prevladujoči vpliv na družbeno gibanje državni aparat, da pa vodi v sodobnem svetu nasploh krepitev funkcij političnih strank k neprestani krepitvi izvršilne oblasti in zakrnjevanju parlamenta, potem je velika možnost Zveze komunistov prav v tem, da ob vseh drugih možnostih svojo zgodovinsko revolucionarno vlogo usmeri tako, da se skupščina, zasnovana na delegacijah samoupravnih skupnosti in organizacij, uveljavi kot ustvarjalen, deloven in odgovoren demokratičen organ. Vsaka drugačna zavestna in nezavedna težnja bi popačila uresničevanje sprejete zasnove, konec koncev pa bi lahko ogrozila tudi pridobitve dosedanjega pozitivnega socialističnega razvoja na podlagi samoupravljanja.

Ustavno opredeljeni položaj Zveze komunistov v družbi ima veliko teoretično in idejno vrednost, saj odpravlja večino dilem o možnostih angažiranja Zveze komunistov in drugih družbenopolitičnih organizacij v političnem sistemu; s tem vprašanjem so se ukvarjali vsi naši dosedanja najbolj pomembni politično-programski dokumenti in je v tem oziru tudi velik prispevek k pripravam na X. kongres ZKJ. Glede na to, kar je že bilo storjenega, bo poslej mnogo lažje natančneje začrtati tako uresničevanje vloge in funkcije Zveze komunistov, ki bosta kar najbolj usklajeni z novimi družbenimi zahtevami in potrebami. Kajti novi politični sistem je sicer res odpravil številne dileme glede položaja Zveze komunistov, hkrati pa naložil dolžnost, da se še odločneje angažiramo pri snovanju najbolj ustrezne programske vizije našega nadaljnjega socialističnega razvoja.

Prizadevanja za posodobljenje vloge Zveze komunistov v družbi in njeno prilagajanje novim družbenim potrebam hkrati terjajo, da začrtamo idejno družbeno in teoretično osnovo funkcije usmerjanja družbenega razvoja v razmerah samoupravljanja in združevanja človeka, da bi ta lahko uresničeval svoje interese. Da bi se najbolj ustrezno izoblikovala funkcija subjektivnega faktorja v trenutku, ko je že dolgoročno in na ustrezen demokratičen način urejeno vprašanje položaja Zveze komunistov in drugih družbenopolitičnih organizacij, moramo točneje določiti tudi temeljno poslanstvo te funkcije v sedanjih družbenih razmerah.

Pri tem ne gre za iskanje neke nove zasnove partije, marveč za to, da revolucionarno bistvo partije, ki je bilo določeno že ob njenem nastanku, v vsem dosedanjem razvoju in je nasploh utemeljeno v potrebi po obstoju te organizacije, obravnavamo in konkretiziramo v sedanjih pogojih razvoja socialističnih družbenih odnosov. Brez opozarjanja na ta najširši idejni izvor funkcije usmerjanja družbenega razvoja bi se v sodobnih realnih družbenih odnosih pojavile težave pri določanju razsežnosti, intenzivnosti in značaja te funkcije v našem novem skupščinskem sistemu, ki je zgrajen dosledno na delegatskem načelu.

To, kar je prvo in najvažnejše, kar moramo upoštevati pri opredeljevanju teoretične in idejne baze za revolucionarno funkcijo usmerjanja družbenega razvoja v sodobnih razmerah, je vsekakor vse bolj intenziven proces združevanja človeka, da bi lahko uresničevali svoje realne interese. Ta potreba je zlasti poudarjena z novim političnim sistemom, ki v celoti temelji na političnem angažiranju človeka, ki se združuje zato, da zadovolji in zavaruje svoje različne in najbolj konkretne interese. In prav s tem, ker smo institucionalno v največji meri to združevanje priznali, ker to težnjo močno odraža tudi ustava, je povsem naravno, da tudi funkcijo Zveze komunistov in drugih družbenopolitičnih organizacij razumemo v teh novih družbenih razmerah in odnosih, da bi v največji možni meri zagotovili njihovo učinkovitost.

Tudi ob tej priložnosti naj poudarimo, da sta združevanje in vpliv združenega človeka na funkcioniranje skupščinskih ustanov predvsem pridobitev modernega družbenega razvoja, razvitih družbenih odnosov, večjih potreb človeka in njegove pripravljenosti, da te potrebe zadovoljuje skozi različne družbene asociacije. Ta težnja k združevanju kot možnosti za zadovoljevanje vse številnejših interesov je dejstvo, ki postaja vse bolj značilno za sodobne družbene odnose in težnje v svetu in je seveda tudi zelo pomembno preoblikovalo demokracijo, kakršno smo nekdaj poznali. Prav ta velika novost v družbi je sprožila vrsto sprememb v organizaciji in delovanju vseh najvažnejših političnih, pravnih in demokratičnih institucij — predvsem države, političnih partij, skupščinskih institucij in izvršne oblasti.

Bistvo in osnova teh sprememb izhajata iz drugačnega temeljnega agensa te demokracije: namesto posameznika, ki ga je edino priznavala

klasična demokracija, je stopil več ali manj povsod na politično sceno človek, ki pri uresničevanju svojih realnih interesov združuje svoja prizadevanja s težnjami drugih ljudi. S tem pa, ko je stopil na površje združeni človek in ker je močno potisnjen v ozadje vpliv izoliranega posameznika, ki je bil prej cilj in izhodišče političnega sistema, so skaljene tudi vse dosedanje predstave o demokraciji, spremenjena so ali pa so doživela občutne modifikacije vsa najvažnejša načela, na katerih je desetletja slonela zgradba liberalne demokracije in državnosti. Novi družbeni odnosi so navrgli vrsto dilem in protislovij, ki terjajo nova tolmačenja in nove odgovore, kajti vrednost demokracije in njenih posameznih institucij so začeli meriti z novimi vatli.

Ta nova družbena vsebina seveda nujno odseva tudi v organizaciji in načinu delovanja našega demokratičnega in ustavnega sistema. V ospredju naših razmišljanj je bilo spoznanje, da imajo prav v teh razvitejših družbenih odnosih asociacije človeka za zadovoljevanje konkretnih interesov največji pomen za funkcioniranje sistema v celoti in da si brez takega procesa sploh ne moremo zamisliti delovanja vseh naših številnih samoupravnih in demokratičnih ustanov. Ta proces združevanja je pretežno posledica vse večje svobode in iniciative človeka in seveda tudi prepričanja, da kot osamljeni, izolirani posameznik v sedanjih zapletenih in protislovnih družbenih razmerah ne more praktično mnogo doseči.

Ohrabruje dejstvo, da je naš novi ustavni sistem, ki izhaja iz te socialne realnosti, tako zasnovan, da sprejema prav impulze združenega človeka. Ta sistem je tako uravnan, da izraža novo vsebino družbeno-ekonomskih odnosov, teženj in iskanj človeka v njih, njegovih prizadevanj, da uresniči svoje najbolj konkretne interese; zato organizirano in tako temeljiteje vpliva tudi na institucije, v katerih se odloča, torej tam, kjer lahko bistveno oblikujejo njegov družbeni položaj.

V

Novi politični sistem, ki je zasnovan na delegatskem načelu, izraža v bistvu močno težnjo k prizadevanju tistih sodobnih družbenih gibanj, ki so uglašena z vse močnejšim demokratičnim in družbenim razvojem, uveljavljanjem svobode človeka in njegove možnosti, da se angažira v samem urejanju družbenih odnosov po lastnih predstavah sreče in družbenega interesa. V tem smislu lahko mirno trdimo, da je delegacija kot demokracija za združenega človeka ukrojena po merilu njegovih potreb, zahtev in interesov in da je odločen korak k prilagajanju demokratičnega sistema novim družbenim odnosom.

Novi ustavni sistem je z vsemi najbolj pomembnimi rešitvami logično nadaljevanje naših dosedanjih prizadevanj, da na področju demokracije izrazimo nova družbena dejstva, ki so se jasno izoblikovala prav z razvojem samoupravljanja, neposredne demokracije in združevanja, ki ga tak tok razvoja nujno terja. Dosedanje premagovanje etatizma je sprožilo

razgibanost v družbenem življenju, povečan interes, večjo iniciativo, afirmacijo ustvarjalne sposobnosti in angažiranosti človeka. To in še marsikaj drugega govori za ustavno sankcioniranje enega od vse bolj oprijemljivih družbenih dejstev, ki je dobilo konkretne oblike in tone že v razmerah samoupravljanja. In da ne bi ta realni družbeni razvoj spontano zanikoval doslej veljavna pravno-politična načela sistema — kot se to dogaja v sodobni razviti buržoazni družbi — in da ne bi prišel praktični, stvarni položaj človeka v kolizijo z ustavnimi institucijami, je sedanja reforma posodobila politični sistem — tako, da je usklajen z vsemi pomembnimi spremembami v družbenih odnosih.

Tovrstno združevanje človeka pa kljub svojemu izredno velikemu pomenu, njegovi nezamenljivi družbeni funkciji, kljub svoji sodobnosti in velikemu pomenu za prihodnost, ni pot, na kateri bi se lahko izognili vsem družbenim protislovjem in dilemam; prav gotovo pa ni samo po sebi pot revolucionarnega oblikovanja zgodovinsko nove družbene skupnosti. Upoštevati moramo, da to združevanje, pa naj si je še tako široko, ni čarobna paličica, s katero bi odpravili vsa protislovja v družbenem razvoju — in da moramo prav v socializmu proučiti in ugotoviti globlji zgodovinski smisel in bistvo tega sicer progresivnega družbenega gibanja in razvoja.

Že izkušnje sodobne demokracije kažejo, da prihajajo z združevanjem človeka na dan tudi družbene sile, ki jih je kasneje težko obvladovati in jih usmerjati z istimi metodami, s katerimi so bile porojene. Vse bolj je očitno, da močnejše združevanje, vse večje število različnih asociacij s svojimi vse bolj poudarjenimi parcialnimi interesi, z neprestanimi spopadi in vse bolj izraženimi interreferencami nenehno povzročajo nepredvidene situacije in tokove, ki se jih ne da obvladati s sredstvi, ki so jih sprožila. Torej s samim organiziranjem človeka v različne asociacije se ne zmanjšuje nevarnost stihijnega razvoja, pač pa nastajajo tudi družbeni tokovi, ki so brez nujno potrebne protiteže in ki kaj lahko uidejo človeku iz rok in lahko resno ogrozijo socialistični razvoj.

Prav v razmerah samoupravljanja, izražanja različnih interesov in nastajanje vse številnejših in raznovrstnejših asociacij, se kaže tudi povsem naravna potreba, ki je v bistvu revolucionarnega značaja, da se vzpostavijo tudi asociacije, ki bodo varovale interese humanosti, enotnosti, svobode, družbene integracije, pravice, ki bodo skrbele za to, da se bodo razvijale tiste družbene vrednote, ki so neločljivo povezane z bistvom socializma in socialistične revolucije. Kljub številnim iluzijam se je pokazalo, da človek ne more postati gospodar svoje usode in oblikovalec novih odnosov, če se vsa njegova energija in vse težnje izčrpavajo v asociacijah, ki varujejo različne posebne — in čeprav najbolj realne interese. Da bi bil človek dejansko v stanju nadzorovati pogoje svoje eksistence, kar je socializmu inherentno, je nujno potrebna tudi organizirana skrb za uresničevanje načel socializma in humanizma.

Temelj partije v sedanjih razmerah moramo iskati in ga lahko najdemo le v prizadevanju za dviganje in uresničevanje tistih družbenih vrednot, ki so srž socializma — ne glede na to, ali se pojavljajo spontano in v kolikšni meri se tako pojavljajo. Gre za vrednote, ki jih vsebuje program in ki jih je možno uveljavljati le z revolucionarno angažiranostjo. Da pa bi lahko imela ta organizacijska naravnost za uresničevanje humanih in zato socialističnih ciljev revolucionaren značaj, se je morala, da bi se lahko uveljavila, vkomponirati v funkcijo skupščine in oblasti nasploh. S takim mestom v izvajanju oblasti je dana možnost, da se z uresničevanjem programskih revolucionarnih nalog prek države kot orodja za urejanje teh načel, odpira praktična možnost tudi za obvladovanje vseh tistih spontanih družbenih tokov, ki ogrožajo dosežke revolucije in imajo razdiralni značaj.

Mimogrede: nikoli ne gre samo za stihijo posebnih interesov, marveč tudi za stihijo države, ki je brez ustreznega usmerjanja vedno vir anarhičnih teženj in etatizma v socialistični družbi.

Že nekoliko bolj temeljita analiza politične stvarnosti etatizma nas namreč kaj naglo prepriča, da gre v tem primeru za družbene razmere, v katerih ni dovolj uveljavljena funkcija usmerjanja družbenega razvoja. Ta trditev se zdi na prvi pogled paradoksalna, saj svojevrstno zlitje partije in države ustvarja videz totalne usmerjenosti družbenega življenja in razvoja; celo velika večina raziskovalcev tega fenomena je prepričanih, da v takem sistemu partija do največje možne meje uveljavlja funkcijo dirigiranja. Toda državni aparat v takih razmerah zaradi svojih znanih lastnosti duši pretežni del družbenih tokov in pobud, ne dopušča razmaha širokemu in raznolikemu združevanju človeka, ki je sicer prava snov za usmerjanje. Brez širokega, živega, svobodnega družbenega in demokratičnega razvoja pa je usmerjanje skoraj brezpredmetno. Usmerjanje v etatizmu je zaradi zoženega prostora, ki je na voljo silam in nosilcem te funkcije, nujno nepopolno in nezadostno.

Nasprotno temu se je pokazalo, da se funkcija usmerjanja lahko uveljavi v vsej svoji moči le v razmerah samoupravljanja, svobode in iniciative človeka, v razmerah, ki so ugodne za združevanje, ki naj ščiti interese združenih, v razmerah razvitih in zapletenih družbenih odnosov, množice različnih asociacij, boja posameznikov in skupin za varstvo svojih interesov, afirmacije »združenega« človeka z njegovimi konkretnimi potrebami in zahtevami. Usmerjanje v sodobnem socialističnem družbenem razvoju je identično s prizadevanjem, da se v vseh teh spontanih družbenih tokovih začuti in razpozna humani interes vsakega, da zmaguje načelo družbene solidarnosti, humanosti in pravice, da se v spopadanju z različnimi spontanimi težnjami in stremljenji zagotovi uresničevanje interesa delavskega razreda, torej human napredek in eksistenca vsakega posameznika v družbi.

Teoretično in družbeno izhodišče za usmerjanje v razmerah samoupravljanja in izražanja različnih posebnih interesov je v odkrivanju in uresničevanju tistih interesov človeka in tistih družbenih vrednot, ki so neločljivo povezane s humanističnim bistvom socializma. Tako se pokaže, da se prav v samoupravljanju najbolj plastično odkriva osnova te funkcije in seveda tudi organiziranje celotnega usmerjanja, ki izhaja iz bistva teh novih družbenih odnosov in je neizogibna nuja socialističnega družbenega razvoja.

Izhajati moramo torej iz tega, da je prav na temelju samoupravljanja zasnovana družba tisto družbeno stanje, ki šele omogoča, da se sploh lahko v pravi luči pokaže funkcija subjektivnih sil v socialistični družbi. Z vidika naše teme je to dokaz, da dobiva šele v pogojih političnega sistema, ki je zasnovan na delegatskih načelih, funkcija usmerjanja družbenega razvoja svoj polni smisel in utemeljitev.

Prevedel M. B.

BREDA PAVLIČ

Za človeka

Živimo v obdobju globokih zgodovinsko zakoreninjenih in v marsičem odločilnih sprememb celotnega družbenega okolja. V te spremembe smo vključeni vsi. Tičejo se vsakega posameznika kot aktivnega in pasivnega subjekta hkrati, kot bolj ali manj občutena in izražena stvarnost tistega ožjega družbenega okolja, ki ga posameznik doživlja v svojem vsakdanjem življenju. Vprašati se moramo, koliko je razširjena in kako globoko seže zavest posameznika o tem množtvu sprememb, ki so značilne za sodobno, še posebej za našo družbo. Upoštevati je treba, da je vsaka teh sprememb po svoji naravi večdimenzionalna, logično povezana z doseđanje obliko in obliko, ki ji bo sledila, povrh tega so vse te spremembe med seboj tesno povezane in vplivajo druga na drugo. Slediti tem spremembam in njihovi medsebojni povezanosti je sila zahtevna dejavnost; še posebej za tipičnega člana sodobne družbe, ki je od trenutka, ko se prebujata, pa do nočnega počitka zajet v bolj ali manj ustaljeno zaporedje nalog in obveznosti, ki jih ima kot član določenih primarnih družbenih skupin in ki mu jih vsiljujejo velikokrat nesprejemljive norme sodobne potrošniške družbe. Neredko se dogaja, da posameznik z avoljo tega občuti v sebi neko tesnobo, ki si je ne zna pojasniti, ki pa je vendarle močno prisotna in posredno ali neposredno vpliva na njegovo delo in celotno dejavnost v okolju. Stvar nas vseh je, da se s tem dejstvom soočimo in da s skupnimi naporji vseh subjektivnih sil z organizirano dejavnostjo uporabimo najbolj ustrezna sredstva komuniciranja za razvijanje zavesti o družbenih spremembah, ki jih pravkar doživljamo.

Priča smo izrednemu napredku v razvoju znanosti in tehnike, še posebej na področju sredstev množičnega obveščanja. Z uporabo satelitov in računalnikov na tem področju je človek dejansko zakorakal v obdobje, ki omogoča družbene spremembe, katerih razsežnosti in narave še ne moremo v celoti dojeti; predvidevamo pa lahko, da bodo izredno pomembne prav zato, ker omogočajo neposredno in istočasno obveščanje velikanskega števila ljudi ne glede na oddaljenost. Ker so takšna sredstva že tu, mnoga med njimi pa tudi že preudarno uporabljajo nekateri centri družbene moči v svetu, ki so vse prej kot dobronamerno naklonjeni naši socialistični samoupravni družbeni ureditvi in našim marksističnim težnjam, je nujno, da temeljito preverjamo vsebino sporočil, ki jih iz dneva

v dan posredujejo našim ljudem sredstva množičnega obveščanja. Drugače povedano, to, da že imamo takšne tehnične možnosti množičnega obveščanja in pa to, da si prizadevamo ustvariti resnično humano družbo demokracije, ki temelji na načelih socializma, samoupravljanja in marksističnega razumevanja sveta in vloge vsakega posameznika v tem svetu, nam narekuje, da izčrpno in nenehno proučujemo naš sistem sociokulturnih vrednot in načine, kako se te vrednote eksplicitno in implicitno razvijajo znotraj naše družbe.

Odločitev, da razvijamo socialistično samoupravno družbo, v bistvu vsebuje dve Marxovi zelo globoki in pomembni spoznanji: prvič, da je *človek* najvišja vrednota socialistične demokracije, in drugič, da je *svobodno in ustvarjalno delo* v bistvu človekova potreba, njegov način potrjevanja lastnega obstoja in možnosti, da se razvija kot človeško bitje, ne pa le kot sredstvo za zadovoljevanje drugih potreb. Ideal človeka, ki je v marksizmu vselej prisoten, je človek, ki ni samo svoboden individuum, katerega vsestranski razvoj naj bi bil merilo razvitosti dane družbe, temveč človek, ki v sebi združuje dvoje neločljivo povezanih načel: načelo samouresničenja in načelo podružbljanja. Prvo načelo izraža človekovo neodtujljivo potrebo in pravico, da vselej presega svojo lastno omejenost, tako fizično kakor intelektualno, in tako razvija svoje sposobnosti in svojo osebnost. Načelo podružbljanja, ki je eno najbistvenejših in je za njegovo razumevanje potrebno zelo zahtevno filozofsko tolmačenje, pa poudarja predvsem dejstvo, da sta človek-posameznik in družba-kolektiv globoko organsko povezana in medsebojno odvisna; prav ta povezanost pa je pogoj, da človek čedalje bolj razvija svojo osebnost v nenehnem procesu aktivnega vključevanja v družbene procese. To pomeni, da človek kot družbeno bitje združuje v sebi individualnost in družbenost, se pravi, da so v vsakem posamezniku vedno prisotne tako družbene kot individualne vrednote, ker so te v bistvu neločljive. Naloga zavestnih družbenih dejavnikov v nekem danem zgodovinskem trenutku je, da odkriva te družbene in individualne sociokulturne vrednote in z njimi povezane človeške potrebe, da jih postavlja v medsebojno razmerje in jih usklajuje.

Poti, ki peljejo do uresničitve idealov, so dolge in zapletene, vendar se moramo zavedati, da je stvarnost, ki jo pravkar doživljamo, prav ena teh poti, in vedeti moramo, ali vodi do postavljenega družbenega ideala. Za sociokulturne vrednote, ki so sestavni del družbenih idealov, je značilno, da se zelo počasi razvijajo, in njihov učinek je moč opaziti v popolnosti šele na generaciji, ki je pravkar v povojih, in na tistih, ki ji sledijo. Prav zaradi tega je tako zelo pomembno zastavljati si vprašanja, kot so: Kakšno vzgojo nudimo našim otrokom — ne le v vrtcih, šolah, športnih društvih in v krogu družine, ampak prav tako prek sredstev množičnega obveščanja, kot so televizija, film, zabavni tisk, radio itd.? Kako na današnjega otroka vpliva naš način življenja nasploh: pogosto neopravičena »dirka« za zaslužkom, ki v mnogih primerih ni zasnovana na zadovolje-

vanju kakih bistvenih potreb, ampak predvsem na malomeščansko pojmovani človekovi veljavi, ki se izraža v materialnem, ne pa v duhovnem bogastvu in na tekmi, ki se razvija med sodelavci, sosedi, sorodniki, itd.? Kaj se dogaja v otroku, ko opazi in spozna, da je med tistim, kar mu poskušajo vcepiti kot eksplicitno deklarirano družbenokulturno vrednoto, in tistim, kar svet odraslih dejansko upošteva, velikokrat velikanska razlika ali celo popolno protislovje? Kaj se dogaja z mladino, ki smo ji obljubili marsikaj in potem te obljube nismo mogli ali ne znali izpolniti? Ta vprašanja in še mnoga njim sorodna so namenjena vsem našim družbenim institucijam in subjektivnim dejavnikom — še posebej pa organizacijam združenega dela na področju množičnega obveščanja in kulture.

Smo v fazi organiziranja TOZD ter krajevnih in interesnih skupnosti, kar daje nove možnosti za reševanje zgoraj omenjenih problemov. Vendar ne gre samo za to, da se nam odpirajo nove *možnosti*; veliko bolj pomembno je, da dojamemo, da gre za nove *naloge*, ki se z uvajanjem novih družbenopolitičnih oblik nujno zastavljajo naši družbi v sferi kulturnega razvoja. Kot je dejal Gramsci: vsaka nova zgodovinska situacija mora uresničiti novo kulturo, ki ji bo ustrezala. Pri tem ni nujno, da gre za neka nova in originalna odkritja, ampak je pomembno predvsem kritično širjenje resnic, ki so že odkrite, tj. prizadevanja, da se te resnice »socializirajo«, kar bo omogočilo, da postanejo temelj za bistveno dejavnost.

Vsako uvajanje novosti, zlasti ko gre za življenjsko tako pomembne spremembe, nujno vsebuje določene težave in odpore, ki jim je velikokrat vzrok predvsem nezadostno zaupanje, to pa izvira iz nezadostnega poznavanja celotne družbene konstelacije sil in interesov. Prebujati zavest vseh delovnih ljudi in še posebej celotnega delavskega razreda, da se čim bolj aktivno in ustvarjalno vključujejo v procese spreminjanja obstoječih družbenih struktur in odnosov, je poglobljena naloga vseh družbenih subjektov, še posebej pa naših sredstev množičnega obveščanja, ki imajo v tem primeru odločilno vlogo. Kajti nesporno dejstvo je, da sta sistem samoupravnega odločanja, kakršnega razvijamo pri nas, in naš sistem obveščanja v močni medsebojni odvisnosti: razvoj enega je pogoj za razvoj drugega. To velja tudi za odnos med samoupravljanjem in kulturo (v širšem in ožjem pomenu). Prav zaradi tega je zelo pomembno vprašanje, kako bomo institucionalno rešili oziroma konkretno organizirali informativno in kulturno dejavnost sploh v novih okoliščinah našega družbenega razvoja. S sprejetjem nove ustave smo se zavezali, da temeljito spremenimo položaj kulturnih dejavnosti v naši družbi; kulturne dejavnosti so odslej vključene v celovitost sistema socialističnih samoupravnih odnosov, kar pomeni, da smo kulturi končno priznali ne le pravico do obstoja, ampak celo odločilni pomen za nadaljnji razvoj socialistične družbe.

Če hočemo pojasniti to, kar smo pravkar dejali, se moramo vrniti na našo izhodiščno točko, tj. k trditvi, da je temeljna sociokulturna vrednota socialistične samoupravne družbe človek, za katerega sta značilni

načelo samouresničevanja in načelo podružbljanja oziroma, ki v sebi združuje individualne in družbene vrednote. Za takega človeka so bolj kot vse pomembni delo, ki naj bi bilo svobodno in ustvarjalno, in medčloveški odnosi, ki so objektivno determinirani z njegovim položajem v obstoječi strukturi delitve dela in vsega, kar iz tega izhaja. Zato je prav, da kar najbolj kritično in samokritično ocenimo naš dosedanji odnos do dela kot ene temeljnih sociokulturnih vrednot naše družbe. Odgovoriti moramo na vprašanje, kakšen odnos do dela imamo ne le eksplicitno (kot družbeno sprejemljivo, načelno deklarirano vrednoto), ampak tudi — predvsem — implicitno, tj. dejansko v vsakdanjem življenju? Kakšno podobo dela kot temeljne sociokulturne vrednote smo dejansko prenesli na našo mladino, o kateri neredko slišimo, da nima pravih delovnih navad, da ima pomanjkljivo razvit občutek odgovornosti do dela, do sodelavcev in do družbe, da je nagnjena k pasivnosti, k negovanju ozkih individualnih interesov, ki so v škodo kolektivnih interesov, da je nepravilna boriti se za ideale, itd.?

Iskanje odgovorov na takšna vprašanja ne more mimo vprašanja odgovornosti vseh naših družbenopolitičnih dejavnikov, ki so posredno ali neposredno povezani z vzgojo mladine v naši družbi. Pri tem pa ne gre samo za to, da bi ugotovili, koliko so se ti dejavniki prizadevali v procesu vzgoje, ampak predvsem za to, *kako* so motivirali našo mladino in kakšne vzore so dajali s svojim lastnim vedenjem? Vprašanja odgovornosti postanejo še bolj izostrena, ko jih postavimo v širši kontekst naše družbene stvarnosti in jih povežemo s tako perečimi problemi, kot so dejansko še vedno neenake možnosti vseh otrok za izobrazbo in vzgojo, neenake stanovanjske razmere, neenake možnosti za zadovoljevanje kulturnih in rekreacijskih potreb, itd. Dokler ti pogoji niso urejeni, je težko razvijati temeljne moralne vrednote samoupravnega socializma, kot so na primer »spoštovanje človekovega dela in znanja po načelu, da je vsako delo častno in da so vse vrste dela družbeno potrebne; delovno in družbeno uveljavljanje posameznika na podlagi lastnega dela, znanja in sposobnosti, poštenosti, zanesljivosti in odkritosrčnosti, odgovornosti in pozornosti do drugih ljudi ter aktivnega sodelovanja pri graditvi samoupravnega socialističnega sistema; vzpostavljanje in ohranjanje tovariških odnosov pri delu, ki vključuje delavoljnost, medsebojno zaupanje in iskrenost, sodelovanje, oblikovanje in razvijanje delovnih navad med ljudmi, itd.«. (Osnutek resolucije VII. kongresa ZKS, *Komunist*, 18. 1. 1974, str. 24.)

Rdeča nit, ki povezuje ta vprašanja za človeka v vsakdanjem življenju, je njegova sposobnost, da dojema pomen oziroma naravo tako svojega dela kakor medčloveških odnosov, ki jih doživlja in v katere se vključuje pri delu in izven njega. Zelo pomembno je predvsem, da se prizadevamo omogočiti vsakemu posamezniku, da dojame globoko organsko povezanost in se vključi v razreševanje različnih oblik protislovja

med procesom družbene preobrazbe in ohranjanja oziroma razvijanja resnične svobode vsakega člana družbe.

Naloga naših sredstev množičnega obveščanja je v tem smislu zelo velika, odgovornost pa nedvomna. Zanesljiva obveščenost — kar pomeni popolna in pravočasna obveščenost — z ene strani in z druge možnost, da posamezniki prek ustreznih kanalov izrazijo in pravočasno sporočijo svoja mnenja centrom družbenega odločanja, sta seveda bistvena pogoja za uresničitev aktivne in intenzivne udeležbe čim večjega števila članov naše družbe. Tragični primer boja čilskega ljudstva za uresničitev socialistične demokracije nam je prav v tem pogledu neprecenljiv pouk: vsi napor, da se uresničijo revolucionarne spremembe znotraj ene družbe, pa naj so njene težnje in ideali še tako humanistični, bodo jalovi, če se vsa sredstva množičnega obveščanja ne postavijo nedvomno in z maksimalno angažiranostjo v službo revolucionarnih sil.

S tem pa ne mislimo samo na to, da so sredstva množičnega komuniciranja v rokah najbolj naprednih družbenopolitičnih subjektov v družbi, ki govorijo v imenu delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, ampak tudi to, da se morajo najti ustrezne organizacijske oblike, ki bodo omogočile, da se v delo naših množičnih občil čimbolj neposredno vključujejo delavci in kmetje ter drugi delovni ljudje.

Omogočiti je treba, da bodo naši ljudje doživljali delovanje naših sredstev množičnega obveščanja kot resnično možnost kontaktiranja z drugimi člani naše družbe, predvsem s tistimi, ki so v neposrednem položaju družbenopolitičnega odločanja. Znanje in izkušnje, pa naj so še tako velike, so dejansko brez vrednosti, če se ne izražajo v zavestni družbeni dejavnosti, ki v bistvu teži k spreminjanju obstoječih družbenih struktur in odnosov med ljudmi. To pa je prav tisto načelo podružbljanja, katero smo omenili na začetku, ki — kot je Marx dejal — nalaga človeku, da »svoje ‚forces propres‘ spozna in organizira kot družbene sile«, kar pa je tudi edini način, da se načelo človekovega samouresničevanja spreminja iz hotenja v splošno stvarnost.

LEOPOLD KEJŽAR

Normiranje stroškov izobraževanja

Ena od značilnosti razvoja izobraževanja je, da njegovi stroški v sodobni družbi absolutno in relativno zelo hitro naraščajo. To dejstvo je opazno tudi pri nas in je marsikdaj pomemben vzrok družbenih napestosti, zlasti še v globalnih odnosih med družbo in izobraževalno dejav-

nostjo. Posebno ostrino jim daje še okoliščina, da se v političnih razpravah navadno pojavljajo le globalni podatki: stroški dejavnosti kot celote, ali vsaj dejavnosti na širšem območju oziroma izobraževalni zvrsti, kjer niso dovolj razvidni posamezni elementi stroškov in vzvodi njihovih gibanj.

Ekonomika izobraževanja je pri nas še nerazvita, zato so elementi stroškov vse premalo poznani in prisotni v razpravah o organizaciji, načrtovanju in financiranju izobraževanja. Prizadevanja za vzpostavitev neposrednih odnosov med uporabniki in izvajalci izobraževanja so zelo obremenjena s pojmovanji in metodami, podedovanimi iz proračunskih odnosov in primitivne proračunske tehnike, ki je temeljila predvsem na financiranju institucij, ki je bilo največkrat brez temeljitejše vsebine dela in storilnosti.

Že prvi poskusi navezovanja neposrednih odnosov so pokazali, da so različna tolmačenja nujnega oziroma potrebnega obsega in standarda posameznih izobraževalnih oblik pomembna ovira za izgradnjo trdnih samoupravnih odnosov.

Uresničevanje svobodne menjave dela na tem področju je neposredno odvisno od jasnih meril za vrednotenje dela in delovnih pogojev, in sicer se dogovarjanje sprevača v medsebojne pritiske in dokazovanja na podlagi primerjanja neprimerljivih količin. Brez metodološko enotne analize stroškov izobraževalnih dejavnosti najbrž realizacija svobodne menjave dela na enakopravni podlagi sploh ni izvedljiva, oziroma jo nadomesti kompromis, ki temelji bolj na tehtanju političnih sil, kot pa na čistih računih med udeleženci te menjave.

Nadaljnji razlog, ki terja temeljitejše poznavanje stroškovne strukture izobraževanja je uresničevanje ustavnega načela vzajemnosti in solidarnosti delovnih ljudi. V zelo delikatnih okoliščinah, ko se morajo delovni ljudje odločati za vzajemno in solidarno pokrivanje določenih izobraževalnih potreb (osnovno šolstvo, otroško varstvo, srednje in visoke šole) na vsem območju Slovenije pod pritiskom perečih lastnih potreb in omejenih možnosti, je vsak sporen element v kalkulacijah tudi politično vprašanje in lahko postane razlog za huda nasprotja. Nekaj takega se je že pokazalo v dosedanjih razpravah med temeljnimi izobraževalnimi skupnostmi za sklenitev samoupravnega sporazuma za solidarnostni sistem na področju osnovnega izobraževanja.

Stroškovna analiza je tudi eden od bistvenih elementov za planiranje izobraževanja. V vsaki zasnovi izobraževalnega sistema in organizacije izobraževanja, posebej še razvoja izobraževalnih organizacij in njihove teritorialne razporeditve se prepletajo ekonomski in širši socialni učinki, zato ob nejasnih ekonomskih posledicah največkrat v razpravah prevladuje samo izobraževalno — socialna stran posameznih problemov, uresničevanje pa se pogosto zlomi ob nezadostno proučenih ekonomskih problemih.

Tudi samoupravno organiziranje interesnih skupnosti na področju izobraževanja bo zahtevalo eksaktno in primerljivo stroškovno analizo posameznih vrst izobraževanja, saj se bo za delitev odgovornosti in obveznosti med posameznimi posebnimi izobraževalnimi skupnostmi mogoče sporazumno dogovoriti le ob kompletnem vpogledu v poslovanje soudeležencev. Od kvalitetne stroškovne analize posameznih komponent izobraževanja je odvisna tudi nadaljnja samoupravna organiziranost izobraževalnega področja, zlasti še za dogovore o medsebojnih obveznostih uporabnikov posameznih vrst izobraževanja in merilih za njihovo porazdelitev.

Stroškovne analize kot podlaga za normiranje pogojev dela in elementov dejavnosti pa so tudi nadvse pomembne za razvoj notranjih odnosov, posebej še za racionalno gospodarjenje. V sedanjem stanju zlasti na področju materialnih stroškov izobraževalne organizacije niso zainteresirane za racionalno obnašanje. Ob odsotnosti stroškovnih normativov za posamezne elemente dejavnosti se vsakdo, ki se racionalno obnaša, podaja v tveganje, da bo materialno kaznovan z zmanjšanjem sredstev; kdor pa je (morda tudi z neracionalnim obnašanjem) povzročil primanjkljaje ali drugačno materialno stisko, lahko celo računa na povečanje sredstev, saj je »prepričljivo« dokazal, da ima premalo sredstev. Morda je dolgoročno prav tak odnos najnevarnejši, saj prinaša v nove samoupravne odnose eno najbolj neprijetnih lastnosti proračunskega sistema, ki utegne bistveno ovirati izgrajevanje novih odnosov — to je zlasti neposredno povezavo z gospodarstvom in svobodno menjavo dela. Poleg tega pa tudi ni nepomembno, kakšno je gibanje produktivnosti dela na izobraževanem področju. Preveč idealno bi bilo misliti, da je tu zagotovljena racionalna organiziranost, intenziviranje dela in drugi elementi rasti produktivnosti že s samo stopnjo znanja, družbene in samoupravne zavesti in prav tako iluzorno bi bilo pričakovati, da je vse to mogoče vnašati v izobraževalno dejavnost od zunaj, morda z diktiranjem ali kako drugače. Najbrž je tudi tu mogoč trajen napredek produktivnosti dela le z vgrajevanjem stimulativnih elementov v sistem medsebojnih odnosov. Mnoge sisteme družbenih odnosov, ki so zelo razvili tehniko administrativnega organiziranja in vodenja družbenih dejavnosti v režiji države, spremljajo očitki, da so neracionalni, togi, odtujeni od človeških potreb itd. Samo s spremembo globalnih odnosov bomo težko bistveno menjali tradicionalno obnašanje, če ne bomo vzporedno vgrajevali tudi notranje stimulatorje. Hkrati pa je seveda tudi jasno, da ni mogoče uresničiti enakopravnega položaja delavcev na področju izobraževanja, če jim ne ustvarimo takih razmer, da bodo udeleženi na materialnih rezultatih racionalnega obnašanja, povečevanja produktivnosti dela in ekonomičnosti poslovanja na svojem področju.

Že v zadnjih letih so bili zlasti v izobraževalnih skupnostih doseženi nekateri rezultati pri oblikovanju poenotenega vrednotenja dela in storitev. Zlasti v osnovnem in srednjem šolstvu je z uvajanjem meril in

enotnih osnov meril republiške izobraževalne skupnosti — skupaj z vzporednim uveljavljanjem samoupravnega sporazumevanja o delitvi dohodka in osebnih dohodkov — dokaj poenoteno vrednotenje pedagoškega dela. Mnogo manj pa je dognano vrednotenje ostalega dela — administrativnega, tehničnega, proizvodnega dela v strokovnih šolah, raziskovalnega dela v visokem šolstvu, vpliv posebnih delovnih pogojev (vzgojni zavodi, posebne šole, težja delovna mesta itd.) in pa objektivno normiranje materialnih stroškov. V vrednotenju materialnih stroškov je zlasti problematična nejasnost, katere stroške v zvezi s poukom je dolžna pokrivati in kakšen standard učnovzgojnega dela in življenja učencev je dolžna zagotavljati izobraževalna organizacija iz sredstev, ki jih je prejela kot povračilo za svojo dejavnost, kaj pa sme prevaliti na učence oziroma starše v obliki plačevanja dela stroškov celovitega učnovzgojnega procesa (šolske potrebščine, učbeniki, učna sredstva, ekskurzije, prireditve, material za pouk itd.)? Lahko bi rekli, da je sedanji sistem financiranja dejavnosti izobraževalnih organizacij do neke mere »odprt« in dopušča tudi nekontrolirano različno tretiranje učenca ali učitelja, ne samo nenotne odnose med izvajalci in nosilci financiranja.

Izobraževalne skupnosti kot nosilci samoupravnega združevanja delovnih ljudi bodo morale čimprej izdelati na analizi stroškov utemeljene normative posameznih elementov izobraževalnih dejavnosti, ki bodo tvorili objektivno podlago za sporazumevanje o svobodni menjavi dela in graditev neposrednih odnosov. Pri tem poslu ne bo mogoče sprejeti pogosto navajanih razlogov, da se zaradi različnih razmer ne da uveljavljati objektivnih normativov stroškov. Brez dvoma bo tako normiranje moralgo upoštevati različne razmere, ki izhajajo iz razlik v standardu storitev, lokacije, delovnih pogojev, specifičnih stroškov itd., vendar najbrž ni nemogoče, da se ovrednotijo celoviti pogoji in obveznosti. Na podlagi analize celotnega kompleksa stroškov posameznih oblik in vrst izobraževanja, bo šele omogočeno resnično kvalitetno samoupravno sporazumevanje, dosežen enakopraven položaj delavcev na področju izobraževanja in vzgoje ter njihovo vključevanje v združeno delo.

MOJCA D. MURKO

Alternativa?

Pretresi, ki so jih doživele komaj neodvisne države, ki so dobile suverenost po ustaljeni poti postopnega osamosvajanja iz kolonialne odvisnosti (brez širokih osvobodilnih gibanj), so že velikokrat spodbudili k teoretičnim razmišljanjem o primernosti ali neprimernosti političnega organi-

ziranja držav po merilih, ki so nastala drugod. Ali natančneje, o utemeljenosti nekritičnega prepisovanja okvirov parlamentarne demokracije angleškega ali francoskega sloga za izjemno zaostale razmere, brez političnih tradicij, ob praktično negibnih, v največjem delu nepismenih množicah, ki se ne bi mogle upreti manipulaciji.

Razprave se niso končale, toda vsakdanja resničnost v veliki meri potrjuje trditve, da se prepisani sistemi družbenega in političnega organiziranja zvečine niso dobro obnesli, in še več, da se mnogi niso mogli obdržati. Kot nekaka naravna alternativa so se pojavile vojaške vlade, ki so praviloma reševale države pred »katastrofo, v katere so jih hotele potisniti civilne vlade«, pred »dekadentnostjo«, »korupcijo« in »moralnim razpadom«. Brez podrobnejših pojasnil se je torej v mnogih novih državah, zlasti v Afriki, izoblikovalo sledeče antipodno razmerje: eno ali drugo, učinkovitost nasproti trdnosti, pokvarjenosti nasproti kreposti, ponarejenost nasproti avtentičnosti.

Poenostavljanja so nevarna na vseh ravneh, tudi v tej, ki se je izoblikovala v zadnjih letih in ki nedvomno ima mnogo privrženecv. Dnevni časopisi pri nas so objavili Tanjugovo poročilo o izjavi nigerijskega pravosodnega ministra Grahama Douglasa, ki je na nekem zborovanju pravnikov dejal, da »vojaki v afriških državah popravljajo vlade« in so pri tem »zaorali novo brazdo na ruševinah dekadentne preteklosti z namenom položiti trdne temelje za gospodarski in družbeni razvoj«. Izjavo je pozdravil in misel nadaljeval ganski časopis Daily Graphic, ki je napisal, »da si vojaški režimi prizadevajo rešiti Afriko pred uničenjem in skušajo zasidrati našo naravno družbeno identiteto v resnično življenje«, zato se z njimi nadaljuje »boj za resnično neodvisnost Afrike«.

Vprašanje je na prvi pogled tako specifično afriško in tako zelo sodi v okvir notranjih zadev vsake države, da ob tem skoraj ne bi imelo pomena kaj pripomniti. Toda zdi se, da dilema med »demokracijo« (če s tem razumemo razvejanost pobud z vseh strani in njihovo nemoteno izražanje) in »trdo roko« ne muči samo afriških držav v razvoju in da taka preprosta hvalnica vojaškemu režimu zamegljuje nekatera dejstva.

Predvsem je znano, da je najpreprosteje vladati s trdo roko in to seveda ni afriška posebnost: čim hujša je prisila, tem manj vprašanj zastavlja na tak način vladano ljudstvo. Ali je torej, če analiziramo logiko ganskega časopisa, »afriška identiteta« v tem, da je treba s silo organizirati ustvarjalne sile v deželi, ki so jih civilne vlade po nepotrebnem in nesramno neodgovorno razmetavale? In še: ali ni taka »logika učinkovitosti« v upravljanju vendarle nenavaden odmev na nekdanjo kolonialno logiko, ki je zatrjevala, da Afričani pač ne razumejo drugega kot jezik prisile?

Vzemimo, da je nekaterim vojaškemu režimu uspelo tako osredotočiti oblast v središču, tako onemogočiti razdeljevalne težnje iz še vedno navzoče plemenske organiziranosti, da so se države v celoti lahko bolj pripravile za skupne napore na poti razvoja. Toda ali je to že dokončen

dokaz, da je civilna vlada po definiciji bolj »korumpirana«, »nesposobna«, »dekadentna« in vojaška vlada a priori »učinkovita«, »nepodkupljiva«, »v pravi službi ljudstva«? In, ali ni vojaški režim, ki je v imenu skupnega nastopanja prezrl marsikatere občutljive nacionalne in družbene probleme, zavrl kak drug proces emancipiranja, ki jo prinaša razgibanje politične zavesti med množicami?

Vprašanja so sicer »afriška«, toda zlahka jih je razširiti še na kako celino, v kako državo v Latinski Ameriki, tudi v Aziji. Danost »najbolj čistih« stališč o razvoju in o oblikah notranjega življenja, ki redno izvirajo iz »najvišjega razuma« (ta pa je vsakokratni voditelj kakega vojaškega režima), je morda kratkoročno zdravilo za izjemne težave, s katerimi se borijo nerazvite države, toda v daljšem obdobju se spopada sama s seboj. Vsaka normalno napredujoča družba potrebuje sčasoma pobude tudi iz množic, ki jih omogočajo nekake demokratične oblike vodenja, in ne samo oktroirano najvišjo pamet.

Še drugače: učinkovitost, nepodkupljivost, pogum niso nujno v nasprotju z demokratičnimi oblikami vodenja. Sama Afrika je lahko s Tanzanijo in Zambijo zgled za trditev, da se civilne vlade vsaj tako pogumno spopadajo z dediščino preteklosti in posledicami nerazvitosti kot vojaške (Gana, Nigerija). Prepisana parlamentarna demokracija je v Afriki zvečine propadla, da, toda to ne pomeni, da je propadla demokratična metoda in z njo civilna vlada, ki jo po definiciji uporablja pri vodenju. Slabo uslugo bi zato naredili emancipaciji Afrike in sebi, če bi zlahka verjeli v vsemoč in nepokvarjenost »trde roke«, ki da je edina sposobna rešiti v resnici zapletene probleme »tretjega sveta«.

ERNEST PETRIČ

Mednarodni odnosi v novi ustavi

(Načela)

Zakonitost o medsebojni povezanosti in pogojenosti notranje in zunanje politike nam je znana. Vloga države, njeno mesto v mednarodnih odnosih, cilji, ki si jih v svoji zunanjepolitični dejavnosti zastavlja, so v skrajni konsekvenci odraz družbeno ekonomskih razmerij v njej sami. Stalna in vztrajna prizadevanja SFRJ za *demokratizacijo mednarodnih odnosov* so torej očitna in logična *posledica prizadevanj in bojev v Jugoslaviji za uveljavitev novih, socialističnih družbenih odnosov*.

Nova ustava SFRJ in ustave socialističnih republik¹ so normativni odraz nekaterih že uveljavljenih družbenih razmerij, obenem pa normativni okvir, temelj in izhodišče, pa tudi kašipot za nadaljnje korake pri praktičnem uveljavljanju samoupravnih socialističnih družbenih odnosov. Vsekakor je temeljna materija ustavnih določil urejanje odnosov v državi; le izjemoma in v relativno skromnem obsegu posegajo ustavna določila v problematiko mednarodnih odnosov. Ustava SFRJ je izjema — in to vsekakor bolj po vsebini in dalekosežnosti svojih določil o mednarodnih odnosih kot pa po številu členov in norm, ki urejajo to materijo.²

Nova ustava je zlasti pomembna, gledano skozi prizmo mednarodnih odnosov in zunanje politike SFRJ, zaradi: a) *progresivnosti teženj in demokratičnosti mednarodnih odnosov*, za katere se SFRJ (in vsaka republika še posebej) z novo ustavo *obvezuje*, da se bo zanje zavzemala v mednarodnih odnosih, b) *jasne ustavno-pravne* — to je z najvišjo stopnjo pravne obveznosti in formalitete — *določitve* glede usmeritve vsakršne akcije kateregakoli organa, organizacije, društva in tudi posameznika v SFRJ v sferi mednarodnih odnosov, c) precejšnje *jasnosti in konsi-*

¹ V vseh nadaljnjih primerjavah imam med ustavami republik v mislih Ustavo SR Slovenije, pri čemer velja omeniti, da so prav na področju urejanja mednarodnih odnosov razlike med ustavami republik minimalne, kar je seveda glede na naravo materije nujno in razumljivo.

² V Ustavi SFRJ so to predvsem VII. načelo, med »operativnimi« členi pa so predvsem pomembni čl. 210, 244, 271, 275, 281, 283, 285, 286, 288, 290, 301; v Ustavi SR Slovenije pa poleg IX. načela zlasti še čl. 314, 317, 326, 335, 342, 344, 376. Omeniti velja, da so načela in določbe Ustave SFRJ in SR Slovenije o mednarodnih odnosih v dobršnem delu le ponovitev in celovit zaključek geneze, ki sega vse od ustave iz leta 1963, preko ustavnih amandmajev (zlasti iz l. 1971/72) do sprejema nove ustave.

stentnosti operativnih določb ustave, ki zadevajo mednarodne odnose; to v primeru jugoslovanske, na samoupravljanju temelječe socialistične federacije, ki jo kot poseben tip državne organizacije sui generis ni mogoče vkalupiti v okvire klasične federacije, gotovo ni bila lahka in enostavna naloga.

I

Kolikor je moč presoditi, je SFRJ prva in edina država, ki se *ustavno-pravno izrecno zavezuje*, da bo pri svojih mednarodnih odnosih *kot osnovno izhodišče uveljavljala prizadevanja za miroljubno sožitje in aktivno sodelovanje enakopravnih držav in narodov*. Na temelju dveh desetletij praktičnih izkušenj naše zunanje politike, na temelju spoznanj vsega naprednega človeštva, da je miroljubno sožitje in aktivno sodelovanje ne glede na razlike v družbeni ureditvi neogiben pogoj za mir in družbeni napredek na svetu in da je le aktivna miroljubna koeksistenca možna alternativa uničenju naše civilizacije v apokalipsi atomske vojne, se z novo ustavo prav politika miroljubnega sožitja in aktivnega sodelovanja potrjuje kot *temeljna konstanta*, ustavna obveza vsakršne dejavnosti in akcije SFRJ v mednarodnih odnosih.

Temeljna načela aktivne miroljubne koeksistence, opredeljena v številnih dokumentih mednarodnih srečanj in konferenc³ ali v izjavah državnikov (v raznih inačicah, pa v bistvu vsebinsko dokaj identičnih), povzema nova ustava izrecno kot tista načela, na katera bo opirala SFRJ svoje mednarodne odnose v prizadevanjih za uveljavitev temeljnega cilja svojih mednarodnih prizadevanj, načela aktivne miroljubne koeksistence. Ta načela so: *spoštovanje suverenosti; spoštovanje enakopravnosti držav, velikih in majhnih; nevmešavanje v notranje zadeve drugih držav; mirno razreševanje sporov med državami*. Ustava SFRJ posebej poudarja, da se *Jugoslavija ravna po načelih ustanovne listine OZN*. Temeljna načela ustanovne listine OZN (vsebovana zlasti v njenem čl. 2) po svoji resnični vsebini niso nič drugega, kot prav načela, navedena v naši ustavi (spoštovanje suverenosti, enakopravnosti, nevmešavanja, mirno razreševanje sporov). Obenem so ta temeljna načela Ustanovne listine OZN tudi bistvena vsebina aktivne, miroljubne koeksistence, kot je že pred mnogimi leti posebej poudaril v znanem govoru na univerzi v Bandungu predsednik Tito. Torej dikcije nove zvezne ustave nikakor ne gre razumeti, kot da so v ustavi eksplicitno navedena načela nekaj drugega kot načela ustanovne listine OZN. Pač pa je nedvomno umestno, da se prav ustava države, kot je SFRJ, ki je vseskozi bila med najaktivnejšimi pobudniki za uveljavitev ciljev in načel OZN v mednarodnih odnosih, posebej skli-

³ Naj od številnih omenim le sklepni dokument konference šefov držav in vlad nevezanih držav v Alžiru, pa vso genezo nastajanja in uveljavljanja načel aktivne miroljubne koeksistence — od načel »Panch-shilae« pa do v generalni skupščini OZN soglasno sprejete Deklaracije o načelih mednarodnega prava o prijateljskih odnosih in sodelovanju držav (Res. G. S. 2625/XXV);

cuje prav na načela ustanovne listine, pa četudi to pomeni v bistvu le posplošeno formulacijo za sicer v ustavi eksplicitno že navedena načela. Res pa je tudi, da so med načeli Ustanovne listine OZN tudi nekatera, ki jih tekst naše ustave eksplicitno ne našteva, npr. načelo o dolžnostih vseh držav članic OZN, da bodo nudile ustrezno pomoč OZN pri ukrepih, ki bi jih le-ta podvzela v skladu z ustanovno listino, in da se bodo vzdržale vsake oblike pomoči državi, zoper katero bi potekala akcija OZN (čl. 2/5 Ustanovne listine); ali pa načelo o spoštovanju človekovih pravic in prepovedi diskriminacije (čl. 1/3 ustanovne listine).

Glede teh načel ustanovne listine (in nekaterih drugih) ima torej ustavna formulacija, da se SFRJ v svojih mednarodnih odnosih ravna po načelih ustanovne listine, tudi praktično pravni pomen. Prav na tej dikciji ustave temelji ustavna obveza vseh organov in organizacij naše države, pa tudi posameznikov, naj v mednarodnih odnosih ravnajo v skladu z vsemi načeli ustanovne listine OZN, ne le s tistim, ki so v ustavi posebej naštet. S tem SFRJ kot ustavni okvir in obvezo svoje zunanje politike sprejema načela ustanovne listine OZN; in ker ni dvoma o tem, da so prav načela ustanovne listine OZN v interpretaciji, kakršno jim daje prevladujoča praksa držav v organih OZN, temelj modernega mednarodnega prava, je točna tudi trditev, da se z novo ustavo zunanja politika naše države obvezno, z močjo ustavne norme, navezuje na sodobno mednarodno pravo.

II

Posebni poudarek v zvezni ustavi, da SFRJ *izpolnjuje svoje mednarodne obveznosti in aktivno sodeluje v mednarodnih organizacijah*, ki jim pripada, ima predvsem *politično deklarativni pomen*. Izraža pripravljenost SFRJ — in ustavno zavezuje vse njene organe, organizacije pa tudi posameznike — da spoštuje vse svoje obveznosti, ki izhajajo iz mednarodnih pogodb in drugih virov mednarodnega prava, in pa pripravljenost Jugoslavije, da z aktivnimi prizadevanji v mednarodnih organizacijah prispeva k urejanju in razreševanju protislovij sodobnega sveta. Vsaka država je namreč, ne glede na svojo ustavnopravno ureditev, tako po klasičnem mednarodnem pravu kot po ustanovni listini OZN, dolžna spoštovati in izpolnjevati svoje mednarodne obveznosti, ki izvirajo iz mednarodnih pogodb ali drugih virov mednarodnega prava.

Razumljivo in ustrezno je, da *ustava SR Slovenije*, ki sicer v dobršnem delu v načelu IX povzema vsebino načela VII zvezne ustave, ne vsebuje posebne določbe o tem, da se v svojih mednarodnih odnosih ravna po načelih ustanovne listine OZN, izpolnjuje svoje mednarodne obveznosti in aktivno sodeluje v mednarodnih organizacijah. Ob tem, ko namreč zvezna ustava določa, da so vsi organi, organizacije in posamezniki v vseh mednarodnih odnosih (političnih, gospodarskih, kulturnih in drugih) dolžni ravnati se po načelih zunanje politike SFRJ (torej tudi po vseh načelih ustanovne listine OZN, po katerih se z zvezno ustavo zavezuje

ravnati SFRJ), in ko se s svojo ustavo tudi SR Slovenija (načelo IX) zavezuje, da bo pri svojem vzpostavljanju, vzdrževanju in razvijanju odnosov z organi in organizacijami drugih držav itd. ravnala v skladu s sprejeto zunanjo politiko SFRJ in mednarodnimi pogodbami, bi posebno poudarjanje načel in neposredno sklicevanje na ustanovno listino OZN, aktivno sodelovanje v mednarodnih organizacijah in izpolnjevanje mednarodnih obveznosti v ustavi SR Slovenije bilo odveč. Lahko pa bi celo vzbujalo nejasnosti. Subjekt mednarodnega prava — s tem pa zavezanec iz mednarodnih pogodb (in drugih virov mednarodnega prava), član v mednarodnih organizacijah in seveda v OZN — je namreč le SFRJ. Prav to formalno dejstvo — da je s stališča mednarodnih skupnosti le SFRJ nosilka pravic in dolžnosti — je z vidika mednarodne skupnosti, mednarodnih odnosov in mednarodnega prava tisto, kar SFRJ v mednarodnih odnosih opredeljuje kot federacijo, zvezno državo.

III

Tako zvezna ustava kot ustava SR Slovenije postavljata ob načelih o spoštovanju suverenosti, enakopravnosti držav, nevmešavanja v notranje zadeve in mirnega razreševanja mednarodnih sporov kot temeljno načelo svojih mednarodnih odnosov tudi načelo socialističnega internacionalizma. To načelo ni mogoče smatrati za pravno obvezno načelo občega mednarodnega prava. To je enostranska, ustavnopravna obveznost Jugoslavije, ki pa logično izhaja iz bistva našega družbeno ekonomskega sistema. S tem, da smo to načelo pridali med temeljna načela, na katerih temelji mednarodna politika SFRJ, se še posebej kaže povezanost mednarodne politike naše države z družbenoekonomskim sistemom in političnimi hotenji v državi. Načelo socialističnega internacionalizma je doživljalo zlasti v okviru mednarodnega delavskega gibanja v preteklosti različne interpretacije,⁴ tudi take, ki so mu dajale blokovsko obeležje. Prav zato je navedba le-tega v ustavi obenem z drugimi temeljnimi načeli (spoštovanje suverenosti; enakopravnosti držav; nevmešavanje v notranje zadeve; mirno reševanje sporov), ki so nesporno temeljna načela sodobnega mednarodnega prava in obenem temeljna načela aktivne miroljubne koeksistence in ust. list. OZN — izredno posrečena⁵ zaradi dveh razlogov. Prav iz tega je namreč razvidno, da je načelo socialističnega internacionalizma eno od univerzalnih načel naše zunanje politike; torej to ni načelo,

⁴ Splošno so znane nekatere tovrstne »politične« interpretacije tega načela; omeniti velja teoretične interpretacije tega načela nekaterih avtorjev socialističnih dežel, ki sodijo, naj bi odnose med državami (ali celo blok) z različno družbenoekonomsko ureditvijo urejala načela koeksistence (spoštovanje suverenosti, enakopravnosti, nevmešavanja v notranje zadeve), odnose med socialističnimi deželami (znotraj bloka) pa načela socialističnega internacionalizma; izrazito tako npr. N. M. Minasjan v delu: Bistvo sodobnega mednarodnega prava, Rostov, 1962.

⁵ Prav nasprotno je, očitno le iz formalnih razlogov, mnenje S. Avramove, v: Nacrt Ustava SFRJ i spoljna politika, Medjunarodni problemi, št. 2/1973, str. 11: »U Nacrtu ustava ovo načelo nije najsmretnije locirano; navedeno je u redosledu načela aktivne miroljubne koegzistencije i Povelje ujedinjenih nacija«.

ki naj opredeljuje mednarodne odnose SFRJ le do določene skupine držav. Načelo socialističnega internacionalizma je torej princip, ki opredeljuje naše mednarodne odnose do vsega socialističnega naprednega v sodobnem svetu ne glede na blokovsko razdelitev sveta.⁶ Zato, ker je načelo internacionalizma navedeno skupaj z drugimi temeljnimi načeli naše zunanje politike, pa je še posebej očitno tudi to, da sprejemamo — *in so v skladu z ustavama* — samo take interpretacije vsebine načela socialističnega internacionalizma, ki so v skladu, in ne v nasprotju, z drugimi, v ustavi eksplicite navedenimi temeljnimi načeli naše zunanje politike in mednarodnega prava, tj. z načeli spoštovanja suverenosti, enakopravnosti držav, mirnega razreševanja sporov in zlasti seveda ne-
vmešavanja v notranje zadeve.⁷

IV

Ustava SFRJ določa tudi *cilje*, za katere se Jugoslavija v svojih mednarodnih odnosih zavzema. Ti so: *vzpostavitev in razvoj vseh oblik mednarodnega sodelovanja*, ki prispevajo k utrjevanju miru, h krepitvi vzajemnega spoštovanja, enakopravnosti in prijateljstva med narodi in državami; svobodna menjava materialnih in duhovnih dobrin, medsebojno obveščanje in razvijanje drugih odnosov, ki prispevajo k uresničevanju skupnih interesov držav, narodov in ljudi in posebej k razvoju demokratičnih in socialističnih odnosov v mednarodnih odnosih in k družbenemu napredku; preseganje blokovske razdelitve sveta; zavračanje sile ali grožnje s silo v mednarodnih odnosih ter splošna in popolna razorožitev; pravica vsakega naroda, da si sam določa svojo družbeno in politično ureditev; pravica narodov do samoodločbe in nacionalne neodvisnosti, vključno s pravico do osvobodilnega boja; spoštovanje pravic narodnostnih manjšin; mednarodna podpora narodom, ki se bore za nacionalno osvoboditev izpod imperializma, kolonializma in drugih oblik nacionalnega zatiranja in podrejanja; razvoj takega mednarodnega sodelovanja, ki zagotavlja enakopravne ekonomske odnose in suvereno razpolaganje z nacionalnimi naravnimi bogastvi ter ustvarjanje možnosti za hitrejši razvoj manj razvitih držav; spoštovanje mednarodnega prava.

Kot je razvidno, gre za širok spekter ciljev, katerih uresničevanje pomeni delno *aplikacijo že obstoječega mednarodnega prava*, zlasti ustavnove listine OZN. Ali pa so ti cilji odraz zavestnih in trajnih prizadevanj SFRJ v mednarodnih odnosih, za demokratizacijo odnosov v mednarodni skupnosti, za vnašanje socialističnih elementov v te odnose — in s tem

⁶ Enako B. Osolnik, Spoljna politika Jugoslavije u svetlosti odredaba Novog Ustava, Međunarodna politika, št. 573, str. 573, str. 6: »Ne radi se o opredeljivanju samo prema jednoj grupi zemalja ali pokreta, već o univerzalnom opredeljenju za društveni progres, na osnovu solidarnosti sa svim socijalističkim, radničkim i drugim progresivnim snagama u svetu, koje su njegovi nosioci.«

⁷ Načelo socialističnega internacionalizma je bilo, kot ga pojmujemo v Jugoslaviji, predmet vrste dokumentov ZKJ; je predmet obravnave tudi v načrtu stališč za Platformo X. kongresa ZKJ.

tudi za progresivni razvoj mednarodnega prava kot pravne nadgradnje mednarodnih odnosov. Med prvimi, to je tistimi cilji naše zunanje politike, ki so nedvomno, zlasti na temelju ustanovne listine že nesporno, splošno priznani del občega, mednarodnega prava — in so jih torej države dolžne spoštovati, a jih marsikdaj ne spoštujejo, in je zato še kako nujno prizadevanje progresivnih sil v mednarodni skupnosti za *njihovo praktično uresničenje* — velja omeniti: dolžnost mednarodnega sodelovanja, ki naj prispeva k miru in prijateljstvu med narodi na temelju vzajemne koristi; prepoved uporabe sile ali grožnje s silo; spoštovanje mednarodnega prava.

Med tistimi, z ustavo potrjenimi cilji zunanje politike SFRJ, pri katerih ni potrebno samo to, da si prizadevamo za njihovo resnično spoštovanje v mednarodnih odnosih, temveč se moramo boriti tudi za to, da se *še dokončno uveljavijo kot splošno sprejeta načela in norme*, po katerih naj se razvijajo mednarodni odnosi — pri katerih je torej še vedno v ospredju prizadevanje za definitivno vključitev v obvezujoče občede mednarodno pravo — velja najprej omeniti *spoštovanje pravic narodnostnih manjšin*. Težko bi namreč trdili, da obstoji mednarodno pravno občede priznani standard pravic narodnostnih manjšin, ki bi enako zavezoval vse države v odnosu do vseh narodnih manjšin. Posebno vprašanje, ki bi preseglo okvir tega sestavka je, koliko je sicer mogoče iz drugih določb in načel mednarodnega prava (npr. načelo o spoštovanju človekovih pravic, zlasti spoštovanje enakopravnosti ljudi ne glede na raso, jezik itd. ter prepoved vsake diskriminacije; prepoved genocida; pravica do samoodločbe idr.) posredno ugotavljati neke splošne obvezujoče standarde pri ravnanju držav z narodnostnimi manjšinami, kadar ni položaj manjšine določen s posebnimi mednarodnimi pogodbenimi določili, bodisi na bilateralni ali multilateralni osnovi.⁸ Seveda ni presenetljivo, da se prav SFRJ, glede na svoj objektivni položaj, ki ga označuje obstoj številnih narodnosti v Jugoslaviji in obstoj naših narodnostnih manjšin v sosednjih državah, in glede na subjektivne težnje in dosežke v lastni politiki do narodnosti,⁹ ustavnopravno zavezuje prizadevati si za spoštovanje pravic narodnih manjšin na splošno in pravic naših manjšin v sosednjih državah še posebej. SFRJ je moralno upravičena in dolžna biti med tistimi, ki se razvzemajo za dejansko spoštovanje že priznanih pravic narodnih manjšin kot tudi za uveljavljanje demokratičnih spoznanj o tej problematiki v mednarodnih odnosih in sodobnem občem mednarodnem pravu. Ustavnopravna obveza vseh, ki so udeleženi v mednarodnih odnosih SFRJ, da si prizadevajo za spoštovanje pravic narodnih manjšin, pomeni le logično

⁸ Npr. čl. 7. Avstrijske državne pogodbe; sporazum De Gasperi-Gruber; Posebni statut o položaju manjšin kot priloga Memorandumu o soglasju, idr.

⁹ Tudi nova zvezna Ustava in še posebej ustave republik v vrsti členov zagotavljajo številne posebne pravice narodnostim in pripadnikom narodnosti v SFRJ in sicer v obsegu in širini, ki nima primere v ustavi kake države. Tudi ustave evropskih držav z demokratično tradicijo in v katerih obstoje narodne manjšine običajno opravijo s to problematiko v enem, dveh splošnih členih, ali tudi z nobenim (npr. Italija, Avstrija).

nadaljevanje naše politike pri urejanju mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji in obenem nadaljevanje vrste pobud SFRJ na mednarodni ravni za ustrezno vključitev te problematike v splošni kontekst mednarodnih odnosov.¹⁰

V

Glede na izjemno aktualnost demokratizacije mednarodnih gospodarskih odnosov, ki se izraža zlasti v težnji, da bi se zagotovila enakopravnost držav v gospodarskih odnosih in spoštovanje suverenosti pri razpolaganju z nacionalnimi naravnimi bogastvi in da bi se ustvarile možnosti za hitrejši razvoj manj razvitih držav, je na prvi pogled dikcija ustave SFRJ skorajda preskromna, vendar je vsebinsko izredno dalekosežna. Prav zahteve po *spoštovanju enakopravnosti v ekonomskih odnosih, spoštovanje suverenosti nad naravnimi bogastvi in zahteve po ustvarjanju dejanskih možnosti za hitrejši razvoj nerazvitih delov sveta* — in s tem za odpravljanje danes gotovo dominantnega protislovja sodobnega sveta — so tisto, kar skupaj zahtevajo »revni del človeštva« in napredne družbene sile na svetovni ravni. Delno so to zahtevale, ki so se načelno — žal pretežno le načelno — že uveljavile v mednarodni skupnosti,¹¹ delno pa gre za potrebo po jasnejšem oblikovanju načel in norm novih mednarodnih gospodarskih odnosov in njihovo vključitev v moderno mednarodno pravo. Vsekakor so še kako potrebna prizadevanja v mednarodnih odnosih, da bi se dejansko uveljavilo v mednarodnih odnosih tisto, kar je načeloma že sprejeto ali naj bi se šele sprejelo.¹² Tudi v tej določbi načel ustave SFRJ gre na eni strani za logično nadaljevanje že 20-letnih prizadevanj naše države za demokracijo mednarodnih gospodarskih odnosov. Na drugi strani pa se kaže medsebojna prepletenost in pogojenost prizadevanj SFRJ na mednarodni ravni z našo lastno politiko do manj razvitih območij v Jugoslaviji.

VI

Prav izjemna pozornost je med ustavnimi cilji, za katere se SFRJ zavzema, posvečena *pravici do samoodločbe*. Iz teksta ustave SFRJ je razvidno, da gre najprej za pravico vsakega naroda, že nacionalno osvo-

¹⁰ SFRJ je bila vseskozi, zlasti v okviru dejavnosti OZN izjemno zavzeta za to, čeprav s skromnimi rezultati, da bi pravice narodnih manjšin dobile svoje mesto v raznih dokumentih OZN, npr. predlog Jugoslavije za vključitev take določbe v Splošno deklaracijo OZN o človekovih pravicah; podpora ustreznemu členu (čl. 27) v Konvenciji o državljanskih in političnih pravicah; dejstvo, da je SFRJ med redkimi državami, ki so že ratificirale obe konvenciji OZN o človekovih pravicah; predlogi SFRJ konferenci o evropski varnosti itd.

¹¹ Kot tako načelno izhodišče, sprejeto, pa še zdaleč ne uresničeno velja npr. omeniti Res. Gen. skupščine OZN 1803 (XVII) z dne 14. 12. 1962, o stalni suverenosti nad naravnimi bogastvi.

¹² Prav zdaj je v mednarodni skupnosti vrsta pomembnih akcij, sproženih s strani dežel v razvoju, ki zahtevajo vso podporo progresivnih sil, npr. priprave za poseben sklic generalne skupščine o mednarodnih ekonomskih odnosih; priprava »listine« o mednarodnih ekonomskih odnosih idr.

bojenega, ki torej že ima tako ali drugačno obliko svoje državnosti, da si svobodno določa in gradi svojo družbeno in politično ureditev, po lastni poti in s sredstvi, ki si jih sam izbira. Očitno se tu zavzemamo za to, da bi se praktično, dejansko zagotovila pravica vseh narodov in držav, da suvereno, brez napotkov od zunaj, sami po lastnih hotenjih, usmerjajo svoj razvoj. Pravica narodov do samoodločbe pa je seveda pravica, katere pomen je izjemen prav za narode, ki si še niso uspeli priboriti nacionalne neodvisnosti. SFRJ se ustavno zavezuje ne le spoštovati *pravico do samoodločbe vseh narodov*, temveč je posebej poudarjena *pravica zatiranih narodov, da se borijo za uresničitev lastne samoodločbe*. Ob zavzemanju za spoštovanje pravice do samoodločbe, ob dejanski podpori prizadevanjem in boju za njeno uveljavitev, kar so temeljne značilnosti jugoslovanske zunanje politike vse povojno obdobje, se Jugoslavija tudi ustavno zavezuje, da se bo zavzemala za *mednarodno pomoč* vsem tistim narodom, ki se še borijo za osvoboditev izpod nacionalnega zatiranja. Izjemna dalekosežnost teh ustavnih določil bi lahko vzbudila pomislek, ali ne gre pri teh ustavnopravnih zavezah naše države za neskladje z nekaterimi klasičnimi načeli mednarodnega prava in ustanovne listine OZN, kot so npr. spoštovanje suverenosti držav, spoštovanje ozemeljske integritete držav ter načelo nevmešavanja v notranje zadeve, ki so obenem tudi med temeljnimi načeli aktivne miroljubne koeksistence in za katerih dosledno spoštovanje se SFRJ v svoji mednarodni dejavnosti zavzema. Potem ko se je po II. svetovni vojni načelo o pravici narodov do samoodločbe nesporno uveljavilo kot eno od temeljnih načel mednarodnega prava,¹³ takšni dvomi niso več mogoči. Protipravno, nasprotno veljavnemu mednarodnemu pravu je namreč vsako stanje, kjer ni spoštovana pravica do samoodločbe narodov, najsi gre za kolonializem ali drugačne oblike nacionalnega zatiranja. Torej je ne le pravica vsakega naroda, da se bori za odpravo protipravnega stanja, ki se nad njim izvaja, temveč dolžnost vse mednarodne skupnosti, da se zavzema in *nudi pomoč za odpravo protipravnih stanj* v primerih nespoštovanja načela mednarodnega prava o pravici do samoodločbe. Države so dolžne medsebojno spoštovati suverenost, ozemeljsko celovitost in se ne vmešavati v notranje zadeve druga druge. Kadar gre za protipravna stanja, kakršno je npr. kolonialna posest, pa so upravičene nuditi pomoč tistim, ki se borijo za *vzpostavitev pravnega stanja*.

¹³ Na temelju Ustanovne listine OZN (čl. 1/2), povojne prakse države, še posebej v okviru OZN, danes ne more biti več dvoma o tem, da je načelo o pravici narodov do samoodločbe eno od načel mednarodnega prava. Obenem to potrjuje vrsta mednarodnih dokumentov, od deklaracij konferenc šefov držav in vlad nevezanih držav, preko izjav državnikov ob raznih srečanjih ali priložnostih, do številnih resolucij, sprejetih v OZN, med katerimi velja zlasti omeniti poleg čl. 1 obeh konvencij o človekovih pravicah iz l. 1966, še Deklaracijo OZN o odpravi kolonializma (res. G. S. 1514/XV) iz l. 1960, Resolucijo G. S. OZN o stalni suverenosti nad naravnimi bogastvi (Res. 1803/XVII) iz l. 1962; izjemen pomen tako za presojo vsebine kot pravnega značaja načela o pravici narodov do samoodločbe pa ima Deklaracija o načelih mednarodnega prava, o prijateljskih odnosih in sodelovanju držav (Res. G. S. 2625/XXV).

Omenili smo, da očitno ni naključje, da je med načeli nove ustave SFRJ o mednarodnih odnosih posvečena tolikšna pozornost prav pravici do samoodločbe. Kajti SFRJ je sama država, ki je zgrajena po hudih in krvavih preizkušnjah preteklosti, na doslednem spoštovanju te pravice. Kot demokratična samoupravna socialistična država Jugoslavija lahko obstaja le, če temelji na dejanskem spoštovanju pravice do samoodločbe. Načelo o pravici do samoodločbe pa je upravičeno deležno izjemne pozornosti tudi zato, ker prav nespoštovanje pravice do samoodločbe, zlasti kolonializem in položaj na jugu Afrike, pa tudi drugi primeri nespoštovanja pravice do samoodločbe, npr. položaj Palestincev, povzročata tiste najbolj nevrvalgične točke sodobnega sveta, kjer se reakcionarno nasilje odkrito sooča s težnjami po svobodi. Prav nespoštovanje te pravice povzročata situacije, ki so najbolj v nasprotju z naprednimi težnjami človeštva in so leglo mednarodnih konfliktov in stalna nevarnost za mednarodni mir. Očitno je namreč, in to smiselno izhaja iz naše ustave, da ne more biti splošnega in trajnega miru in varnosti v mednarodni skupnosti, dokler obstajajo primeri, da se pravica do samoodločbe surovo krši. Podpora prizadevanjem za dejansko uveljavitev samoodločbe narodov torej pomeni prizadevanje za mednarodni mir in varnost, za spoštovanje ustavnove listine OZN in mednarodnega prava sploh.

VII

Besedilo ustave SFRJ bi bilo v programsko-političnem smislu verjetno bogatejše, če bi bilo med cilji, za katere se SFRJ v svojih mednarodnih odnosih zavzema, navedeno tudi *spoštovanje človekovih pravic in odprava vseh oblik diskriminacije*. O aktualnosti te problematike zgovorno pričajo dogajanja v J. Afriki, J. Rodeziji, Čilu in drugod. Jugoslavija je znana po svojih stališčih in prizadevanjih in ni naključje, da je med tistimi redkimi državami, ki so že ratificirale konvenciji OZN iz leta 1966 o človekovih pravicah. Implicite pa je ustavnopravna obveznost SFRJ zavzemati se v mednarodnih odnosih za spoštovanje pravic človeka in preprečevanje vseh oblik diskriminacije dana že z določilom, da se Jugoslavija ravna v svojih mednarodnih odnosih po načelih ustanovne listine OZN in da izpolnjuje sprejete mednarodne obveznosti. Spoštovanje človekovih pravic in prepoved diskriminacije namreč temeljita prav na ustanovni listini OZN in na njo oprtem razvoju mednarodnega prava v povojnem obdobju.¹⁴

¹⁴ Ta razvoj označuje vrsta dokumentov, ki so posredno ali neposredno oblikovali povojni razvoj mednarodnega prava, kot so npr. Splošna deklaracija o pravicah človeka iz l. 1948, Konvencija o človekovih pravicah iz l. 1966, Deklaracija OZN o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije iz l. 1963, Konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije iz l. 1965, Konvencija UNESCO zoper diskriminacijo v izobraževanju iz l. 1960 idr.

V določilih ustave, ki se nanašajo na mednarodne odnose, je očitna *razredna opredeljenost zunanje politike SFRJ*, njeno revolucionarno bistvo. Prizadevanje za odpravo vseh oblik nacionalnega zatiranja v mednarodni skupnosti, prizadevanje za nove, enakopravne, demokratične — tako politične kot gospodarske — odnose v mednarodni skupnosti, prizadevanje za razreševanje sporov med državami na miren in pravičen način, za razorožitev, za spoštovanje pravic narodnih manjšin in drugo v mednarodnih odnosih, za kar se SFRJ zavezuje z novo ustavo — prav to so konkretna prizadevanja za dejansko spreminjanje mednarodnih odnosov, za uveljavljanje demokratičnega, socialističnega v teh odnosih, pa tudi v pravni zavesti o teh odnosih, v mednarodnem pravu. Z dikcijo tako zvezne kot slovenske ustave, da mora mednarodno sodelovanje naše države oz. Slovenije kot sestavnega dela SFRJ na kateremkoli področju prispevati k ustvarjanju tistih demokratičnih oblik v povezovanju držav, narodov, ljudi, ki ustrezajo *interesom narodov in družbenemu napredku*, in posebej prispevajo k razvoju *demokratičnih in socialističnih odnosov v mednarodnem sodelovanju*, pa je razredno in revolucionarno bistvo mednarodne politike SFRJ še eksplicitno izraženo in poudarjeno.

Posebej velja poudariti, da je bistvo ustavnih načel, torej tudi načel o mednarodnih odnosih prav v tem, da je v luči teh načel, v skladu z njimi, potrebno tolmačiti katerokoli drugo določilo ustave. Tako so torej ta načela (načelo VII. ustave SFRJ in načelo IX. ustave) *ustavno pravni okvir, izhodišče in cilj* katerekoli zunanjepolitične dejavnosti SFRJ ali SR Slovenije in kateregakoli dejavnika ali nosilca mednarodne dejavnosti tako v SFRJ kot v SRS. Še posebej je to poudarjeno s smiselno identično dikcijo v obeh ustavah, da se morajo vsi organi, organizacije in posamezniki v mednarodnih političnih, gospodarskih, kulturnih in drugih odnosih ter v svojih odnosih z organi in organizacijami v tujini ravnati po teh načelih zunanje politike in mednarodne dejavnosti SFRJ.

VASILIJ POLIČ

Novosti na področju družbeno-političnega sistema v ustavi SFRJ

Če primerjamo besedilo ustave SFRJ z njenim osnutkom, lahko ugotovimo, da vsebuje besedilo razen številnih redakcijskih izboljšav nekatere vsebinske spremembe in dopolnitve tudi na področju družbenopolitičnega

sistema. Te spremembe so nastale predvsem na podlagi pripomb in predlogov iz javne razprave k osnutku ustave SFRJ.

Gre za naslednje najpomembnejše vsebinske spremembe in dopolnitve.

V 88. členu je jasneje in natančneje poudarjeno temeljno ustavno načelo našega političnega sistema, da so delavski razred in vsi delovni ljudje nosilci oblasti in upravljanja drugih družbenih zadev. Sedanji politični sistem je namreč pri tem izhajal iz delovnih ljudi in občanov ter njihove udeležbe v raznih oblikah neposrednega odločanja ter pri volitvah in odpoklicu predstavniških teles in drugih organov samoupravljanja. V tej določbi pa je konsekvntno določeno, da so organizirani delavski razred in vsi samoupravno organizirani delovni ljudje nosilci oblasti in upravljanja drugih družbenih zadev. Iz tega izhaja, da se sama oblast in njeno podružbljanje uresničujeta v okviru enotnega sistema upravljanja družbenih zadev na temelju samoupravljanja, s čimer se premaguje dualizem med oblastjo in upravljanjem družbenih zadev. To pa je tudi smisel te določbe, ki izhaja iz takšne udeležbe delovnih ljudi pri uresničevanju oblasti in upravljanju z drugimi družbenimi zadevami, po kateri se le-ta izvaja prek takih oblik organiziranosti delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, kot so organizacije združenega dela in druge samoupravne organizacije in skupnosti ter razredne in druge družbenopolitične in družbene organizacije.

V zvezni ustavi je tudi novo ustavno načelo (96. člen), da ima delavec, ki je bil izvoljen oziroma imenovan za samoupravno, javno ali drugo družbeno funkcijo, pa ta funkcija zahteva začasno prenehanje dela v organizaciji združenega dela ali v delovni skupnosti, pravico, da se po prenehanju take funkcije vrne na delo v isto organizacijo oziroma delovno skupnost na svoje prejšnje delovno mesto ali na drugo delovno mesto, ki ustreza njegovim sposobnostim in kvalifikacijam. To načelo, sprejeto na podlagi predlogov iz javne razprave, povsem ustreza tudi načelom o začasnosti opravljanja javnih družbenih funkcij in o povezanosti takega funkcioniranja z okoljem oziroma združenim delom, iz katerega izhaja, kar pa je tudi temeljno načelo delegatskega sistema oziroma razmerja.

V okviru samega skupščinskega sistema v razmerju do ustavnega osnutka — kot to izhaja iz najširše podpore organizacij in delovnih ljudi in občanov v javni razpravi — se v zvezni ustavi omogoča in zagotavlja vsem samoupravno organiziranim in združenim delovnim ljudem, da oblikujejo delegacije ne samo v temeljnih organizacijah združenega dela, ampak tudi v delovnih skupnostih, ki opravljajo zadeve skupnega pomena za več temeljnih organizacij združenega dela; prav tako zvezna ustava v razmerju do ustavnega osnutka uvaja novo rešitev — tu gre za organizacije združenega dela s področja izobraževanja — da sodelujejo pri oblikovanju delegacij teh organizacij tudi študenti in dijaki oziroma učenci srednjih šol pod pogoji in na način, kot to določa zakon. Ta določba omogoča, da bodo študenti in dijaki oziroma učenci srednjih šol

ustrezno, to je z eno tretjino oziroma eno četrtno, zastopani v delegaciji in med delegati s tega področja.

Na podlagi javne razprave je v zvezno ustavo vnešena tudi nova določba, da v temeljni organizaciji združenega dela oziroma delovni skupnosti z majhnim številom delovnih ljudi uporabljajo vsi delovni ljudje funkcijo delegacije. To načelo so konkretneje obdelale republike in avtonomni pokrajini v svojih ustreznih volilnih zakonih.

Glede na to, da utegne priti tudi med trajanjem mandatne dobe skupščine družbenopolitične skupnosti do ustanovitve novih temeljnih samoupravnih organizacij ali skupnosti, določa zvezna ustava v razmerju do osnutka novo rešitev, in sicer da tudi delovni ljudje v takih organizacijah in skupnostih oblikujejo svojo delegacijo, ki se vključi v izvrševanje funkcij skupščin družbenopolitičnih skupnosti na način, ki ga določi zakon.

V razmerju do ustavnega osnutka je zvezna ustava v določbah o delegiranju delegatov v ustrezne zборе skupščine družbenopolitične skupnosti glede republik oziroma avtonomnih pokrajin omogočila uveljavitev bodisi delovno-funkcionalnega bodisi teritorialnega načela, kajti delegati v zborih občinskih skupščin lahko volijo in delegirajo delegate v republiško oziroma pokrajinsko skupščino, lahko se povezujejo po delovnih področjih v določeni občini ali v dveh ali več občinah (gospodarstvo, prosveta in kultura, socialna politika in zdravstvo in druga področja) ali pa skupaj z delegati z drugih delovnih področij v okviru zbora združenega dela kot celote. To načelo je izraženo v zvezni ustavi tako, da ena ali več delegacij temeljnih samoupravnih organizacij in skupnosti, povezanih z delom in drugimi skupnimi interesi ali z interesi v družbenopolitični skupnosti oziroma delegati teh organizacij in skupnosti v skupščini občine — če gre za širše družbenopolitične skupnosti, kot so republike in avtonomni pokrajini — delegirajo iz sestave delegacij delegate v ustrezni zbor skupščine družbenopolitične skupnosti na način, ki ga določata ustava (republike in avtonomne pokrajine) oziroma statut in zakon. To pomeni, da zvezna ustava v primerjavi z ustavnim osnutkom vsebuje tole novost: nekatere funkcije, ki so bile v osnutku poverjene konferencam delegacij, prevzemajo pri delegiranju delegatov v republiške in pokrajinske skupščine zbori občinskih skupščin, s čimer se delegatski sistem glede samega načina delegiranja precej poenostavlja.

Glede samega števila delegatov v skupščinah družbeno-političnih skupnosti zvezna ustava — v primerjavi z osnutkom — določneje in jasneje postavlja splošen kriterij za določanje takega števila; prav tako jasno razmejuje ta kriterij od možnosti uporabe še drugih kriterijev, ki temeljijo na upoštevanju delovno-funkcionalnega oziroma teritorialnega načela.

Zvezna ustava konkretno opredeljuje to načelo tako, da določa, da mora biti število delegatov temeljnih samoupravnih organizacij oziroma skupnosti sorazmerno s številom delovnih ljudi v teh organizacijah oziroma skupnostih, pri čemer je možno od tega načela odstopiti in uporabiti

tudi druga merila za zagotovitev ustrezne udeležbe delovnih ljudi določenih področij družbenega dela oziroma območij. Seveda pa to načelo oziroma merila konkretnije razčlenjujejo ustrezni volilni zakoni republik in avtonomnih pokrajin.

Novost glede na ustavni osnutek je uvedba družbenopolitičnega zbora v občinskih, republiških in pokrajinskih skupščinah, s čimer so družbenopolitične organizacije jasneje izražene kot temelj in del skupščinskega sistema. S tem, da so pravice in dolžnosti delegatov družbenopolitičnih organizacij in pristojnosti družbenopolitičnega zbora jasno opredeljene, se odločno zavračajo tako težnje po zraščanju partijskega in državnega aparata kot težnje, ki odrekajo organiziranim subjektivnim silam odločilni vpliv na sprejemanje najpomembnejših odločitev v skupščinah.

Da se družbenopolitični zbor oblikuje demokratično, je zagotovljeno predvsem s tem, da družbenopolitične organizacije z dogovorom v okviru Socialistične zveze delovnega ljudstva določajo listo kandidatov za svoje delegate in na enak način sprejemajo tudi akte, s katerimi urejajo kandidacijski postopek in oblikovanje liste. Porok za to je tudi ustavna določba, ki pravi, da opravljajo funkcijo delegacij izvoljena telesa družbenopolitičnih organizacij (133. člen). Kateri delegati družbenopolitičnih organizacij bodo izvoljeni, odločajo dokončno delovni ljudje in občani neposredno oziroma delegati v družbenopolitičnih zborih občinskih skupščin s tajnim glasovanjem (139. člen) in tako verificirajo dogovor družbenopolitičnih organizacij in moralnopolitične kvalitete posameznih kandidatov na listi.

Družbenopolitične organizacije so zaradi svoje vloge in nalog, opredeljenih v temeljnih načelih zvezne ustave, prek svojih delegatov vključene tudi v zvezni zbor, ki ga tako sestavljajo delegati samoupravnih organizacij in skupnosti in družbenopolitičnih organizacij v republikah in avtonomnih pokrajinah. Tudi to je v primerjavi z ustavnim osnutkom novost v zvezni ustavi.

Zvezna ustava, za razliko od ustavnega osnutka, določno opredeljuje, da so skupščine samoupravnih interesnih skupnosti na področjih vzgoje in izobraževanja, raziskovalne dejavnosti, kulture, zdravstva in socialnega varstva vključene v skupščinski sistem tako, da popolnoma enakopravno s pristojnimi zbori skupščin družbenopolitičnih skupnosti sprejemajo predpise in druge akte o vseh vprašanih s teh področij, ki so v pristojnosti skupščine ustrezne družbenopolitične skupnosti.

Zvezna ustava pa tudi omogoča, kar je še ena novost v razmerju do ustavnega osnutka, da se z ustavo (republike oziroma avtonomne pokrajine) ali statutom občine take pravice samoupravnih interesnih skupnosti na omenjenih petih področjih ali tudi druge določene pravice odločanja v skupščini družbenopolitične skupnosti lahko določijo tudi za skupščine drugih samoupravnih interesnih skupnosti (145. člen).

V zvezi s tem je posebej določeno v zvezni ustavi, kar ustavni osnutek ni vseboval, naslednje: kadar ustava ali statut družbenopolitične skupnosti določa, da delovni ljudje po skupščinah samoupravnih interesnih skupnosti soodločajo o vprašanjih iz pristojnosti skupščin družbenopolitičnih skupščin družbenopolitičnih skupnosti, se organizirajo v okviru interesne skupnosti oziroma združujejo svoje interesne skupnosti, da bi lahko soodločali (113. člen) o teh vprašanjih v skupščini družbenopolitične skupnosti.

Navedene določbe, hkrati s splošnimi določbami o organizaciji in sestavi skupščin družbenopolitičnih skupnosti v okviru skupščinskega sistema v zvezni ustavi, so vnesle bistvene spremembe na tem področju v razmerju do ustavnega osnutka. Te spremembe tudi pomenijo, da so vsi zbori skupščine po svojem značaju, načinu oblikovanja in pristojnostih delegatski zbori. V skupščinah družbenopolitičnih skupnosti so namreč trije zbori, in sicer *zbor združenega dela*, ki se ustanovi kot zbor delegatov delovnih ljudi v organizacijah združenega dela in drugih samoupravnih organizacijah in skupnostih, katerega delovno področje je treba po temeljnem načelu zvezne ustave urediti tako, da soodloča o vprašanjih, pomembnih za delavce in druge delovne ljudi v družbenem delu; *zbor krajevnih skupnosti* (v občinskih skupščinah) oziroma *zbor občin* (v republiških in pokrajinskih skupščinah), ki se ustanovi kot zbor delegatov delovnih ljudi in občanov v krajevnih skupnostih oziroma v občinah, katerega delovno področje je treba po temeljnem načelu zvezne ustave urediti tako, da soodloča o vprašanjih, pomembnih za delovne ljudi in občane v krajevnih skupnostih oziroma v občinah; in *družbenopolitični zbor*, ki se ustanovi kot zbor delegatov delovnih ljudi in katerega delovno področje je treba po temeljnem načelu zvezne ustave urediti tako, da soodloča o vprašanjih uresničevanja, razvoja in varstva z ustavo določenega socialističnega samoupravnega sistema. Republiške in pokrajinske ustave oziroma statuti občin pa konkretno razčlenijo oziroma opredelijo delovno področje in način odločanja zborov skupščin družbenopolitičnih skupnosti na podlagi pooblastila zveze ustave.

V skladu s predlogi iz javne razprave določbe zvezne ustave (148. člen) urejajo vprašanje položaja in pristojnosti izvršilnih organov skupščine drugače kot ustavni osnutek. Izvršni svet kot kolegialni izvršilni organ skupščine odgovarja skupščini za stanje v družbenopolitični skupnosti, za izvajanje politike in izvrševanje predpisov in drugih splošnih aktov skupščine ter za usmerjanje in usklajevanje dela upravnih organov. Na ta način je skupščinski sistem poenostavljen, saj se izvršilna funkcija ne deli več med dva organa (politično-izvršilni in izvršilno-upravni svet) kot v ustavnem osnutku, kar je omogočilo jasnejšo opredelitev odgovornosti. Omeniti velja, da imajo po zvezni ustavi navedene temeljne pristojnosti izvršilni organi v vseh družbenopolitičnih skupnostih, torej tudi v občinskih skupščinah.

Zvezna ustava — za razliko od ustavnega osnutka, ki v svojem besedilu tega ni vseboval, vključuje v ustavno besedilo kot novo ustavno institucijo predsedstvo republike oziroma predsedstvo avtonomne pokrajine, ki ga ustanovijo republike in avtonomni pokrajini in ki predstavlja republiko oziroma avtonomno pokrajino (147. člen) in opravlja druge z ustavo (republiško in pokrajinsko) določene pravice in dolžnosti. Podrobnejše določbe o predsedstvu republike oziroma avtonomne pokrajine so republike in avtonomni pokrajini uredile v svojih ustavnih besedilih.

Zvezna ustava vsebuje tudi določbo (152. člen), ki je ustavni osnutek ni imel, po kateri se lahko z zakonom in odlokom občinske skupščine, ki temelji na zakonu, poveri organizacijam združenega dela in drugim samoupravnim organizacijam in skupnostim, družbenim organizacijam, društvom in drugim organizacijam, da na področju svoje dejavnosti odločajo pri posameznih stvareh o določenih pravicah in obveznostih, da urejajo s svojimi akti določena razmerja širšega pomena in da izvršujejo druga javna pooblastila. V skladu s tem se lahko z zakonom in odlokom občinske skupščine, ki temelji na zakonu, določi, kako se izvršujejo javna pooblastila, ki so poverjena posameznim organizacijam in skupnostim, ter določijo pravice skupščine in drugih organov družbenopolitične skupnosti glede dajanja smernic tem organizacijam in skupnostim in opravljanja nadzorstva v zvezi z izvrševanjem javnih pooblastil.

Glede na to, da novemu skupščinskemu sistemu, ki temelji na delegatskih temeljih oziroma razmerjih, ne ustreza več dosledna uporaba veljavnih ustavnih načel o rotaciji in omejitvi reelekcije, kajti družbeni in politični odnosi so se spremenili in so drugačni od tistih, ki so veljali ob sprejetju ustave 1963, vsebuje zvezna ustava načelo, ki se nekoliko razlikuje od tistega v ustavnem osnutku. To načelo določa, da je za člana predsedstva ustrezne družbenopolitične skupnosti in predsednika izvršnega sveta lahko kdo izvoljen največ dvakrat zaporedoma (kar pomeni ne za več kot osem let); za člane izvršnega sveta, funkcionarje, ki vodijo upravne organe, ter druge funkcionarje in nosilce samoupravnih, javnih in drugih družbenih funkcij, za katere je to določeno z ustavo in zakonom, pa lahko koga izvolijo oziroma imenujejo dvakrat zaporedoma; izjemoma, po posebnem postopku, ki ga določa republiška oziroma pokrajinska ustava, pa še za eno mandatno obdobje (kar pomeni ne za več kot dvanajst let).

FRANCE VREG

Komunikacijska znanost: definicija in funkcija

V znanstvenem svetu se je že dokaj jasno izoblikovala misel, da komuniciranja ne moremo raziskovati samo v okviru tradicionalnih disciplin, ampak da je nujno oblikovati komunikacijsko znanost kot samostojno znanstveno panogo. Tako se v sodobnem svetu pojavlja nova delitev dela, kar je znamenje, da znanost postaja bolj kompleksna. S konstituiranjem komunikacijske znanosti se nadaljuje proces diferenciacije znanosti, hkrati pa bi bilo zadoščeno potrebi po specializiranem proučevanju celotnega fenomena komuniciranja. To pa seveda tudi pomeni, da nova znanost v tej fazi nastajanja sintetizira spoznanja različnih disciplinarnih pristopov, ki so v prejšnjih obdobjih odločilno pripomogli k oblikovanju nove znanosti o komuniciranju.

Ideja o komunikacijski znanosti je nastajala počasi in se je srečevala z nezaupanjem in pomisleki. Nekatere tradicionalne discipline so se upirale zamisli o novi znanosti, češ da nima svoje lastne metode, podobno kot politične vede. Nekateri znanstveniki so izražali pomisleke predvsem zaradi tradicionalne »novinarske znanosti«, ki je bila deskriptivna in pozitivistično zgodovinska. Tudi pragmatistični »žurnalistični pristop« nekaterih ameriških in nemških znanstvenikov ni pripomogel k oblikovanju nove znanosti, saj je bil v bistvu samo poskus oblikovati znanost na izkušnjah novinarske teorije in prakse, novinarskih zvrsti in deskripcije množičnih občil.

- Danes postaja vse bolj jasno, da so komunikacijski procesi »razpršeni« po vseh področjih družbene stvarnosti in da so njen sestavni del. Temeljni procesi sporazumevanja in kooperiranja v delovnem procesu so povezani s fenomenom komunikacijske interakcije. Družbeno komuniciranje ima tako socialne in integracijske cilje kakor tudi delovne, proizvodne cilje. Simbolično interakcijsko komuniciranje je temelj vsake prave intersubjektne komunikacije. Zato so komunikacijski procesi sestavni del proučevanja sodobne politologije, sociologije, psihologije in socialne psihologije; so osrednji raziskovalni problem teorije sistemov, sociokibernetike, organizacijskih ved, semantike in semiotike, antropo-

logije, retorike; so temelj informacijske teorije oziroma informatike. Zato je razumljivo, da je čedalje bolj očitna potreba po enotnem opazovanju komuniciranja kot celostnega pojava.

Lahko celo rečemo, da je problem komuniciranja postal v sodobni stvarnosti tako pomemben, da ga ne moremo prepustiti raziskovalni pozornosti dosedanjih disciplin. Fenomen človeškega komuniciranja je celosten in zajema številna področja, zahteva različne, pa tudi posebne raziskovalne metode, tako da se kaže izrazita potreba zajeti ga v enotni znanstveni disciplini. Le tako ga je moč opazovati kompleksno in ugotavljati njegove zakonitosti.

Problem medsebojnega sporazumevanja in kooperiranja je še zlasti pomemben za samoupravno družbo, ki postavlja v ospredje potrebo po tem, da je človek vsestransko obveščen o vseh procesih družbenega življenja, kar je prvi pogoj za vključevanje v proces samoupravljanja. Komuniciranje v samoupravljanju naj bi imelo nove kvalitete človekovega sporazumevanja, nove kvalitete javnega dialoga in polemike, avtentičnega oblikovanja samoupravnega javnega mnenja in nove odnose v procesu družbene integracije. Komunikacijska veda si zato zadaja tudi vprašanje, kako kritično sintetizirati dosedanje teorije in prijeme, kako kritično oceniti sisteme komuniciranja v svetu, kako ovrednotiti poskuse teoretičnega utemeljevanja komuniciranja v socialističnih deželah in kako oblikovati novo teorijo, ki bi predlagala komunikacijski model samoupravne družbe.

I

Komunikacijska ali publicistična¹ znanost se je začela oblikovati v samostojno znanstveno disciplino šele v zadnjih desetletjih. Dolgo je prevladovala misel, da je proučevanje komuniciranja lahko le multidisciplinarno; znanje o procesu komuniciranja uveljavljamo v tradicionalnih le, če povežemo znanje številnih disciplin. Bolj in bolj pa prevladuje stališče, da se moramo problemov komuniciranja lotevati interdisciplinarno; znanje o procesu komuniciranja uveljavljamo v tradicionalnih disciplinah in ga z njimi izmenjujemo.² Danes postaja vse bolj očitno, da raziskovanje komuniciranja presega meje in možnosti tradicionalnih disciplin in da si mora komunikacijska znanost začrtati svoje meje in probleme, da bi lahko odgovorila na izzive in ustregla potrebam raziskovanja v sodobnih disciplinah.

Procesi, ki jih označujemo s skupnim pojmom »komuniciranje« ali »publicistični proces«, so tako stari kot človeštvo in so vedno pritegovali

¹ Izraz »publicistična znanost« uvajajo nemški raziskovalci, pri čemer nekateri publicistično znanost istijo s komunikacijsko znanostjo, drugi pa jo omejujejo le na proučevanje komunikacijskih procesov množičnih občil.

² Glej Klaus Krippendorff, »Values, Modes and Domains of Inquiry into Communication«. *The Journal of Communication*, Volume 19: 2. June 1969, str. 105—133.

teoretično in raziskovalno pozornost, zlasti pa so jih proučevali z vidika komunikacijske prakseologije. Retorika je bila v antiki kot znanost enakovredna filozofiji, v srednjem veku pa filozofiji in teologiji. Politična publicistika je imela svoje teoretične temelje in svoje opravičilo v antičnem nauku o državi.³ Teorija publicističnih zvrsti korenini v antičnih teorijah o umetnosti in literaturi.⁴ Teorije o javnosti in o »mnenju« so se razvile v okviru političnih ved in filozofije,⁵ problem prepričevalnega komuniciranja, agitacije in propagande pa so zastavili v srednjeveških teoloških naukih o »propaganda fide«.⁶ Časniki so bili že prav od začetka predmet proučevanja zgodovinskih ved, njihovo pravno urejanje pa se pokaže kot problem že ob nastanku rokopisnih spisov in knjig.⁷

V novejšem času sta procese socialne in individualne komunikacije obravnavali predvsem sociologija in (socialna) psihologija,⁸ probleme pomena filozofska semantika,⁹ znaka in diskurza semiologija,¹⁰ informacijske prenose, sisteme in strukture pa teorija informacij, kibernetika in sistemska teorija.¹¹

Teoretične zasnove komuniciranja so bile torej najprej močno pod vplivom retorike in političnih ved. Starejša publicistika, pa tudi časniška znanost sta sami sebe imeli za neke vrste »ustavno zgodovino« komunikacijskih odnosov, za nekakšno komunikacijsko-politično disciplino.¹² Današnja komunikacijska znanost pa je zorela v okviru socialne psihologije, sociologije in politologije in je bila bolj ali manj pod vplivom teorij in šol teh znanosti v različnih obdobjih.¹³ Poleg tega so nekatere temeljne prispevke k teoriji komunikacij dali prav avtorji občin socioloških teorij ali psiholoških smeri.

Zato se zdi nujno, da ugotovimo, kako so različne discipline in smeri vplivale na nastajanje komunikacijske znanosti. Tako bomo lažje razumeli različne koncepte in hipoteze, teorije in modele, pristope in

³ Glej Walter Hagemann, »Grundzüge der Publizistik«, Verlag Regensburg, Münster, Münster 1966, str. 14—15.

⁴ Wilmont Haacke, »Handbuch des Feuilletons«, 3. Bde. Emsdetten 1951—1953. Glej tudi: France Vreg, »Historični in teoretični vidiki novinarskih zvrsti«, Ljubljana 1959.

⁵ Obširnejši pregled teorij o javnosti in javnem mnenju: France Vreg, »Teorija javnega mnenja«, I. del, VSPV, Ljubljana 1968, strani 312.

⁶ John L. Martin, »International Propaganda«, Minneapolis 1958: Kurt Koszyk und Karl H. Pruys, »Wörterbuch zur Publizistik«, München 1969.

⁷ Fernand Terrou, »L'Information«, PUF, Paris 1962.

⁸ Glej zlasti Jože Goričar, »Oris razvoja socioloških teorij«, Obzorja, Maribor 1969.

⁹ Mihailo Marković, »Dijalektička teorija značenja«, Nolit, Beograd 1961: Adam Schaff, »Uvod u semantiku«, Nolit, Beograd 1965.

¹⁰ Tu ne mislim le na lingvistiko ali psiholingvistiko, marveč na semiologijo kot občo teorijo znaka, ki vključuje tudi lingvistični vidik.

¹¹ Colin Cherry, »On Human Communication«, The Technology Press, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge 1957; James Miller, »Living Systems...«, Behavior Science, 1965, Vol. 10, št. 3, 4 in 5; Georg Klaus, »Kybernetik und Gesellschaft«, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1965.

¹² Henk Prakke, »Kommunikation der Gesellschaften«, Verlag Regensburg, Münster 1968, str. 106.

¹³ Melvin L. De Fleur, »Theories of Mass Communication«, David McKay Company, New York 1966, str. 97—98.

filozofska izhodišča, ki danes preplavljajo komunikacijsko znanost. Poleg tega nam je na voljo le vrsta hipotez, pristopov in teorij, nimamo pa nobenega resno razčlenjenega niza konsistentnih teorij, ki bi oblikovale temelje nove znanosti.

II

Komunikacijsko znanost imam za disciplino, ki proučuje vsebine in strukture komuniciranja v vseh pojavnih oblikah: od intrapersonalnih (osebnostnih) procesov, ki postavljajo človeka za svojevrstno totaliteto, prek procesov diadičnega,¹⁴ triadičnega¹⁵ in skupinskega komuniciranja do komuniciranja na ravni organizacije; posebne pojavnne oblike so kategorialno in množično komuniciranje. vse oblike pa povezuje v svojevrstno strukturo družbeno komuniciranje. Komunikacijska znanost zajema torej procese, strukture in funkcije komunikacijskih sistemov v njihovi družbeni totalnosti.

Komunikacijske vsebine in procesi so se mi na vseh ravneh razkrivali za »proizvod« socialnokulturnega sistema, ne pa za osamljena abstraktna ali zgolj psihična dejanja. Komunikacijski sistemi, kakor jih proučuje komunikacijska znanost, niso nekaj zaprtega, »sistemskega«, marveč se odpirajo v zgodovino, so posebno gibanje komunikacijske zavesti iz preteklosti v prihodnost in jih komunikacijska znanost proučuje v njihovi zgodovinski razsežnosti. Komunikacijska znanost proučuje tiste notranje lastnosti demokratičnega samoupravnega komuniciranja, ki omogočajo integralno samoupravno samodeterminacijo in resnično možnost sodelovanja v procesu odločanja.

Nova znanost mora razviti tako občo teorijo komuniciranja kakor tudi posebne teorije komuniciranja; določiti si mora svoja raziskovalna področja, svoje naloge in cilje, pa tudi svoje meje; komunikacijska znanost si bo sčasoma razvila tudi svojo metodologijo, kar pa ni pogoj, ki bi ji preprečeval biti znanost. Čeprav nova disciplina ostaja tipično družboslovna veda in lahko obstaja le ob tesni naslonitvi na sociologijo, politične vede in socialno psihologijo, se vendar lahko razvije le ob spoznanjih sodobne informatike in sodobne kibernetike, pa tudi ob spoznanjih in zakonitostih, ki jih na naravoslovnem področju ugotavljajo biologija, bionika¹⁶ in druge znanosti.

Konstituiranje lastne samostojne discipline torej ne pomeni, da bi se osamila, ločila od drugih znanosti npr. od sociologije, politologije psihologije, zgodovine itd. To tudi ne pomeni, da se lahko odrečemo znanstvenim naporom in spoznanjem, ki bi jih v prihodnje dosegale te vede na področju komunikacij in množičnih občil. Očitno je, da bo morala komu-

¹⁴ Komuniciranje med dvema osebama.

¹⁵ Medsebojno komuniciranje treh oseb.

¹⁶ Bionika združuje spoznanja biologije, informatike in družboslovja.

nikacijska znanost še naprej upoštevati spoznanja socioloških, psiholoških, politoloških in drugih pristopov h komunikacijskemu fenomenu.

Ko se bo komunikacijska znanost konstituirala v samostojno disciplino in se primerno razvila, bo šele sposobna nuditi drugim znanostim tista temeljna komunikacijska spoznanja, ki jih sedaj nedvomno pogrešajo. Šele takrat bo komunikacijska znanost s svojimi lastnimi spoznanji lahko oplajala tradicionalne znanosti. Komunikacijske fenomene smo lahko proučevali samo multidisciplinarno, to pomeni, da so različne znanosti s svojimi pristopi prispevale k raziskovanju procesa komuniciranja. Z nastankom komunikacijske znanosti bo omogočeno interdisciplinarno raziskovanje, v katerem bo komunikacijska znanost udeležena kot enakovredna znanstvena disciplina.

Doslej so komunikacijski fenomen raziskovale predvsem politične vede, sociologija, psihologija, pravo, zgodovina, zgodovina književnosti in podobne discipline. Tradicionalne discipline so v svoje raziskovanje vnašale tudi raziskovanje komunikacij, vendar niso komunikacije zanje pomenile temeljnega področja raziskovanja. Tudi danes se pojavljajo različni parcialni pristopi, ki si lastijo vlogo edinega pristopa. Nekateri celo menijo, da je kibernetični pristop tak edinstveni pristop. Drugi spet ugotavljajo, da je temeljni pristop politološki pristop. Zastavljajo vprašanje, ali ni nujno vnesti v kibernetični pristop temelje politološkega pristopa. In dalje, ali lahko komunikacije proučujemo brez zgodovinskega pristopa, brez proučevanja jezika, stila ali pomena komunikacije. Politično komuniciranje, na primer, res lahko proučujemo samo z vidika političnih ved, sociologije, psihologije, kibernetike in podobno. Kar takim pristopom manjka, je integralna teorija komuniciranja, ki bi osmislila bistvo komuniciranja. Zato lahko, na primer, politično komuniciranje proučujemo uspešno le takrat, kadar se ga bomo lotili tudi z vidikov zakonitosti komuniciranja, na temelju spoznanj komunikacijskih ved.

III

Kakšna naj bi bila struktura nove vede, ki jo lahko imenujemo komunikologija?

Predvsem bi bilo potrebno konstituirati splošno teorijo komunikacijskih procesov oziroma *občo komunikologijo*. Obča komunikologija naj bi proučevala obče zakonitosti komuniciranja na vseh ravneh, procese in strukture komunikacijskih pojavov, učinke različnih oblik komuniciranja, komunikacijske teorije in modele, komunikacijske sisteme, informacijske procese v globalni družbi in funkcije komunikacijskih sistemov pri razvojnem spreminjanju. Obča komunikologija naj bi posebno pozornost posvetila interdisciplinarnim raziskavam, da bi tako ohranila povezanost s tradicionalnimi disciplinami, hkrati pa naj bi se navezala na spoznanja bionike, informatike, naravoslovja, psihiatrije, nevrofiziologije in sorodnih ved.

Ob obči komunikologiji lahko razvrstimo različne posebne komunikologije. *Posebne komunikologije* naj bi bile tele:

a) komunikologija političnih procesov, ki bi zajemala politično komuniciranje in vse vidike politološkega pristopa h komuniciranju;

b) komunikologija socialnih skupin, ki bi obravnavala zlasti komunikacijske procese in grupiranja, ki sta jih doslej raziskovali sociologija in socialna psihologija;

c) komunikologija delovnih organizacij, ki se omejuje na organizacijsko raven komuniciranja (doslej ga je proučevala industrijska sociologija);

d) komunikologija družbenih sistemov, ki zajema globalne družbene komunikacijske procese in ki temelji na spoznanjih systemske teorije;

e) komunikologija množičnih občil, ki naj bi zajemala dosedanjo sociologijo množičnih občil;

f) komunikologija mednarodnih sistemov, ki bi obravnavala mednarodno komuniciranje;

g) komunikologija kulture in umetnosti, ki bi obravnavala umetnostne fenomene komuniciranja;

h) komunikologija informacijsko-propagandne dejavnosti, s katero razumemo stike z javnostjo, ekonomsko propagando in podobna področja.

Ob občih in posebnih komunikologijah bi bilo potrebno razviti tudi posebno metodologijo komunikacijskih raziskovanj s poudarkom na analizi vsebine.

Pojav javnega mnenja bi morala zajemati *teorija javnega mnenja*, ki pretežno temelji na politološkem, sociološkem in socialnopsihološkem pristopu. Teorija javnega mnenja je eden sestavnih delov komunikacijske znanosti.

Ob teh temeljnih disciplinah obstaja še vrsta komunikacijskih in novinarskih poddisciplin, ki so tesneje povezane s tradicionalnimi znanostmi. Te so: informacijsko pravo (temelj je pravo); zgodovina novinarstva in publicistike, teorija novinarstva, njegovih oblik in zvrsti (ki ima temelje v teoriji književnosti). Tu so še časnikarska stilistika, semiologija, retorika in še nekatere.

Očitno pa je, da so tudi te komunikacije in novinarske poddiscipline vezane na občo komunikologijo, saj so jim komunikacijske vede tisto naravno aksiološko in znanstveno izhodišče, ki jih globlje znanstveno utemelji.

IV

Če sodobni razvoj znanosti terja nove poglede na komunikacijski fenomen in oblikovanje komunikacijske znanosti, to pomeni tudi nov izziv izobraževanju na področju novinarstva. V luči novih spoznanj in novih ved bi bilo potrebno ponovno pregledati strukture učnih načrtov

novinarskih fakultet in oddelkov, pa tudi strukture posameznih predmetov, ki jih predavajo na teh in podobnih smereh. Očitno je, da bo nujno posodobiti učne načrte mnogih fakultet in jih uskladiti z zahtevami redificiranja komunikacijske znanosti.

Komunikacijske vede s svojimi obćimi in posebnimi disciplinami so temeljna znanja, ki bi jih morale gojiti novinarske fakultete. Očitno je namreć, da lahko in da morajo novinarji, komunikologi, specialisti za komunikacije, za stike z javnostjo, za predikcijo na podroćju politične, ekonomske in druge komunikacije svoje znanje črpati iz svojih lastnih ved. Zato konstituiranje nove komunikacijske discipline pomeni tudi nov prispevek k sistemu izobraževanja novinarjev.

Očitno postaja, da bi morali biti učni načrti izobraževalnih sistemov novinarskih in komunikacijskih fakultet prestrukturirani v smislu nekaj temeljnih podroćij. Prvo tako podroćje bi moralo biti *komunikacijske vede*, ki bi zajemale obće in posebne komunikologije. Drugo podroćje naj bi bili predmeti *novinarske prakseologije* (teorija in praksa novinarstva, teorija zvrsti itd.). Tretje podroćje je podroćje *informacijske zakonodaje*, domaće in mednarodne. Četrto podroćje je *zgodovina novinarstva in publicistike*, nacionalne in svetovne. Peto podroćje je podroćje *jezikoslovja in stilistike*. Ta podroćja naj bi obsegala tretjino predmetov novinarskih smeri.

Izobraževalni sistem novinarjev in komunikologov mora seveda tudi poslej temeljiti na znanju iz politologije, sociologije, mednarodnih ved, ekonomskih ved, sodobne filozofije in še nekaterih drugih ved. Med te sodi ne nazadnje tudi znanje s podroćij, ki utirajo pot znanstvenotehnični revoluciji. Nobenega dvoma tudi ne more biti, da mora novinarsko izobraževanje biti pretkano s spoznanji filozofije marksizma in samoupravnega socializma.

Tako oblikovani sistem teoretičnega usposabljanja mora biti trdno povezan z raziskovalnim delom na podroćju raziskovanja komunikacij in socialnih procesov, pa tudi z novinarsko prakso. Ves izobraževalni sistem naj bi prihodnjim novinarjem in komunikatorjem tudi vcepil čut odgovornosti in privzgojil visoke etične norme novinarstva in socialistične družbe. Te lastnosti so imperativ odgovornega komuniciranja in posredovanja misli in informacij med posamezniki in narodi, so prvi pogoj za doseganje humanega sporazumevanja in delovne kooperacije med ljudmi socialistične družbe.

Odprtost komunikacijskega sistema kot družbena norma*

»Odprtost« je pravno-politična kategorija. Kot takšna predstavlja družbeno pogojeno in determinirano kakovostno lastnost dane družbene ureditve in odnosov v njej. Odpornost se uresničuje ali pojavlja tako v odnosih znotraj dane družbene ureditve kot tudi v odnosih med družbo ali nacionalno skupnostjo ter drugimi skupnostmi.

Kar zadeva odpornost kot družbeno normo, bi lahko rekli, da predstavlja institucionalizacijo spoznanja o večji ali manjši objektivni nujnosti in potrebi odprtosti družbe in njenih delov. To pomeni, da izraža družbena norma načelno stališče družbene skupnosti o odnosih med strukturinimi deli družbe in o odnosih družbene skupnosti do drugih skupnosti v mednarodnih razmerjih.

Splošne determinante odprtosti

Splošne determinante odprtosti kot pravno-politične kategorije in družbene norme imajo svoje ekonomsko in politično poreklo. Kar zadeva ekonomske determinante, moramo poudariti predvsem dolgoročnejšo usmeritev na tržno proizvodnjo in organsko vključevanje v mednarodno delitev dela ter vsestransko izmenjavo. Med političnimi determinantami pa je potrebno navesti kot prvo zlasti našo politiko neuvrčenosti in enakopravnega ter miroljubnega sodelovanja v mednarodnih odnosih, dalje politiko dobrih sosedskih odnosov z državami, na katere meji naša federacija, kot tudi izredno pomembno dejstvo, da smo mnogonacionalna samoupravna skupnost, razdeljena na več enakopravnih republik in pokrajin, kar hkrati pomeni, da je obstoj takšne skupnosti mogoč samo ob sočasnih vzajemni odprtosti in vsakdanjem potrjevanju in samopotrjevanju enakopravnosti teh delov in njihovih bistvenih interesov in potreb.

Razsežnosti in relacije odprtosti

Kakšne so razsežnosti in relacije odprtosti, nam lahko pojasni odgovor na vprašanje, kaj in koga ta odprtost zadeva, v katerih smereh naj bi

* Prispevek je bil napisan in obravnavan meseca oktobra leta 1973 na posvetovanju sekcije za sociologijo množičnega komuniciranja v Zagrebu. V objavljenem besedilu je upoštevano dejstvo, da je bil po obravnavi prispevka v sekciji sprejet zakon o javnem obveščanju SR Slovenije. Drugih sprememb ali dodatkov v besedilu ni.

delovala oziroma med katerimi subjekti naj bi jo prakticirali? Potemtakem je realno družbeno odprtost ali realno odprtost našega komunikacijskega prostora mogoče ugotavljati samo empirično, primerjajoč pri tem razsežnosti odprtosti kot družbene norme z empiričnimi podatki o uresničevanju odprtosti v praksi. Družbena norma nas torej opozarja predvsem na zaželeno razsežnost in možne relacije odprtosti. Dejanske razsežnosti realne odprtosti so lahko širše ali ožje, odvisne pač od odnosa političnih sil in drugih relevantnih dejavnikov ali konstelacij.

V vsakem primeru odprtost — najsibo kot družbena norma ali kot realna družbena praksa — ne more biti neomejena. Narobe, biti mora — in običajno tudi je — bolj ali manj pametno dimenzionirana, bolj ali manj omejevana, včasih dozirana; doživlja tudi obdobja plime in oseke, odvisno od notranjih in zunanjih dejavnikov, konstelacij in potreb. Glede na to realna družbena odprtost ne more biti dogma, čeprav seveda ni imuna pred takšnimi pojmovanji, niti pred večjo ali manjšo željo, da bi jo prilagajali raznim razpoloženjem in pragmatičnim potrebam določenih skupin, nosilcev moči, monopolističnih tenzij in teženj in podobno.

Vzajemna povezanost odprtosti komunikacijskega prostora z drugimi kakovostnimi lastnostmi družbenih odnosov

Odprtost komunikacijskega prostora kot realna družbena praksa ne more obstajati sama za sebe in po sebi. Lahko živi samo ob sočasnem uveljavljanju vrste neogibnih kakovostnih družbenih odnosov na eni strani in kot rezultat resničnega podružbljanja politike ter drugih relevantnih družbenih dejavnosti na drugi. Za katere neogibne kvalitetne lastnosti družbenih odnosov, ki usodno vplivajo na uresničevanje odprtosti v praksi, gre? Odprtost predstavlja:

1. svobodno kroženje in izmenjavo informacij in komunikacijskih tokov v vseh smereh, kar hkrati pomeni tudi odsotnost vsakega monopola pri razpolaganju z informacijami;
2. odpiranje virov informacij za sredstva obveščanja in odprtost le-teh nasproti samoupravnim strukturam na vseh ravneh;
3. enakopravnost vseh subjektov glede možnosti za uporabo informacij, ki so relevantne za družbeni položaj samoupravnih subjektov;
4. javnost dela vseh družbenih organizmov in organov ter javno obravnavanje družbenih pojavov in problemov; dalje lahko rečemo, da je odprtost tesno povezana tudi z uresničevanjem pravice obveščanja in pravice do obveščenosti pod enakimi pogoji.

Iz vsega, kar smo doslej povedali, lahko izluščimo sklep, da je odprtost toliko večja, kolikor enakopravnejši so odnosi med subjekti in kolikor širše se uveljavlja sistem demokratičnega in enakopravnega, se pravi samoupravnega družbenega dogovarjanja in sporazumevanja. To pomeni, da nerazvitost samoupravnih odnosov in morebitni poskusi

redukcije samoupravljanja na elitistične skupine v organih oblasti, v političnih in drugih organizacijah in organih, ki izražajo tehnokratske, birokratske, etatistične in druge bolj ali manj partikularistične in podobne interese, praktično delujejo proti odprtosti komunikacijskega prostora na eni strani in v smeri manipuliranja z množicami in informacijami na drugi. To pomeni, da predstavljajo različne oblike in vidiki družbene nestabilnosti zelo neugodna tla za dejansko splošno uresničevanje odprtosti komunikacijskega sistema. Če izhajamo iz takih implikacij, postane jasno, kakšno idejnopolitično stališče bi morali zavzeti kot neposredno zainteresirani za uveljavitev in nadaljnji napredek odprtosti samoupravne socialistične družbe.

To, kar smo rekli o odprtosti kot realni družbeni praksi, se bolj ali manj adekvatno zrcali tudi v odprtosti kot družbeni normi. Tako je v uvodnih načelih zakona o javnem obveščanju SR Slovenije rečeno: »Zaradi uresničevanja načela enotnosti in odprtosti jugoslovanskega komunikacijskega prostora zagotavlja SR Slovenija svobodo obveščanja in pravico do obveščенosti vsem državljanom SFRJ pod enakimi pogoji ter pospešuje uskklajevanje in integriranje celotne dejavnosti v enoten sistem informiranja v Jugoslaviji. Prav tako si prizadeva v okviru svojih pristojnosti uresničevati načela svobodne mednarodne izmenjave informacij, zlasti s slovenskimi narodnimi skupnostmi zunaj državnih meja.«

Omenjeni zakon uvodoma poudarja svobodo komuniciranja kot osnovni pogoj za samoupravljanje delovnega človeka in občana ter njuno kvalificirano soodločanje o družbenih zadevah. Zato se SR Slovenija, je rečeno dalje, zavzema za podružbljanje javnega obveščanja in ukinitve slehernega monopola obveščенosti tako, da nenehno krepi vlogo in vpliv občana in delovnega človeka v procesih informiranja ter poglobljanja odgovornosti virov in sredstev obveščanja do njiju.

Predlog resolucije o javnem informiranju, ki ga je pripravila zvezna skupščina, pravi o odprtosti sledeče:

»Odprtost naše družbene skupnosti proti drugim deželam se uresničuje v javnem obveščanju z razvijanjem svobodne mednarodne izmenjave informacij. Ta odprtost temelji na osnovnih načelih samoupravne socialistične družbe in na potrebah svobode in razvoja osebnosti. Te odprtosti ni dovoljeno zlorabljati za cilje, ki nasprotujejo osnovnim interesom družbene skupnosti in načelom, na katerih gradi SFRJ svoje mednarodne odnose, ali so nasproti načelom listine ZN in ki sicer škodujejo stabilnosti, varnosti in neodvisnosti naše dežele.« (II. p., t. 12)

Navedeni predlog resolucije dalje poudarja (v 14. t., III. p.), da je ustavno načelo javnosti dela obvezno za vse družbene dejavnike, kar je toliko pomembnejše, kolikor gre tu za dejavnosti, ki so večjega pomena za družbeno skupnost. Glede tega je dalje rečeno:

»Družbene in druge stvari, ki zadevajo interese občanov in delovnih ljudi, je treba opravljati tako, da je vsakemu občanu omogočeno sezna-

niti se z vsemi osnovnimi dejstvi, ki določajo njegov družbeni in politični položaj, ter z njegovo pravico, da sodeluje pri odločanju o teh stvareh.«

In naprej: »Vsi viri informacij morajo biti dostopni družbi, zlasti sredstvom javnega obveščanja; ta pa morajo biti odprta javnosti in služiti vsem delovnim ljudem, občanom, skupnostim in organizacijam na podlagi enakih pravic in dolžnosti pa tudi skladno z že ustaljenimi družbenimi normami glede uporabe sredstev javnega obveščanja.«

Poleg omenjenih stališč, ki kažejo, da se odprtost komunikacijskega prostora in sistema pojavlja v raznih oblikah, bi kazalo opozoriti še na neko stališče te resolucije (t. 22, IV. p.). Le-to namreč zadeva kakovost odprtosti in posredovanih informacij: »Vsak vir informacije je odgovoren za objektivnost in resničnost obvestila, ki ga je dal. Javnosti je dolžan posredovati vse podatke in opozoriti na vsa dejstva, brez katerih informacija ne bi bila popolna, vsestranska in točna. Vsako enostransko informiranje, vsaka dezinformacija in posebej lažno informiranje ima za posledico odgovornost in pomeni kršitev samoupravnih pravic občanov. Če so zaradi tega oškodovani delovni ljudje in občani, delovne ali druge organizacije, je stopnja odgovornosti toliko večja.«

Odprtost je v svoji resoluciji poudarila tudi zvezna konferenca SZDL Jugoslavije, ki pravi:

»Večja odprtost tiska, radia in televizije pred javnostjo, združenimi delovnimi ljudmi, samoupravljalvsko prakso in družbeno bazo ter večja odprtost virov informacij sta učinkovitejše orožje v boju proti sleherni težnji, da bi se posamezna sredstva javnih komunikacij spremenila v kakršenkoli monopol ali da bi se enostransko prikazovali dogodki, problemi in pojavi ter zanemarjali pozitivni dosežki našega razvoja.« (5. t., II. p.)

Ta resolucija tudi poudarja, da so sredstva obveščanja zelo pomemben dejavnik za javnost dela, kar kaže na konkretno zvezo med odprtostjo in javnostjo dela. Trend v smeri večje odprtosti samoupravnega tipa je razviden tudi v stališču socialistične zveze. Le-ta pravi:

»Sredstva javnega komuniciranja se morajo hitreje razvijati kot aktivna, socialistična tribuna samoupravljalcev. Kolikor bolj prihajajo v njih do izraza sugestije, mnenja in interesi združenih delovnih ljudi, toliko bolj postajajo sredstva dialoga, izmenjave izkušenj delovnih ljudi in njihovih združenj, boja mnenj, kritike in polemike.

... Demokratična javna razprava je najboljša pot za iskanje naprednih in najboljših rešitev. Sredstva javnega obveščanja so v takih primerih dolžna pravočasno posredovati popolne informacije, ki bodo s svojo objektivnostjo in argumenti pripomogle k vsestranskemu spoznanju vzrokov in motivov različnih interesov, kar bo omogočilo njihovo demokratično razreševanje, zmanjšalo možnost njihove dramatizacije kot tudi možnost, da se spremenijo v afere in senzacije.« (4. t., II. p.)

Takih stališč, ki imajo odprtost za skupni imenovalec, je veliko. Naj omenim še enega, v katerem je rečeno:

»Javnost dela je bistven pogoj za to, da bi združeni delovni ljudje delovali in odločali kot samoupravljalci. Zato je dolžnost in interes nosilcev javnih funkcij in pooblastil, predstavniških in samoupravnih teles ter njihovih izvršnih organov, političnih, družbenih, strokovnih in profesionalnih organizacij ter njihovih forumov, da popolno in pravočasno seznanijo javnost s svojim delom in da v svojih statutih, pravilnikih in v drugih aktih točno opredelijo svoje obveznosti ter določijo postopek in način, kako uresničevati načelo javnosti in informiranja javnosti. Zato je neogibno, da samoupravni in državni organi ter politični forumi ne le seznanjajo javnost, o čem odločajo, ampak da se tudi organizirano in neposredno zavzemajo za javno in utemeljeno pojasnjevanje bistva in pomena svojih odločitev.« Javnost dela obsega, je rečeno dalje, tudi objavljanje informacij o različnih mnenjih, ki se pokažejo pri oblikovanju stališč. (t. 3, I. p.)

Naj opozorim še na stališče SZDL Jugoslavije, ki tudi zagovarja odprtost:

»Neogibno je, da delovni ljudje neprestano politično delujejo prek svojih delovnih, političnih in družbenih organizacij proti družbeno neupravičenemu odtegotovanju informacij ali posredovanju informacij, ki ne dajejo dovolj vpogleda v probleme in delovne uspehe posameznih organizacij, proti širjenju polovičnih resnic zaradi ustvarjanja kaosa, idejno-politične dezorientacije ali prisvajanja materialnih koristi.« (4. t., I. p.)

Kot je razvidno, vprašanje odprtosti s tem ni vsestransko obdelano. To tudi ni bil naš namen. Zapis naj bi predvsem pojasnil sam pojav in ga definiral kot realno družbeno prakso na eni strani in kot družbeno normo na drugi. Hkrati pa naj bi nakazal organsko zvezo med dano družbeno ureditvijo in kakovostnimi lastnostmi družbenih odnosov, ki prispevajo k večji ali manjši stopnji odprtosti kot realne družbene prakse in kot družbene norme ter določajo tudi stopnjo odprtosti kot posebne kvalitativne lastnosti komunikacijskega sistema. Z navajanjem stališč iz političnih dokumentov sem želel, prvič, prikazati svoje pojmovanje odprtosti komunikacijskega prostora, drugič, pa opozoriti na stališča teh dokumentov, ki si nedvomno prizadevajo, da bi usmerjali delovanje na subjektivne sile oziroma nosilce komunikacijskega sistema, s čimer se bolj ali manj identificirajo z družbenimi normami.

JANEZ PEČAR

Socialnemu delu podobne dejavnosti v službah javne varnosti

(»Policijsko« socialno delo)

1. Uvod

Vloga formalnega družbenega (tudi državnega in na pravu zasnovanega) nadzorstva je že od nekdanj zamotana in občutljiva, hkrati pa zelo pomembna. Medtem ko mu po eni strani očitajo zastarelost, togost in neučinkovitost, pa po drugi strani zahtevajo od njega uresničevanje in zagotavljanje tako starih kot novih vrednot. Le-te največkrat sploh še niso utrjene in sprejete med ljudmi. Prav to pa je pogosto razlog za tehtne pomisleke, kaj s to funkcijo v družbi, da bo šla v korak s politiko »trenutka«.

Med vsemi organi formalnega nadzorstva je v sodobni družbi največkrat v ospredju »policijska« funkcija. Sociologija policije ugotavlja, da so primarne naloge te službe zagotavljati mir, varstvo življenja in premoženja, uresničevati pravo in prijemati storilce družbi škodljivih pojavov. Vse druge naloge so manj pomembne in postranske oziroma vsaj drugotnega pomena. Med družbenimi institucijami vrednotijo policijo hkrati s pravom tudi kot sredstvo »socialnega inženiringa«.¹ »Skupnost, policija in skladnost (oziroma neskladnost, op. J. P.), v kateri medsebojno delujeta, pa so trije elementi, ki jih je treba upoštevati kot vsebinsko področje policijskih razmerij z javnostjo«.² Kaj predstavlja v teh razmerah javnost (ki jo upošteva policija), pa je pogosto odvisno od različnih okoliščin.

Glede na vlogo te funkcije v družbi je v središču pozornosti tudi posamezni delavec organizacij, ki opravljajo policijske dolžnosti. Raziskovanja neredko prihajajo do sklepa, da je »težko določiti vlogo policista v današnji družbi«, ker ni več tisto, kar je bil, in še ni tisto, kar naj bo. Policija in njen delavec imata o sebi svojo podobo, ki se pogosto ne

¹ Fijnaut, str. 81.

² Heaphy, str. 570.

ujema s predstavami zunaj njene organizacije. Od tod tudi neredki konflikti, kritike in težave s prilagajanjem položajem, ki ustrezajo zdaj takšni, zdaj drugačni koncepciji, ta pa se razpenja od absolutne politizacije do popolne profesionalizacije te službe.

Ker pa ta služba živi v konkretni družbi, ki svojo ideologijo izraža tudi s pravom, po katerem se ravna praktični policijski delavec (poleg instrukcij in nepravni napotil, ki gredo pogosto mimo prava, kolikor morda celo sploh niso z njim v konfliktu), je za demokratično družbo vendarle dokaj razumljivo, naj bi policist ne samo utrjeval pravo (s svojo represivno vlogo), marveč tudi preprečeval deviacije in bil sluga družbe. Prav tu pa se morda začno razhajanja in različne interpretacije.

Tistim, ki sodijo, naj bi bil praktični delavec te vrste samo ali v glavnem »sredstvo za zagotavljanje pravnih norm«⁴ ali orodje za zastraševanje oziroma ugotavljanje, prijemanje in kaznovanje⁵ oziroma predstavnik pravnega režima in njegov posredovalec občanu⁶ itd., se upirajo tudi tisti, ki mu pripisujejo dejavnosti, ki zahtevajo od njega takt, potrpežljivost, uslužnost, simpatično razumevanje v razmerjih s policijskimi klienti, dajanje pomoči ali celo takšna opravila, ki vlogo policijskega delavca približujejo vlogi socialnega delavca. Tovrstna dejavnost omogoča tudi prijetnejša razmerja z javnostjo in zlasti poudarja preventivno in socialno pedagoško nagnjenost te funkcije. Skratka, če je »treba prati umazano perilo družbe«⁷ kakršnekoli vrste, je policija kar najbolj primerna za tako delo ob sodelovanju drugih podobnih služb za posamezne vrste takega perila. Pri tem pa praktični delavec te vrste »potrebuje izkušnje razsojevalca, socialnega delavca, pravnika in zdravnika«.⁸

S tem v zvezi ima ta sestavek namen načeti nekaj vprašanj dejavnosti nerepresivne narave, ki so podobne socialnemu delu.

2. Oblike delovanja

a) Zgodovinski pregled

Ne glede na dvojje pglavitnih izhodišč o zgodovinskem izvoru policije, po katerih je ta družbena institucija nastala že v starem veku oziroma v sužnje posestniškem redu oziroma je otrok zgodnjega kapitalizma ali novega veka,⁹ ni mogoče zanikati, da ves čas, sicer resda v različnem obsegu, opravlja tudi druga dela, drugačna od zadev, ki so v bistvu njena glavna dejavnost (ali naj bi vsaj bile).

³ Ward, str. 580.

⁴ Whitaker, str. 175.

⁵ Jeffery, str. 53.

⁶ Reiss, str. 1.

⁷ Baumann, str. 32.

⁸ Muir, str. 343.

⁹ Glej več o tem: K. Vodopivec, jubilejna številka »Varnostie«.

Policiji ves čas pripisujejo predvsem represivno vlogo v družbi; skupaj z vojsko je aparat državnega nasilja in prisile. In še danes, tudi pri nas, nekateri pomembni dejavniki mislijo, da njena dejavnost nikoli ni bila drugačna in da našim organom javne varnosti, še posebej pa milici, ne gredo drugačna opravila razen opravil, ki so v zvezi z neposrednim uresničevanjem prava (odtod tudi težave z razumevanjem preventivnega dela, čeprav ga poudarja tudi pozitivno pravo, zlasti tisto, ki v novejšem času vsebuje določbe o družbeni samozaščiti). Zato tudi ni čudno, če tako imenovani tradicionalisti v kazenskem pravosodju¹⁰ po svetu in mnogi protagonisti naše samozaščite menijo, da so solidarnost, pomoč in svetovanje ljudem *nova policijska dejavnost* (ali službe javne varnosti). Hkrati pa je res veliko opravil današnje policije (tudi naše službe javne varnosti) takšnih, da to organizacijo močno približujejo področju socialnega dela.

V starem veku so organi, ki so opravljali nekatere funkcije pravosodja in policije, skrbeli tudi za vzdrževanje reda in miru. Pred 1200 leti je v takratnem arabskem svetu policija opravljala tudi poštno dejavnost, pregledovala mere in uteži, kakovost izdelkov in iskala primerne može za vdove, celo varovala sužnje pred tem, da bi jim nalagali prevelika bremena itd. Pozneje so se tisti, ki so po svetu opravljali policijske dejavnosti, ukvarjali tudi z razglašanjem porok, s sanitarnim nadzorovanjem, nadzorstvom nad zemljišči, obrtnimi dovoljenji najrazličnejših vrst, požarnim varstvom, z različnimi dogodki, ki so kakorkoli vplivali na zdravje, varnost in udobnost življenja v urbaniziranih naseljih, iskali ali posredovali so celo zaposlitev za nezaposlene, odstranjevali smeti, dajali zdravstveno pomoč itd. pa posredovali v družinskih prepirih, iskali izgubljene osebe, ugotavljali poškodbe na obcestnih svetilkah in pomagali tujcem, popotnikom ter otrokom.¹¹

V nedavni preteklosti je policija opravljala vrsto zadev s področja zdravstva, socialne politike in blaginje, pač glede na to, ali je šlo za pomoč revnim, mladim, nezaposlenim, pogorelim in sploh žrtvam, ker se je ponekod bolj, drugod spet manj zdelo, da je policija tista družbena institucija, s katero je v neki meri vendarle mogoče izražati človeško solidarnost in pomoč ogroženim ter nezavarovanim.

b) Najpogostejša opravila te vrste¹²

V praksi organov za notranje zadeve, posebno pa kriminalistične službe, in v delu milice ter po izkušnjah tujih policij so najpogostejše nekatere dejavnosti t. i. »policijskega« socialnega dela, ki smo jih za naš namen razdelili na dejavnosti, ki skušajo pomagati žrtvi, možnemu ali

¹⁰ Whitehouse, str. 87.

¹¹ Prav tam, str. 88—90.

¹² Za razgovore o tem se zahvaljujem tov. Brezovniku in Strojnu iz uprave javne varnosti Ljubljana.

resničnemu storilcu, ki žele vplivati na okolje obeh, ter na razna opravila vzgojnega, moralnega, rehabilitacijskega in podobnega namena.

Žrtev. Tu gre najpogosteje za iskanje izginulih oseb, pobeglih ali izgubljenih otrok, za pomoč otrokom, onemoglim in ostarelim pri gibanju na javnih krajih, za pomoč ženam ob alkoholiziranih soprogih, starim in onemoglim, alkoholiziranim, za kakršnokoli, bodisi psihično ali kakšno drugo pomoč in svetovanje neposrednim žrtvam kaznivih dejanj, ki jo zlasti potrebujejo, ko se še v emocionalnem šoku po prestani posledici, za posredovanje zaposlitve povratnikom, migrantom s podeželja itd.

Storilec. V tem pogledu gre najpogosteje za socialno manj nevarne subjekte, ki so neredko sami svoje žrtve, kot npr. toksikomani, prostitutke, ali pa za osumljence, ki jim gre bolj socialna pomoč kot represivni ukrep, zlasti npr. pri potepuih, brezdelnežih, mladoletnih delinkventih, na katere policija skuša delovati poboljševalno s pogovori ali kako drugače itd. Posebna kategorija so depravirani in samomorilni ljudje, duševno moteni oziroma nehospitalizirani abnormni (s katerimi ima policija povsod po svetu zelo veliko opravka).

Okolje. Policija velikokrat intervenira v družinskih sporih¹³ ter ureja ali svetuje v vprašanih, ki nikakor niso njeno delovno področje, v preprih med sosedi, kakšnih motnjah v gospodarskem poslovanju, rešuje spore med stanodajalci in najemniki, se spušča v korektivne akcije v družinah delinkventov, ugotavlja in popravlja manifestacije neprilagojenosti v posameznih socialnih okoljih ogroženih otrok in mladoletnikov in večkrat tudi v zadevah odraslih, neredko pripravlja poti za vrnitev pobeglega mladega človeka v družino itd.

Organizirane dejavnosti vzgojnega rehabilitativnega in korektivnega pomena. Policija pogosto ustanavlja in organizira dejavnosti, ki naj posameznike odvrčajo od delinkventnosti in kriminalnosti. Tako npr. ustanavlja in vodi razne klube, športna društva, aktivnosti, tečaje, daje na razpolago prostore ali svoje ljudi za prireditve, predavanja itd. (npr. centri obveznega obiskovanja v Holandiji, policijski deški klubi v Angliji, Danski itd., »detske komnate milicii« v Sovjetski zvezi, skupine K-2 v Norveški itd.). Hkrati sta s temi dejavnostmi zelo pogosto razvita tudi svetovanje in mentorstvo.

Poleg tega ukrepa še ob epidemijah, nesrečah, naravnih ujmah, pomaga z nasveti turistom, daje prvo pomoč, pomaga na cesti voznikom v stiski idr.; pri tem gre predvsem za dejavnosti človeške solidarnosti, ki jih je najbrž pričakovati od vsakega in ne samo od pripadnikov službe, ki opravlja v človeški skupnosti posebne naloge.

¹³ Miličniki so samo v Ljubljani leta 1971 intervenirali v 717 stanovanjih, ko je šlo pretežno za nesporazume med zakonci. Intervencij po stanovanjih pa je bilo precej več, vendar statistično niso zajete, ker ni prišlo do upravno kazenskega ali kazenskega pregona. Pri posredovanju so bili večinoma ugotovljeni pojavi, povezani z uživanjem alkohola. Poročilo UJV Ljubljana z dne 16. 10. 1972.

3. Poskus opredelitve

V literaturi, ki obravnava policijsko delovanje, je v zadnjem času že nekaj razmišljanj o t. i. »policijskem« socialnem delu, ne da bi bilo to področje opredeljeno in razmejeno od del, ki pomenijo »pravo policijsko delo«. Veliko več je razlag o delitvi policijskega delovanja na represivno in preventivno, čeprav se tudi ti dve področji ne pojavljata v čisti obliki. Med skrajnostmi enega in drugega je toliko odtenkov, da je tudi tu pogosto več zmede kot jasnosti. Posebno problematične so nekatere dejavnosti oziroma opravila, ki jih imenujejo preventivno-represivne ali represivno-preventivne.

Področja, ki so tu načeta, nedvomno ne sodijo v represivne dejavnosti današnje policije (vštevši našo službo javne varnosti oz. milico). Hkrati pomenijo tudi zgolj ožji del preventivnega delovanja. Ker pa ima policijsko preventivno delovanje predvsem namen onemogočiti položaje, v katerih bi morda prišlo do posledice (t. j. kršitve pravne norme), in to predvsem s fizičnimi ali varnostno-tehnološkimi intervencijami, je policijsko socialno delo nekaj drugega od tega. Pri tem gre najbrž res za podobno delo, kot je delo, za katero se socialni delavec posebej usposablja in strokovno izobražuje, medtem ko ga *varnostnik* opravlja kot amater — nekvalificirano in priložnostno, toda verjetno neredko nič manj učinkovito. Pri tem daje socialno pomoč zlasti tistim, ki jo nujno potrebujejo, ker so (neposredno) ogroženi z nevarnostjo, da so ali bodo postali žrtve ali storilci neprijetnih dejanj ali dogodkov.

Tovrstno socialno delo razumemo vedno v »tehnično strokovnem«¹⁴ smislu, ki ima v končni posledici vendarle namen uresničevati cilje neke socialne politike. Praktične rezultate posredujejo nestrokovni delavci večinoma prostovoljno ob opravljanju svojih primarnih dejavnosti, ki pa so nasprotno največkrat — represivne narave. Od tod konfliktnost v vlogi, ki bega varnostnika — emocionalno in strokovno. Take konfliktnosti verjetno ni v nobenem drugem poklicu, ki se neposredno ukvarjajo z ljudmi — v fizičnem ali psihičnem pogledu.

Zato bi lahko rekli, da je *policijsko socialno delo dejavnost, ki jo varnostnik največkrat prostovoljno opravlja kot stranska človekoljubna opravila svojega poklica, katerih namen je čustvena — psihična, skratka imaterialna, pretežno enkratna pomoč ljudem v stiski, ne glede na to, ali to pomoč žele ali ne, ki pa je izkazana ob spoštovanju njihovega dostojanstva.*

4. Diskrecija na tem področju

Tako imenovana »policijska diskrecija« je že na represivnem področju izredno zamotan problem, ki spodbuja k razmišljanju v znanostih, ki se

¹⁴ Stritih: uvod v knjigi Friedländer-Pfaffenberger, str. 10.

ukvarjajo z delovanjem policije. Danes na splošno vse bolj spoznavajo, da je policijsko delovanje, kljub temu da pretežno vendarle temelji na pravu, predvsem selektivno delovanje.

Vsaka policijska organizacija, ki opravlja ne glede na družbeni sistem tako imenovane klasične policijske naloge, deluje v bistvu na dva poglavna načina:

— po prvem se omejuje oziroma temelji njena dejavnost na tistih podatkih o dogodkih, ki jih sporočajo ljudje ne glede na svojo prizadetost. Največkrat so to žrtve oziroma oškodovanci. Glede na svojo družbeno vlogo mora vsaka policijska organizacija reagirati na sporočila o vseh dogodkih, ki sodijo po svoji naravi v njeno pristojnost. Tak način delovanja, ki pravzaprav pomeni odzivanje na spodbude drugih, se imenuje *reaktivno*.

— Pri drugem, ki se imenuje *proaktivno*¹⁵ delovanje, pa gre predvsem za lastno iniciativo policijske organizacije, bolj ali manj neodvisno od dotoka podatkov, ki jih v veliki količini prispevajo žrtve, oškodovanci oziroma kakorkoli zainteresirani zaradi varstva svojih in tujih koristi.

Policijske organizacije pa so povsod po svetu v težavah, kar zadeva kadre, ker se ljudje neradi odločajo za kariero in življenjski poklic v policiji. Čeprav največkrat nikoli ni znano, kolikšne bodo resnične potrebe po policijskih storitvah na kakšnem območju v daljšem obdobju, pa je hkrati povsod očitno izredno pomanjkanje ljudi za delo te vrste. Naše, zlasti pa slovenske razmere kažejo, da nismo v tem pogledu nič na boljšem kot drugje po svetu, morda prav narobe. Ker je torej delavcev premalo skoraj v vsaki enoti, je nujno, da se policijska organizacija odziva predvsem na impulze, sprejete od drugih, in veliko manj deluje sama po poteh lastne iniciative, mobilnosti, dinamičnosti, ustvarjalnosti in domiselnosti. Bremena s področja t. i. reaktivnega delovanja so namreč tolikšna, tako nujna in neodložljiva, da ostaja manj časa ali skoraj nič pri teh silah (čeprav so sredstva lahko na razpolago), da bi se lahko kaj več ukvarjali s problemi zunaj te sfere. Ker je reaktivno delovanje nujno tudi zaradi pomirjanja javnosti in skupin, ki jim policijske organizacije odgovarjajo za svoje delo, se je še težje odločati za opravila, ki po svoji naravi na zunaj niso vidna in ki ne omogočajo občutkov neposredne in takojšnje koristnosti, potrebnosti ali publicitete. Glede na to je tudi lažje razumeti, zakaj je preventivna plat delovanja v tej službi, kljub določenosti v pravu, vsebinsko in organizacijsko dokaj zaostalo področje v primerjavi z represivno vlogo, ki je na splošno že na zunaj vidna in sploh zaznavna, hkrati pa do podrobnosti urejena tudi v formalnem pravu.

Tudi socialno delo v tej stroki je vsaj pri nas predvsem povezano z reaktivnim delovanjem služb javne varnosti. Po sedanji usmerjenosti te službe v naših razmerah ni pričakovati večje spodbude za socialno delo od samih organov za notranje zadeve. Na splošno je bolj smotrno, da

¹⁵ Glej tudi: Brusten, str. 26, Fijnaut, str. 83, Reiss, str. 64, Hagan, str. 152.

se s socialnim delom, predvsem s takšnim, kakršnim naj bi bilo, ukvarjajo za to posebej usposobljeni delavci v ustreznih družbenih službah. Nikakor pa se ni mogoče v celoti odreči možnostim takega socialnega dela, če se zanj ponudi priložnost v zvezi s kakšnimi drugimi dejavnostmi in opravili služb javne varnosti, posebno pa milice.

Za policijske organizacije ugotavljajo, da se prilagajajo »navzgor« in da so diskriminirajoče »navzdol«. ¹⁶ Če se to povezuje še s selektivnostjo, sta ta dva pojava tudi pri »policijskem socialnem delu« dokaj opazna. Vendar je treba pravi odgovor na to iskati v klienteli teh služb. Težko je reči, ali so same odgovorne za to, da jim večinoma ne uspe prodreti v višje socialne sloje in da se pretežno ukvarjajo (povsod po svetu) z ljudmi iz nižjih slojev. Zato je tudi uporabnike storitev »policijskega socialnega dela« predvsem iskati v spodnjih družbenih slojih. To morda prav tako kaže, da so ti sloji bolj pod nadzorstvom formalnih in od države postavljenih organizacijah kot katerekoli drugi. In prav zaradi svojega položaja in nebogljenosti se lahko pogosto hvaležni uporabniki tovrstnih uslug, ki jim taka pomoč morda sploh ni odveč, čeprav se deli diskrecionarno, odvisno od posameznika in ne od potrebe. Zato se v tem pogledu odpirajo nove dimenzije delovanja sodobne službe javne varnosti, ki mora računati tudi s svojo priljudnostjo in ugledom v družbi, upoštevajoč pri tem, kaj od nje pričakujejo.

5. Javnost in priljudnost

Pri nas še nimamo celovitejših raziskav o razmerjih med službo javne varnosti in javnostjo in nam nekateri parcialni poskusi dajejo samo delen vpogled v to področje. Zato se lahko zgodi, da so ustrezna pričakovanja večja od možnosti. Ker zamisel o družbeni samozaščiti, v kateri imajo organi javne varnosti kot strokovna služba pomembno vlogo, zanesljivo računa s sodelovanjem občanov in njihovih združenj, je to področje postalo pomembno vprašanje, ki pa je bolj ali manj precejšnja neznanka. Res, da je v ustreznih dokumentih izražen optimizem, vendar moramo računati, da je dejanskost lahko drugačna. Tako kot vsi sloji ne potrebujejo enake pomoči te službe, kot vsi sloji niso enako deležni njene pozornosti, tako se tudi lahko zgodi, da posamezne skupine ne bodo ali niso enako pripravljene na sodelovanje. Danes pa je že dokaj znano, kateri so lahko integrativni dejavniki med to službo in družbo in kateri delujejo nasprotno. Pri nas pa prav v tem pogledu prepogosto izhajajo iz stališč, da je že zaradi samoupravnega socializma, pravic in dolžnosti občana v samozaščiti, zaradi samozaščite kot funkcije samoupravljanja itd. tudi tukaj vse v redu in brez konfliktnosti. Ne ve se tudi dobro, kaj pogojuje tak optimizem in kdo ga spodbuja, ko je treba računati, da policijska funkcija nikjer na svetu ni posebno čislana dejavnost (to dokazujejo tudi

¹⁶ Brusten, str. 26.

podatki, da ni mogoče dobiti zanj toliko ljudi in takšnih, kakršne bi si jih želeli).

Kolikor organi za notranje zadeve opravljajo na pravo zasnovano represivno vlogo, ustvarjajo hkrati za precejšnje skupine ljudi, v imenu zakona in v korist družbene skupnosti, marsikatero neprijetnost. Ta dejavnost mora pogosto temeljiti na uradni prisili, ki neredko tudi nezainteresiranim in neprizadetim ljudem ni dopadljiva. Hkrati pa je treba tudi računati z občutki ljudi, ki v čedalje svobodnejši družbi, s humanitarno — kolikor toliko egalitarno naravnostjo, v kateri so nam zlasti pravice bolj blizu kot dolžnosti, čedalje teže prenašamo omejitve in s tem tudi prisilo. To se kaže tudi v množičnem nespoštovanju prava, zaradi česar je prišlo do političnih posegov tudi v področju kriminalne politike in uspešnosti organov kazenskega pravosodja in sploh formalnega družbenega nadzorstva.

Ob tej represivni vlogi pa se »policijsko socialno delo« ponuja samo od sebe kot integrativni dejavnik, s pomočjo katerega se utegne ta del formalnega in dokaj očitnega (celo bolečega) družbenega nadzorstva tesneje vključiti v spreminjanje družbe na sprejemljivejši način. Naši organi za notranje zadeve se prav tako srečujejo s številnimi *socialnimi problemi*, ki jih ne moremo reševati s kaznovalnimi posegi, in zato ne morejo »ostati pasivni opazovalci«,¹⁷ če sproti lahko store kaj koristnega, kar pa ne sodi neposredno po zakonu v njihovo pristojnost. Res pa je, da je njihova represivna plat pravno dokaj urejena, medtem ko je preventivna le nakazana v pravo, vse drudo pa je prepuščeno možnostim, domiselnosti in razumevanju njihove vloge v družbi. Moderna policija pa se danes vse bolj vključuje v »nekaznovalne uslužnostne dejavnosti in akcije skupnosti«,¹⁸ v katere sodijo tudi vprašanja socialne pomoči ljudem v stiski.

Ker je ost formalnega družbenega nadzorstva tudi pri nas naravnana (vsaj za zdaj še) pretežno zoper nižje družbene sloje, se »socialno delo« službe javne varnosti (oziroma organov za notranje zadeve) lahko kaže kot prispevek in pomoč tistim slojem, katerim mora družbena organizacija predvsem služiti. Tovrstno socialno delo je torej videti v drugačni luči, če ga gledamo iz razrednega zornega kota in ne samo z gledišč »pravvega« ali »nepravvega« policijskega dela (pri tem nam ne gre za ugotavljanje vzročnosti deviantnosti in ne za razmišljanje o učinkovitosti družbenega nadzorstva in ne za družbene silnice, ki pri nas pogojujejo, da je prvo in drugo takšno, kot je, in ne drugačno, in tudi ne za to, kdo prihaja v službo milice oziroma organov za notranje zadeve — čeprav gre pri tem za ključna vprašanja).

Represivna dejavnost, ki jo spremljajo morebitni nasveti, pomoč, razumevanje za socialne probleme in človečnost, rehabilitativni in korektivni posegi in podobno, vse to dobiva tako drugačen pomen od suhega,

¹⁷ Gabor-Low, str. 386.

¹⁸ Prav tam.

na pravo temelječega zatiranja kriminalnosti. V razmerjih nasproti ljudem se ta služba oziroma dejavnost lahko kaže v drugačni luči od tiste, ki jo le-ti navadno občutijo in največkrat tudi pričakujejo. Seveda pa v tem položaju lahko pomeni, da tudi pri nas služba javne varnosti daje usluge socialnega dela predvsem »klienteli nižjega razreda«, morda tudi zato, ker je vseh 24 ur na dan vsakomur na razpolago in je tako edina služba, ki se časovno neomejeno ukvarja s socialnimi problemi.

6. Konfliktnost vloge

V policijsko funkcijo povsod po svetu čedalje bolj prodirajo nekatere dejavnosti, ki jih le-ta sprejema pod vplivom družbenih silnic, v katerih opravlja svojo vlogo. Od družbenega ozračja je odvisno, ali bo nekatere naloge opravljala bolj osveščeno in kot svojo stalno dolžnost ali pa bo posamezna opravila izpolnjevala z negodovanjem, kot postransko uslužnost, odvisno od posameznikov, ki vodijo njene organizacije. To se kaže že pri preprečevalnih dejavnostih, kaj šele pri tistih, ki jih tudi pri tej službi imenujemo »socialne«.

Med izključno represivno naravnostjo in »socialnim« delom je torej lahko velika razlika. Kolikor zadeva samo organizacijo policijskega delovanja, se postavlja vprašanje, ali se s tem ne slabi njen »zastraševalni model ob poudarjanju rehabilitativnega modela«. ¹⁹ Ker so ljudje v tej službi upravičeni uporabljati prisilo za zagotavljanje prava in varovanje samega sebe, ker v to službo lahko prihajajo tudi ljudje, ki se jim psihično prilega izvrševanje oblasti nad drugimi, je razumljivo, da ostaja tisto, kar ni v zvezi z represijo v službi — manjvredno, manj učinkovito, ne pravo in celo neresno (npr. pri nas skoraj 30-letno upiranje ženski milici, ki jo imajo po svetu veliko bolj zaostale dežele, kot je naša, že nekaj desetletij.).

Ta »dihotomija«, ²⁰ ko je praktični delavec ob eni priložnosti izrazilo represiven, čez nekaj časa pa v drugem položaju spet quasi socialni delavec, je za naše razmišljanje zelo pomembna. V tej vlogi je pogosto prav tako aktiven kot v prvi. Ugotovljeno pa je, da je izobraženost v tem pogledu zelo važna, kajti bolj ko je posameznik izobražen, bolj se bo nagibal k nezastraševalnemu modelu svojega ravnanja. ²¹ Sprejemanje vloge je torej ključno vprašanje za razumevanje razmerij med policijo in javnostjo. ²² Glede na to, kako delavec iz te družbe sprejema posamezne naloge in svojo vlogo v »pravem« ali »nepravem« policijskem delu (oziroma v dejavnostih, ki nagibajo k socialnemu delu), je odvisno njegovo počutje, zadovoljstvo v poklicu, uspešnost in zavzetost za opravljanje poklica itd. Sicer bo postajal čedalje bolj anemičen in nejevoljen,

¹⁹ Jeffery, str. 56.

²⁰ Brenner-Levin, str. 63.

²¹ Glej podobno: Gabor-Low, str. 399.

²² Prav tam, str. 401.

hkrati ko bo svojo razklanost vnašal v razmerja do svojih klientov, ki si bodo prek njega ustvarjali podobo o varnostni funkciji družbe.

Dihotomija, o kateri teče beseda, ima torej lahko dve razsežnosti:

— prva je *psihična* in se kaže v posamezni osebnosti delavca službe, ki lahko vpliva na kliente in na delavce skupine, v katero je vključen in s katero mora skupaj opravljati določene naloge v lokalni skupnosti;

— druga je *družbena* in se čuti v poudarjanju ene od pglavitnih funkcij (represivne oziroma preventivne ali celo socialnega dela) ali v mlačnosti pri obeh.

V tem je tudi nekaj razlogov, da so aktivnosti te službe tako različne v isti deželi od enega konca do drugega, pa naj je še tako majhna, hkrati ko imajo tudi ljudje svoje poglede na opravljenje nadzorstva nad njimi in o posameznikih, ki to nadzorstvo opravljajo, in od njih tudi različno pričakujejo.

Nezadovoljstvo s poklicem poraja posebne navade in simptome, na katere bi morali biti pozorni že zaradi tega, ker so določene organizacije formalnega družbenega nadzorstva v stalnem kritičnem stanju glede kadrov. Nezadovoljujoče delovne vloge v posamezni stroki pa so lahko že tako očitne, da že navzven ne privlačujejo ljudi v službo ali pa privabljajo le ljudi določene vrste, ki jih morajo sprejemati, ker drugih ni, čeprav so prvotni selekcijski standardi še tako visoki. Deziluzionirani policijski delavec pa je pogosto ciničen,²³ če ne frustriran, surov itd., zaradi česar včasih v konfliktih s posamezniki postane sam svoja žrtev, medtem ko za njegove spodrsrljaje lahko plačujejo drugi.

Zato se tudi ob takih in podobnih mislih pojavlja vprašanje, kako globoko naj se varnostna služba spušča v socialno delo, koga naj usmerja v te dejavnosti, kdo naj bi bili tisti delavci, ki bi bili glede na čustveno primernost najbolj uspešni, da ne bi prihajalo do prevelike socialne stigmatizacije klientov, do delitve samo na poštene in na vse druge (kriminalne elemente), ali naj ta služba skrbi in kako naj skrbi za svojo družbeno distanco (zaprtost, selekcija ljudi po določenih merilih, avtoritativnost, vertikalna odgovornost, lasten izobraževalni sistem, notranja promocija, lastno nadzorstvo in kaznovalni sistem, tolerantnost nasproti lastnim napakam, politizacija itd.) itd.

7. »Prava« policijska dejavnost

Ne glede na nekaj ugotovitev o »konfliktni vlogi« policijskega delavca pa je treba posebej poudariti, da je med delavci v policijskih organizacijah vsepovsod po svetu kot tudi med znanstveniki (med teoretiki in praktiki) precej takih, ki se potegujejo za čistost policijskega delovanja oziroma za »pravo policijsko delo«.

²³ Whitaker, str. 180.

Že doslej je policija opravljala nešteto dejavnosti, ki so njenega terenskega delavca odtegovala od njegove represivne naravnosti in ga približevale samaritancu ali današnjemu socialnemu delavcu. Teh t. i. »samaritanskih« nalog današnja policija ne opravlja manj, ampak verjetno celo več, vendar v drugačnih družbenih razmerah in najbrž v bolj zapletenih medsebojnih razmerjih ter ob vrsti za to celo bolj usposobljenih družbenih službah (kot so npr. za socialno delo, za psihološko in psihiatrično pomoč, posređovalnice za delo, posvetovalnice, centri za preprečevanje samomorov, klubi alkoholikov in narkomanov itd. tja do zasebnih ali verskih karitativnih organizacij).

Raziskave policijske dejavnosti dokazujejo, da večina konfliktnih položajev, v katere danes posega terenski delavec policijske organizacije, ni kriminalne narave. Ugotavljajo, da praktični policist porabi nad 60 % svojega časa za opravila, ki nimajo nič skupnega s kriminalnimi zadevami.²⁴ Ta nerazdružljivost oziroma konfliktnost vlog pa lahko poraja travme, nevroze, frustracije itd., ki policijskega delavca ne stimulirajo v pogledu razvoja njegove osebnosti, kakor tudi ne v pogledu njegovega strokovnega napredovanja.

Zagovorniki »pravega policijskega dela« sodijo, da je policiji pod častjo opravljati dejavnosti samaritanske in podobne narave in da je »najbolj frustrirajoči zorni kot policijskih nalog izredno veliko število policiji tujih dolžnosti, ki jih morajo opravljati.«²⁵ Odtod tudi ni več daleč do pritoževanja, da »javni red in dolžnosti službe slabijo pravosodno področje policijskega dela in da je podoben koncept za policista tak, da je bolj podoben človeku, ki je amater — družboslovec, kot pa predstavnik za nadzor nad kriminalom.«²⁶ Po takih in podobnih stališčih postaja pretežna večina policijskega dela dejavnost quasi socialnih delavcev, ki ni pravo oziroma čisto policijsko delovanje. Ker pa mora sodobni delavec tovrstne organizacije zdaj nastopati z grožnjo, nasiljem in prisilo, zdaj s socialno in človekoljubno pomočjo, postaja v konfliktu svojih vlog nezadovoljen in dezorientiran v nalogah, ki se iz področja kazenskega pravosodja pomikajo v socialno delo.

8. Sodelovanje in povezovanje z drugimi

Težko je reči, koliko so pri nas terenski delavci službe javne varnosti lahko hkrati tudi »socialni delavci«. To je pomembno konceptualno vprašanje, ki si ga protagonisti »pravega« policijskega dela drugače razlagajo kot tisti, ki menijo, da se bodo policijske organizacije čedalje bolj ukvarjale s preprečevanjem in s tem v zvezi tudi s socialnim delom. Ker pa ima služba te vrste opraviti z ljudmi s toksikomanijami, mentalnimi bo-

²⁴ Gabor-Low, str. 402, Jeffery, str. 55 in drugi.

²⁵ Gabor-Low, str. 402.

²⁶ Jeffery, str. 64.

leznimi, depresijami, socialnimi problemi, kot so fizična nesposobnost in onemoglost, nezaposlenost, staranje ljudi, revščina, potepušstvo, nezgode itd. in z različnimi socialnimi pojavi, ki so neprijetni ali celo nevarni za družbo, kot npr. spolne bolezni, epidemije itd., se nikakor ne more odreči temu, da ne bi bila do neke mere vpletena v to problematiko. Vsaka družba pričakuje, da bo policijska dejavnost kakorkoli po svojih močeh in sposobnosti tudi na tem področju pomagala in dajalo varstvo.

Glede na to imata tudi pri nas služba javne varnosti in socialno delo mnogo skupnega, zlasti na področju kriminalne politike. Že od Liszta dalje pa je znano, da je »najboljša kriminalna politika — socialna politika«. ²⁷ Čeprav so se razmere in gledanje na socialno in na kriminalno politiko od nastanka tega izreka močno spremenile in socialna politika ne zadeva višjih družbenih slojev, katerih kriminalnost je pogosto neznan, pa to še vedno drži za nižje družbene sloje. S temi ima tudi naša služba javne varnosti, prav na področju svojega socialnega dela, največ opravka.

Glede na možnost opravljanja z ogroženimi ljudmi je pomembno, da pride čimprej do pomoči (ali intervencije) oziroma da se pomaga čimbolj zgodaj. Ker je vsaka policija med vsemi družbenimi mehanizmi nadzora in posegov navarno prva, se postavlja upravičeno vprašanje sodelovanja med policijsko funkcijo in različnimi organi in organizacijami socialnega dela in socialne politike. Zato ni čudno, če v tem pogledu vabijo k »premostitvi vrzeli, ki nastaja med policijo in drugimi organi za socialno delo«. ²⁸ Policijska dejavnost na področju »socialnega dela« naj bi se kar najbolj povezovala z občinskimi službami, lokalnimi političnimi in prostovoljskimi organizacijami, strokovnimi društvi, karitativnimi organizacijami in ne nazadnje tudi s tiskom. ²⁹

Tovrstna prizadevanja policijskih organizacij so torej pomemben prispevek k preprečevanju pojavov in morebitni resocializaciji storilcev, ki je najbrž ne ovirajo pomisleki o kriminalni politiki ali družbeni obrambi kot gibanju za manipuliranje z ljudmi, ker gre navadno za pojave, ki že od nekdaj veljajo za deviantne.

9. *Tovrstno socialno delo v samozaščiti in varnostni kulturi*

Pravno urejena načela o samozaščiti pri nas potrjujejo preventivno naravnost pri obravnavanju družbi škodljivih pojavov. Zlasti poudarjajo »samoupravni demokratični vpliv na večjo učinkovitost strokovnih organov in služb na področju varstva družbe« ³⁰ ter spodbujajo tudi

²⁷ Baumann, str. 34.

²⁸ Sommerville, str. 484.

²⁹ Glej tudi: J. Q. Wilson v »The Police«, str. 160.

³⁰ Resolucija o temeljnih za uresničevanje družbene samozaščite, Uradni list SFRJ 521-40/73, str. 1241.

»socialno vzgojne in izobraževalne dejavnosti«³¹ pri odpravljanju vzrokov kriminalnih in drugih družbi škodljivih pojavov ter njihovih posledic.

To pomeni, da se morajo enote službe javne varnosti glede na družbene zahteve po drugačnem konceptu varnostne kulture in samozaščite prilagajati v pogledu svojega delovanja in se poleg doslej predvsem represivno naravnane dejavnosti začeti bolj ukvarjati tudi z drugo stranjo svoje vloge. Ta pa je bolj socialno preventivna. Težko je reči, ali so se protagonisti ideologije samozaščite zavedali vseh razsežnosti načel, ki zadevajo to službo in njenega delavca. Spričo nezadostnega poznavanja družbenih procesov in sprememb, pri tem tudi vloge služb javne varnosti, ter glede na možnost uresničevanja vrednot je treba računati tudi na neuspehe, zlasti še, ker so pričakovanja pogosto večja od pripravljenosti in zastavljeni cilji preveč odmaknjeni, da bi jih lahko dosegli. Če ustrezne službe ne bodo uresničevale zastavljenih nalog, je že vnaprej podan razlog za kritiko v prihodnje. Kolikor pa so omenjena načela bolj propagandna in sopotnik drugih prizadevanj, ki sledijo ustavnim spremembam, pa je to neupravičen optimizem, ki nalaga določenim upravnim organom dejavnosti, ki jim glede kadrovske zasedbe, zmogljivosti, strokovne usposobljenosti ne utegnejo biti še tako kmalu kos in zato priložnost več za očitke.

Ne glede na to je zamisel o samozaščitnem gibanju, ki zadeva v tem sestavku obravnavano področje, vendarle lahko program za prihodnje. Zdi se, da za nas dovolj jasno nakazuje razvoj službe javne varnosti, ki naj kot strokovna služba deluje v dveh smereh, z enakim poudarkom tudi na preprečevalnih in profilaktičnih dejavnostih. Med te pa kakorkoli sodi tudi »policijsko socialno delo« v razumnih mejah in ob hkratnem razvoju specializiranih strokovnih socialnih služb v občinah.

10. Vzgoja in izobraževanje

Praktični delavec službe javne varnosti (ali policije) je povsod v svetu šolan predvsem oziroma zgolj za represivne dejavnosti. Preventivna plat se v policiji le polagoma in s težavami utira poti, čeprav se v vsakdanji praksi te službe dejansko v precejšnjem obsegu ukvarjajo z različnimi in pogosto zelo domiselnimi preprečevalnimi opravili in tudi s »socialnim delom«. Zato v tem pogledu tudi pri nas nastaja precejšnja razlika med strokovnim pripravljanjem ljudi za to službo in pa praktično dejavnostjo ali konflikt med internalizirano policijsko subkulturo v času poklicnega izobraževanja na eni in neposrednim delom v lokalni skupnosti na drugi strani. Tudi tovrstni razloček med šolanjem in prakso povečuje konfliktnost varnostnikove vloge, zaradi katere je lahko še bolj nebogljen, kot pa bi lahko bil.

³¹ Prav tam.

Nebogljenost krepe ne samo osebna neusmerjenost za to dejavnost, občutki nemoči pred težavnimi socialnimi in osebnimi problemi ljudi, ki so pogosto klienti te službe, marveč tudi lastna nemoč zaradi nerazgledanosti in neznanja v stroki (socialnega dela), ki ni njegova primarna za-poslitev.

Zato se danes postavlja vprašanje, ali izobraževati ljudi policijskega poklica tudi za določene vrste socialnega dela, in sicer predvsem tistega, s katerim se bodo srečevali pri opraviilih svoje stroke. Ker se bodo zago-vorniki »pravega« policijskega dela takoj odločili za negativni odgovor, ni skrbi za dodatno izobraževanje na tem področju. Drugače pa je, če se odločimo za tisto naravnost, ki upošteva socialne probleme družbe, zlasti še, če je prava socialna služba nezadostna in neučinkovita.

V tem pogledu bi izobraževanje za poklic v policijski »socialni dejavnosti« moralo upoštevati zlasti: vzgojo za ravnanje v medsebojnih stikih z mentalno defektnimi, depresivnimi, čustveno motenimi ali kako drugače labilnimi osebnostmi pod vplivom strahu, agresije, socialnih pritiskov itd.³² (Ponovno poudarjam, da so miličniki v Ljubljani samo v enem letu intervenirali pri več kot 700 družinskih sporih. Nekatere policije imajo za to posebne »family intervention team«.) Policijski profesionalizem bi moral biti bolj občutljiv za socialne probleme,³³ zaradi česar naj bi za nekatera področja šolali policiste skupaj s socialnimi delavci. Delavec v tej stroki naj bi imel več znanja o vrednotah in etiki, o medsebojnih in skupinskih razmerjih, o naravi skupnosti,³⁴ o razmerjih intervencio-nista v družinskih sporih itd. Seznanjen naj bi bil s psihologijo konfliktov, igranjem vlog v strokovni dejavnosti, hkrati ko bi moral razumeti svoje lastne motivacije in vedenje ter marsikaj vedeti o socialnovarstvenih orga-nih in njihovem delovanju. Znati bi moral ravnati s posameznimi vrstami ljudi in spoznavati dinamičnost navad in vedenja, pričakovanj, frustracij itd.³⁵

Skratka, program za vzgojo na področju »policijskega socialnega dela« naj bi bil tako prirejen, da bi upošteval vse tisto, kar danes člo-veštvo ve o potrebah, ki jih nakazuje izvrševanje te službe.

11. Dileme

Včerajšnji policist ni imel konfliktov glede tega, ali je preveč »socialni delavec«, morda tudi ne zato, ker je bil več na cesti kot njegov naslednik v današnjem času.³⁶ Čeprav mnogi mislijo, naj se policijske organizacije ne ukvarjajo z dejavnostjo, ki je podobna socialnemu delu, pa vendarle ni mogoče v celoti opustiti človekoljubne pomoči, solidarnosti in drugih

³² O'Brien, str. 277.

³³ Trojanowicz, str. 559.

³⁴ Johnson-Gregory, str. 98.

³⁵ Katz, str. 35.

³⁶ Glej tudi Whitehouse, str. 92.

ukrepov, kadar so ljudje v stiski. Taka opravila in sodelovanje sodobne službe javne varnosti pomaga ustvarjati drugačno podobo organizacije od tiste, ki bi se ukvarjala zgolj z represivno funkcijo. Če pa je taka naravnost še v skladu s splošnimi družbenimi gibanji, ki postavljajo v ospredje človeka, kateremu naj služijo vsa druga sredstva, se tovrstnemu delu pač ni mogoče dalj časa upirati. Nič manj tudi ni pomembno dejstvo, da novejša spoznanja o policijski funkciji v sodobni družbi odpirajo takšen koncept, hkrati ko opozarjajo na navzkrižje dvojne vloge in prikazujejo prizadevanja za blažitev konfliktnosti, ki morajo potekati ob ustreznem izobraževanju in usposabljanju delavca te vrste, zlasti za ravnanje z nekaterimi skupinami prebivalstva (otroci in mladoletniki, stari ljudje, onemogli, toksikomani, mentalno defektni itd.). To izobraževanje tudi ne bi smelo vsebovati ničesar »sholastičnega doktrinarnega, življenju tujega, moralističnega«,³⁷ marveč bi moralo spodbujati praktičnega delavca k strokovni diagnozi in prognozi. Za naš »trenutek« pa bi morali upoštevati tole:

— Vrsto opravil socialnega dela v službah javne varnosti bi lahko bolje opravljala ženska milica. Zanj se odločamo tako počasi, da nas prehitujejo precej manj razviti od nas (ne glede na naš progresivni družbeni sistem). Taka rešitev ima več prednosti, ki pa zahtevajo domiselnost in pravilno organizacijo ob ustreznih strokovnih izobrazbi in osebni nagnjenosti kandidatke.

— V tej stroki je nekaj takih delovnih mest, za katera bi bila primernejša strokovna izobrazba socialnega delavca (pred drugimi vrstami strokovnega usposabljanja).

— Če gre v teh dveh primerih za izrazito socialno politično in profilaktično naravnost, pa v vseh drugih primerih ne bi šlo za to. Vendar bi morali tudi drugi, predvsem pa terenski delavci (zlasti tisti, ki opravljajo svojo dejavnost, kot pravijo, v »varnostnem okolišju«), vedeti marsikaj o »socialnem delu« službe notranjih zadev (da ne rečem o »policijskem socialnem delu«).

— Ker je po oceni praktičnih delavcev v organih za notranje zadeve pri obravnavanju vprašanj otrok in mladoletnikov več kot 40 % »socialnega dela«, z odraslimi pa nekaj manj, bi bilo smotno ugotoviti, katera delovna mesta vsebujejo več sestavin take ali drugačne narave in dati temu primeren poudarek v pogledu delavčeve osebnosti in njegovih lastnosti, strokovne izobrazbe, usposabljanja na delovnem mestu, napredovanja itd. Nič novega namreč ni, da »družbeno nevarni ljudje prav tako potrebujejo pomoč in varstvo, bolj kot prisilo«,³⁸ hkrati ko je policist zelo primeren za opravljanje socialno vzgojnih nalog na javnih krajih.³⁹ To pa pomeni, da se praktični delavec službe javne varnosti v svojem »var-

³⁷ Baumann, str. 33.

³⁸ Di Tullio, str. 190.

³⁹ Villetorte, str. 22.

nostnem okolišu« neprestano srečuje s prepletajočimi se dejavnostmi represivne in preventivne (socialne) narave.

— Za tovrstno socialno delo (kot za vsako drugo) niso potrebni samo strokovna usposobljenost, nadarjenost, spretnost, navade, zanimanje itd., marveč predvsem tudi motiviranost, ki pogosto izhaja iz človekove osebnostne strukture. Ker to delo prinaša nešteto pretresov ob raziskovanju človeških deviacij in tragedij tja do spoznavanja najglobljih intimnosti posameznikov, do katerih se je treba vesti neosebno in diskretno, zahteva tudi čustveno stabilnost.

Doslej še nihče ne skrbi za mentalno higieno delavcev v tej službi, čeprav morda tudi ta poklic povzroča psihične pojave z najrazličnejšimi posledicami, ki so na posameznih področjih redkejše med drugimi skupinami prebivalstva.

— Privlačnost poklica v tej službi je vsaj za slovenske razmere eno ključnih vprašanj razvoja in napredovanja »varnostne funkcije«. Večina tovrstnih vprašanj je neproučena, zato so tudi ustrezne akcije pretežno rezultat intuicije in emocij, pogosto pogojenih v stiski, kako bo s prihodnostjo, ker je bilo že v preteklosti marsikaj zamujeno. Zato je prav tu potrebno resno raziskovalno delo, ki ga ne gre več odlagati.⁴⁰ Prihodnost mora temeljiti na resnici dosedanjega.

— Služba na tem področju državne uprave se čedalje bolj (to nakazujejo tudi razni dokumenti državnih in partijskih organov) pojavlja kot politična naloga, kajti ideologija se izraža tudi skozi pravo kot sredstvo za spreminjanje in utrjevanje legitimnih družbenih vrednot. Toda to ne izključuje ustrezne profesionalizacije, ki lahko varuje »funkcijo« pred »pritiski« posameznikov in trenutka. S tem povezana nepristranskost je namreč ključ za zakonitost in pravičnost ter enakost ljudi pred zakonom. Prav to pa je tisto, kar bi radi dosegli v socialistični samoupravni družbi.

Rokopis zaključen 11. januarja 1974

UPORABLJENA LITERATURA

1. Baumann, Erwin: »Zusammenarbeit zwischen Polizei und Bewährungshilfe«, *Bewährungshilfe*, 20, 1973/1, str. 27—34.
2. Becker, Felkenes, Whisenand: *New Dimensions in Criminal Justice*, The Scapecrow Press, Inc, Metuchen. N. Y. 1968, 279 strani.
3. Bisio, Bruno: »Polizia femminile e medico per la polizia«, *La scuola positiva*, LXXIV, 1969/1, str. 39—42.
4. Blankenburg, Erhard-Feest, Johannes: »Selektive Strafverfolgung durch die Polizei«, *Kriminalologisches Journal*, št. 2, oktober 1969, str. 30—35.
5. Bordua, David, *The Police: Six Sociological Essays*, John Wiley-Sons, Inc. N. Y. 1967, 258 strani.
6. Brenner-Levin: »Off-duty policeman and bystander apathy«, *Journal of Police Science and Administration*, zv. 1, št. 1, marec 1973, str. 30—35.
7. Davin, Wiltrud: »Jugendarbeit in der Polizei«, *Kriminalistik*, 26, 1972/10, str. 477—479.
8. Di Tullio, Benigno: *Horizons in Clinical Criminology*, New York University, 1969, 261 strani.

⁴⁰ Prvi tak ukrep je že storjen z raziskavo »Analiza izbora, usposabljanja in delovne usposobljenosti miličnikov kadetov v Sloveniji«.

9. Fijnaut, C. J. C. F.: »Police discretions«, *Abstracts on Police Science*, zv. 1, št. 2, junij 1973, str. 81—92.
10. Friedländer-Pfaffenberger: *Osnovna načela in metode socialnega dela*, prevedla Dora Vodnik, Tehnična založba Slovenije, 1970, 308 strani.
11. Gabor-Low: »The police role in the community«, *Criminology*, zv. 10, št. 4, februar 1973, str. 383—414.
12. Heaphy, John, F.: »Community relations training-an alternate view«, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, zv. 62, št. 4, dec. 1971, str. 570—573.
13. Jeffery, Ray, C.: *Crime Prevention through Environmental Design*, Sage Publication, London 1971, 290 strani.
14. Johnson-Gregory: »Police community relations in the USA: A review of recent literature and projects«, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, zv. 62, št. 1, marec 1971, str. 94—103.
15. Katz, Myron: »Family crisis training: upgrading the police while building a bridge to the minority community«, *Journal of Police Science and Administration*, zv. 1, št. 1, marec 1973, str. 30—35.
16. Leonard, V. A.: *Police Crime Prevention*, Charles C. Thomas Publisher, Springfield, USA 1972, 195 strani.
17. Levy, Ruth, J.: »Predicting police failures«, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, zv. 58, št. 2, 1967, str. 265—276.
18. Muir, Alec: »The rules of games«, *The Criminal Law Review*, junij 1973, str. 341—343.
19. Müller, Gerhard: »Bewährungshilfe und Polizei«, *Kriminalistik*, 26, 1972/10, str. 477—479.
20. O'Brien, Stephen: »The making of a London policeman«, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, zv. 16, 1972, št. 3, str. 272—277.
21. Orlov, V. S. — Samošina, Z. G.: »Predupreždenie beznadzornosti i prestupnosti nesoveršennoletnih detskimi komnatami milicii«, *Vestnik Moskovskogo Universiteta*, 1971, št. 5, str. 32—40.
22. Reiss, Albert, J.: *The Police and the Public*, Yale University Press, New Haven, London 1971, 228 strani.
23. Resolucija o temeljih za uresničevanje družbene samozaščite v sistemu samoupravljanja, Ur. list SFRJ 40—521/73 z dne 19. julija 1973.
24. Samardija, N.: »Policija i njena uloga u sprečavanju maloletničke delinkvencije u nekim evropskim zemljama«, *Bezbednost V*, 1963/4, str. 371—376.
25. Somerville, James: »A study of the preventive aspect of police work with juveniles«, *The Criminal Law Review*, 1969, sept., str. 472—484.
26. Stamm, Judith: »Jugendgefährdung—was kann die Polizei tun?«, *Kriminalistik*, 23, 1969/4, str. 188—192.
27. Treger, Harvey: »Breakthrough in preventive corrections: A policesocial work team model«, *Federal Probation*, XXXVI, 1972/4, str. 53—58.
28. Trojanowicz, Robert, C.: »The policeman's occupational personality«, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, zv. 62, št. 4, dec. 1971, str. 551—559.
29. Villetorte, P.: »Odnos policije prema zapuštenoj deci i omladini«, *Prilog*, letnik II, 1959, št. 1-2, str. 21—25.
30. Ward, Richard, H.: »The police role: a case of diversity«, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, zv. 61, št. 4, dec. 1970, str. 580—586.
31. Westley, William, A.: »The Police: a sociological study of law, custom and morality, Burgess-Bogue«, *Urban Sociology*, Phoenix Books, University of Chicago Press, 1964, str. 169—178.
32. Wieland, H.: »Die Polizei im Dienste der Jugendstrafrechtspflege«, *Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht*, Bern, letnik 76, 1960, str. 380—390.
33. Whitaker, B.: Conflict in the role of the police, *The sociological Review Monograph*, ed. Paul Halmos, University of Keele, št. 9, junij 1965, str. 175—183.
34. Whitehouse, Jack, E.: »Historical perspectives on the police community service function«, *Journal of police science and administration*, zv. 1, št. 1, marec 1973, str. 87—92.

BORUT PIHLER

Vrednotenje in znanstveno raziskovanje

Ko govorimo o vrednotenju in vrednotah, se nam kot samo po sebi razumljivo dejstvo vsiljuje predstava o področju, ki bi naj bistveno pripadalo k tistemu, kar navadno imenujemo normativno obnašanje, ali z drugimi besedami, vnaprejšnje opredeljevanje nekega pojava kot vrednostno pozitivnega ali vrednostno negativnega. Za takšno vedenje, ki ga lahko imenujemo eksplicitno vrednotenje, ki pa je seveda v skladu z določeno skalo vrednot in vrednostnih predpostavk, naj bi ne bilo prostora znotraj tistega dela človekovega novomeškega delovanja, ki ga imenujemo dogajanje moderne znanosti. *Znanost kot taka* naj bi eksistirala onstran tistega, kar je tako značilno za razne religiozne in politične sisteme, se pravi, onstran vrednostnih predpostavk, ki pa imajo seveda svoje globoke ideološke korenine. Znanost bi naj sledila zgolj zahtevi po *objektivni resnici*, po čisti resnici, ki bi naj bila prav taka v meščanskih demokracijah kot v socialističnih sistemih. Z eno besedo: znanost transcendirata vse možne ideološke predsodke in se konstituira v drugi polovici dvajsetega stoletja kot združujoče in zavezujoče, kot univerzalno in konec koncev kot odrešujoče znotraj upravljanega sveta. Kot taka naj bi znanost nastopala v nasprotju z ideologijami kot nosilka čistega interesa za resnico, kot nosilka interesov resničnega človeškega bivanja. To, kar je v drugi polovici dvajsetega stoletja znanstveno utemeljeno, ne trpi nikakršnega ugovora, znanstvenost neke stvari povzdiguje to stvar v današnjem času na tisto raven, ki je bila pridržana v zgodnjih zgodovinskih obdobjih mitološkimi bitjem. Tako se zdi povezovanje pojmov vrednotenja in znanstvenega raziskovanja, povezovanja, ki je prisotno v naslovu naše študije, več kot neustrezno: znanstvenik se giblje vendar onstran vrednostnih predpostavk in sledi zgolj zahtevi čiste resnice.

In prav takšno pojmovanje se nam razkriva kot vprašljivo. Čeprav je namreč res, da se sodbe empiričnega znanstvenega raziskovanja po svojem statusu bistveno razlikujejo od normativnih vrednostnih sodb, ne moremo trditi eo ipso, da znotraj znanstvenega raziskovanja kaj takega, kot so vrednote in vrednotenja, sploh ne obstoji. Refleksija znanstvenega

pojma resnice nam razkrije preprosto dejstvo, da figurira v znanstvenem raziskovanju kot najvišja vrednota resnica, ki je funkcionalni del same znanosti. In ker rešuje znanost zelo konkretne človeške probleme — to se dogaja tudi takrat, ko se znanstvenikom dozdeva, da sledijo zgolj imanenci problemov, ki naj ne bi imeli nobene zveze z družbeno dejanskostjo svojega časa — je pojem resnice v znanosti dejansko podrejen in vnaprej opredeljen po teh problemih: znanstvena resnica se razkriva kot bistveno človeška resnica in je kot takšna utemeljena v konkretnih človeških potrebah in ne v čistosti znanstvene resnice. Zadovoljevanje resničnih človeških potreb pa je za človeka nedvomno najvišja vrednota, znanost sama pa nosi tako implicitno v sebi vrednoten odnos do sveta, čeprav ga ne formulira v vrednostno normativnih sodbah, ki so značilne predvsem za tisti del tradicionalne filozofije, ki se imenuje etika. V trenutku pa, ko smo ugotovili, da ima znanost izrazito vrednoten odnos do sveta, je očitno, da tudi vrednoti, čeprav ne na ekspliciten način.

S tem ko smo pokazali na implicitno prisotnost vrednotenja in vrednot v znanstvenem raziskovanju, pa nikakor nočemo vrednotenja in vrednot postaviti v samo središče znanstvenega raziskovanja. Želimo zgolj opozoriti na pomembno dejstvo, in sicer iz preprostega razloga, ker se večji del sodobne empirične znanosti, katere temeljno metodologijo je razvil K. R. Popper, pojmuje kot vrednostno nevtralna dejavnost, kot dejavnost, ki naj bi transcendirala vrednostno problematiko in s tem po Poppru tudi nevarnost ideoloških deformacij. Očitno pa je predvsem tole: v trenutku, ko preneha znanost reflektirati svoj vrednostni odnos do sveta, v trenutku, ko se poskuša konstituirati kot avtonomno področje človeškega delovanja, ki naj bi sledilo zgolj zahtevi po čisti resnici, v tistem trenutku postanejo za takšno znanost določujoče in opredeljujoče obstoječe vrednote, konkretno v Popprovem primeru vrednote meščanskega sveta. Vrednostna nevtralnost se razkrije kot izrazito nevtralna in sicer kot afirmacija tistega, kar je, kot afirmacija sveta, znotraj katerega eksistira. S tem pade seveda tudi neideološkost take znanosti, ki se ustrezno zapopadena razkrije kot ideologija par excellence: kot potrjevanje in upravičevanje danega, kot pristajanje na ta svet kot najboljšega vseh možnih svetov. Ob tem je potrebno seveda opozoriti, da vsa ta dejstva pri tem modelu znanosti niso eksplicitno prisotna, pač pa so tisto implicite prisotno ozadje, ki dejansko osmišlja tako znanost.

Da bomo bolj konkretni, naj navedemo neko Popprovo misel, s katero hoče razrešiti odnos med tako imenovanimi čistimi znanstvenimi interesi in zunajznanstvenimi interesi, ki pa so znotraj znanstvenega raziskovanja tudi prisotni (takšen zunajznanstveni interes je za Poppra seveda tudi vrednostni interes posameznika ali družbe v znanstvenem raziskovanju); problematično je namreč dejstvo, da priznava Popper obstoj čistega znanstvenega interesa za resnico: »Kar je možno in kar je važno in kar daje znanosti njen poseben značaj, ni izključitev, pač pa razlikovanje

med interesi, ki ne spadajo k iskanju resnice, in *čisto znanstvenimi interesi za resnico*.¹ Očitno je, kakor je razvidno pozneje iz celotnega konteksta navedene Popprove študije, da konstituirajo pri Poppru znanost kot znanost ravno ti čisti znanstveni interesi za resnico, medtem ko bi naj bili drugi interesi, ki so sicer prisotni, zgolj postranskega pomena, kar naj bi samega bistva znanosti ne zadevalo. Na tej točki pa smo zadeli ob problem, ki je za naše namene temeljnega pomena: namreč, kako je s samo znanostjo, ali obstoji znanost kot taka, znanost, ki transcendirira kakršno koli historično opredelitev, se pravi, ali obstoji transhistorični model znanosti ali pa je tudi znanost vedno tudi otrok svojega časa, vpeta neizogibno v svoj zgodovinski trenutek in konkretna družbena razmerja, ki ga obvladujejo? Za Poppra je značilno, da poskuša skonstruirati ravno s pojmom čistega znanstvenega interesa in pojmom čiste znanstvene resnice področje znanosti, ki naj ne bi omadeževalo tisto, kar navadno imenujemo realnost zgodovinskega trenutka. Znanost, ki se je v svojih epohalnih začetkih konstituirala z destrukcijo nadčasovnih avtoritet srednjega veka, se v drugi polovici dvajsetega stoletja zateka k pojmu čiste resnice, ki naj bi imel prav tako nadčasovno veljavo kot zrušene srednjeveške avtoritete. Pričujoče dejstvo je zelo zgovorno in dela dvomljivo samo eksistenco moderne znanosti, ali bolje povedano, teorijo moderne znanosti: sama teorija moderne znanosti je namreč neizogibno ujeta v družbena posredovanja, tako da govori njena vprašljivost dejansko o vprašljivosti sveta, ki mu pripada. To pa je svet, ki ga je Marx imenoval meščanski kozmos, svet, ki mu ustreza in ga dopolnjuje znanost kot meščanska znanost. Znanost se nam tako ne razkriva kot način eksistiranja človeškega delovanja, ki bi transcendiralo družbena posredovanja, pač pa kot imanentno družbena funkcija sveta, ki ga misli in spoznava. Pojem čistega znanstvenega interesa pri Poppru, katerega model znanosti nam velja kot paradigma znanosti zahodnega sveta, nam priča o pomembnem dejstvu: zapletena v družbena posredovanja, se poskuša znanost kot znanost rešiti, vendar se tako dejansko ne izogne svetu, ki mu pripada, pač pa mu zapada na celi črti: umik v sfere čistega znanstvenega interesa je dejansko pristajanje na ta svet, umik pred eksplicitno vrednostnim stališčem pa je dejansko pristajanje na obstoječe sisteme vrednot kot edino zavezujoče. Kot taka sploh ni znanost par excellence, ampak znanost kot meščanska znanost. Prodor iz meščanskega sveta pa ji uspe šele takrat, ko reflektira svojo navidezno vrednostno nevtralnno pozicijo in se poskuša zavestno konstituirati kot znanost za konkretne vrednote.

Problem vrednotenja in vrednot, kakor je implicite prisoten v Popprovem modelu znanosti, nas vodi neposredno do problema vrednostne nevtralnosti znanosti, do problema, ki ga je obsežno in podrobno analiziral Max Weber in katerega razrešitev je našla svoj pozni odmev pri

¹ K. R. Popper: »Die Logik der Sozialwissenschaften«, citirano po Th. W. Adorno u. a.: »Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie«, Luchterhand 1971, str. 114.

Hansu Albertu,² njegova misel pa je konsekventno nadaljevanje Popprovih naziranj. V zvezi s tem problemom so pomembni predvsem naslednji Webrovi spisi: »Die 'Objektivität' sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis« — 1904, »Der Sinn der 'Wertfreiheit' der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften« — 1917, »Wissenschaft als Beruf« — 1919. Načelno se Albert strinja z Webrovim postulatом vrednostne nevtralnosti v znanosti in ga sprejema kot temeljni princip svojih naziranj. Ta princip bi se naj po Albertu izognil svoji lastni protislovnosti (da se namreč znanstvenik kljub temu loteva znanstvenega predmeta z določenimi vrednostnimi predpostavkami), s tem da ga omeji zgolj na področje izjav. Razlikujemo lahko namreč med tremi ravni: 1°-ravno predmetov, na katere se nanašajo znanstvene izjave; 2°-ravno objekt-jezika, se pravi, ravno znanstvenih izjav o teh predmetih, in 3°-ravno meta-jezika, se pravi ravno metodoloških izjav. V skladu s tem nastanejo trije kompleksi vprašanj, ki zadevajo problematiko vrednotenja in vrednot: problem vrednotenja na ravni predmeta socialnih znanosti, problem vrednostnih sodb v objekt-jeziku in problem vrednostne osnove teh znanosti.

Vendar pa, tako povzema Albert po Webru, ne morejo imeti znanosti (pri Webru konkretno socialne znanosti) za predmet svojih izjav vrednotenja. Te izjave imajo lahko zgolj kognitivno informativen značaj. S temi izjavami lahko opisujemo vrednotenja posameznih individuov in skupin ter njihovo obnašanje; te izjave lahko ta vrednotenja pojasnjujejo in predvidevajo, vendar tako, da same nimajo vrednostne vsebine. Tako Albert.

Po drugi strani pa to ne pomeni (pri Albertu), da znanstveno delovanje ni odvisno od vrednostnih stališč, pomeni le, da jih pri določenih analizah postavimo v oklepaj, da ne bi vplivala na potek le-teh. Na tem mestu se zastavlja problem: ali je to, kar zahteva Albert, sploh izvedljivo? Ali je možna ta postavitev v oklepaj? Možna vsekakor je, vendar je navidezna. Tudi raven objekt-jezika je namreč neizogibno vpletena v družbena posredovanja in tako v nobenem primeru ne more vzpostaviti področja, na katerem bi se dalo realizirati vrednostno nevtralnost znanosti. Obenem pa je zelo zgovorno dejstvo, da sta za Alberta in Poppra možna samo dva modela znanosti, in sicer znanost, ki bi prebivala znotraj normativnega vrednostnega sistema, in znanost kot vrednostno nevtralna znanost. Prva sploh ni znanost, druga pa ni možna. Dejansko namreč ne gre za to, da bi bile sestavni del znanosti vrednostno normativne sodbe, prav tako kot ne gre za to, da bi poskušali vzpostaviti vrednostno nevtralno znanost. Gre za to, da znanost reflektira svojo imanentno vrednostno naperjenost (ki pa ni vrednostno normativna) in tako preseže navidezno vrednostno nevtralnost, ki je značilna za večji del sodobne znanosti, ki jo obvladuje sodobni neopozitivizem oziroma Popprov kritični racionalizem. Znanost naj ne bi bila namreč znotraj teh naziranj

² Naj navedemo samo njegovo poglobljeno delo: Hans Albert: »Traktat über kritische Vernunft«, Tübingen 1969.

niti moralna niti nemoralna, takšni atributi bi naj ji bili popolnoma tuji, pač pa bi naj bila zgolj na razpolago v moralne ali nemoralne namene. V svojem bistvu bi naj prebivala onstran področja moralne problematike. Vendar je očitno, da je ta moralna nevtralnost znanosti zgolj navidezna: v samem bistvu znanstvenega raziskovanja, v njegovih temeljih leži moralna odločitev, etos, ki se pozneje prikrije za kulise funkcioniranja same znanosti. Da bi te trditve dobile vsaj delno opravičilo, je potrebno, da v splošnih potezah razmislimo o tistem, kar se danes imenuje novomeška znanost.

Novomeška znanost si je vseskozi postavljala za cilj nadomestiti mitološko pojasnjevanje narave z znanstvenim razumevanjem, se pravi, z racionalnim dojetjem, ki bi pozneje omogočalo obvladovanje narave. Človek se v znanosti postavlja kot subjekt nasproti tistemu, kar bi naj bilo obvladano, kot subjekt, ki figurira kot izhodišče in poslednji cilj znanstvenega delovanja. S tem je implicite privzeta v znanost temeljna teza, da je človek kot subjekt temelj znanstvenega etosa. Kot vemo, pa je znanstveni razvoj paradokсно pristal v položaju, ki ga lahko imenujemo ljudomrzen značaj znanosti, znanosti, ki ji v svoji radikalni obliki sploh ne gre več za človeka, ampak zgolj ~~že~~ za lastno funkcioniranje, za znanost kot monstrum, ki se ob svoji dovršitvi postavlja nasproti svojemu lastnemu ustvarjalcu — človeku. Tisto temeljno, kar nas mora tu zanimati, je vprašanje, ali je ta preobrat znanosti nasproti človeku nekaj, kar prihaja od zunaj v samo logiko razvoja znanosti in tehnike, ali pa je ljudomrzen značaj znanosti posledica imanentne logike znanstvenega raziskovanja kot obvladovanja narave. Dejanski razvoj znanosti dokazuje, da so njene obvladovalske pretenzije že v samih svojih začetkih ljudomrzne in napačno zastavljene: utemeljene so v kartezijskem ločevanju med subjektom (*res cogitans*) in objektom (*res extensa*), v ločevanju, ki ne misli dejanske posredovanosti med mislečim in delujočim človekom in tistim delom dogajanja, ki ga imenujemo narava. Ravno zato, ker je bila narava v znanosti pojmovana kot nekaj človeku tujega in ločenega od človeka, kot nekaj, kar je potrebno obvladati in umno doumeti, ker je bila postavljena nasproti človeku in ne kot del človeka samega, ker sta bila subjekt (človek) in objekt (narava) postavljena abstraktno ločena drug od drugega, je bila pozneje omogočena tista logika razvoja znanosti, ki danes kulminira v dejstvu, da se znanost obrača nasproti človeku. Ne samo da se obrača nasproti človeku, grozi mu s totalnim uničenjem: nereflektirani etos znanstvenega raziskovanja uničuje svojo substanco: človeka. V takšni situaciji je nujno, če hoče znanost ponovno vzpostaviti svoj edini možni smoter — človeka, da reflektira pomembno dejstvo, da je človek del narave in da se tako neomejeno gospostvo nad naravo dejansko sprevača v neomejeno gospostvo nad človekom. Etos znanstvenega raziskovanja je vzpostavljljv zgolj na ta način. Paradokсна situacija, v katero je zašla znanost, pa je naslednja: kljub temu da je njena substanca človekovo delovanje, se pri svoji dovr-

šitvi znanost desubstancializira in s tem izgublja svoja lastna tla — vzpostavitev njene substančnosti pa je vrnitev k človeku, vrnitev k izvoru. Ta vrnitev k izvoru pa je dejansko prevrednotenje vseh obstoječih vrednot, prevrednotenje samega toposa znanosti znotraj družbe. Da bi bilo to izvedljivo, sta potrebni demitologizacija in desakralizacija znanosti, razkritje znanosti v njenem temelju. Takšno prevrednotenje pa seveda per definitionem ne more biti zgolj stvar znanosti in znanstvenikov, ampak dejanje družbe, dejanje tistih, ki družbo upravljajo, dejanje proletariata. V takšni konstelaciji je to dejanje seveda lahko edino in samo akt revolucije kot ponovna vzpostavitev človeka kot temelja vseh navidezno samostojnih upodobitev. Sestop do človeka pa je možen samo kot misel o koncu znanosti,³ kot misel o koncu mitologije znanosti, kot misel o resnični človeški znanosti, ki se rojeva iz človeka in za človeka. Ponovna vzpostavitev etičnega v znanosti torej ni možna drugače kot z radikalizacijo in koncem obstoječega principa znanosti, ki se obrača proti svojemu lastnemu stvarniku. In čeprav je novoveška znanost temeljila v človeku in v želji po demitologizaciji, se sama znova prevrača v mit — kot gigantska analitična formula je prav takšna kot kozmični mitos, ki je menjavo zime in jeseni navezoval na ugrabitev Perzefone. Smrt boga, ki jo je izrekel Nietzsche, je obenem konec in dovršitev novoveškega principa subjektivitete,⁴ in ker je novoveška znanost sama del dogajanja subjektivitete subjekta, je v Nietzschejevem izreku prisotna implicite tudi misel o koncu znanosti. Znanost kot novoveška znanost, znanost, za katero je bistvena totalna samoizguba substance, totalna nihilizacija etičnega, lahko vzpostavi etos samo toliko, kolikor nosi v sebi tudi misel o koncu morale: udejanjenje morale je možno samo kot njen konec, konec morale je možen samo kot njeno udejanjenje. Marxova misel o koncu filozofije, ki se lahko realizira zgolj kot udejanjenje filozofije, se pravi, kot proletarska revolucija, je obenem misel o koncu morale kot teorije, o koncu morale kot teoretičnega upravičevanja obstoječih načinov obnašanja, je misel o ponovni vzpostavitvi etosa kot preseganja moralnih teorij.

Dogajanje novoveške znanosti kot dogajanje subjektivitete subjekta, dogajanje, katerega del je nedvomno tudi dogajanje morale kot teorije človeškega obnašanja, nam dokazuje torej temeljno dejstvo, da je možna vzpostavitev resnične znanosti, resničnega etosa zgolj skozi konec v subjektiviteti subjekta utemeljene znanosti, se pravi, z realizacijo znanosti (tu mislimo na Marxovo Wissenschaft), ki presega svet subjektivitete, znotraj katere se je realiziral meščanski kosmos. Udejanjenje in konec novoveške znanosti je možno zgolj z aktom revolucije kot ponovnega vračanja, kot je bilo to že povedano, k človeku. Nosilec takšne revolucije pa je lahko samo tisti del družbe, ki figurira v obstoječem svetu kot

³ Znanosti utemeljene v subjektiviteti subjekta, znanosti kot meščanske znanosti, science, ki ji je postavil Marx nasproti model znanosti kot Wissenschaft, znanosti kot kritike sveta kapitala.

⁴ Ta dovršitev novoveškega principa subjektivitete se dogaja tudi v Marxovem preobratu.

zapopadek vseh ničnosti, tisti del družbe, ki ga je Marx imenoval proletariat.

Naše spraševanje po znanosti in problemu vrednotenja se nam tako razpira kot vprašanje po svetu, ki mu novoveška znanost pripada, in s tem kot vprašanje po koncu sveta, sveta, ki ga je Karl Marx imenoval »meščanski kozmos«. Vprašanje po znanosti in vrednotenju, se pravi, vprašanje po neki določeni teoriji, se tako postavlja v svoje edino ustrezno področje: postaja vprašanje same dejanskosti in izgublja svoj zgolj teoretični značaj. Sprememba v znanosti oziroma sprememba v samem sistemu vrednotenja, vzpostavitev resničnega etosa kot načina človekovega bivanja, je tako v skrajni konsekvenci sprememba samega sveta oziroma konec sveta, ki nosi v sebi tisti model znanosti, katerega osrednji reprezentant je K. R. Popper s svojo teorijo.

Če pa je znanost znanost čisto določenega zgodovinskega sveta, znanost čisto določenega obdobja človeške zgodovine in je kot pojasnjevalka in razlagalka tega sveta obenem njegova upravičevalka, potem ji gre status ideologije v strogem pomenu besede. Novoveški model znanosti se nam ne razkrije kot znanost par excellence, ki bi transcendirala svojo zgodovinsko opredeljenost, ampak se nam razkriva kot znanost, ki je v samem svojem bistvu meščanska. V tej konstelaciji postane očitno najprej dvomljiva dilema, ki je danes tako pogosta: znanost ali ideologija? V pričujoči dilemi je hipostazirano nesprejemljivo dejstvo, da je znanost kot znanost zgodovinskemu dogajanju nekaj tujega, da so zanjo konkretna družbena razmerja nekaj irelevantnega. Kot znanost v določeni epohi pa ni novoveška znanost nič drugega kot znanost te epohe, kot znanost v meščanskem svetu ni nič drugega kot znanost meščanskega sveta. Tako uzrta se nam dilema: znanost ali ideologija razkriva kot napačna dilema. V svojem najglobljem bistvu je znanost kot meščanska znanost ideologija par excellence: način teoretičnega tolmačenja določenega sveta in kot zgolj način tolmačenja, način pristajanja na ta svet, kot navidezno nevtralna, pa dejansko vrednostno opredeljena. Marx je vzpostavil in koncipiral znanost (Wissenschaft), ki bi kot kritika samih načinov znanstvenega obnašanja (in kot kritika meščanskega sveta nasploh) tematizirala svet in način človekovega teoretičnega ukvarjanja, katerega poslednji cilj bi bil sprememba danega, vendar ne sprememba kot predrugačenje istega, ampak sprememba kot sprememba v svojem bistvu. Kot bistvena sprememba pa je lahko takšna sprememba samo takrat, ko zgrabi stari svet na tisti točki, ki je bistvo tega sveta. Bistvo meščanskega sveta pa je svet brezobzirnega dogajanja ekonomije, svet, znotraj katerega je potrebno poiskati rešitve za vse uganke meščanskega kozmosa. Meščanski svet je v svojem bistvu svet ekonomije, svet totalnega gospostva kapitala in potrebuje zato moralo kot teorijo, ki bi potem prikrivala kot ideologija dejansko bistvo sveta. Preseganje meščanske morale je možno zgolj s preseganjem ekonomskega bistva starega sveta,

zgolj kot vzpostavitev sveta, ki ga ne bi več obvladovala zgolj abstraktna moč kapitala, sveta, kjer bi bila svoboda posameznika pogoj za svobodo vseh. Vrednote meščanskega sveta so čiste vrednote, vrednote, ki hočejo ubežati kruti logiki ekonomije v svet idej na sebi, v svet idealne veljave, izpričujejo pa s tem zgolj resnico tega sveta: kot nebesa stojijo nasproti pozemeljskemu svetu ekonomije in kot sfera najstva govore zgolj o tem, da se jih v takem svetu ne da realizirati. Realizacija vrednot se nam tako razkriva kot realizacija, katere možnosti so vezane na določen svet in kot realizacija tega sveta.

Vrednotenje samo se nam je tako razkrilo kot imanenten del znanstvenega početja, kot imanenten del tudi takrat, ko naj sploh ne bi bilo prisotno v njem. Znanost je neizogibno vpeta v svoj svet in je zato nikakršna zahteva po vrednostni nevtralnosti ne more postavljati ven iz tega sveta. Nasprotno: govorjenje o vrednostni nevtralnosti znanosti in pristajanje na njo sta dejansko pristajanje na svet takšen, kot je, in implicitno razglášenje tega sveta kot edino možnega sveta sploh. Tudi v takih vrednostno nevtralnih pozicijah je tako prisotno etično stališče, prisotno neko določeno pojmovanje znanstvenega etosa in etičnega nasploh. Refleksija tega dejstva lahko odpre področje problematike, ki bi eksplicitno razpirala problem vrednotenja v znanstvenem raziskovanju. Vendar pa to nikakor ne pomeni, da bi bilo potem potrebno vzpostaviti teorijo zavezujočih vrednot, ki bi jim moralo zadoščati znanstveno raziskovanje, jim slediti in se ravnati po njih. Takšen način bi bil v samem svojem bistvu negacija svobode znanstvenega raziskovanja, svobode, ki mora v vsakem primeru predstavljati vrednoto znanstvenega raziskovanja par excellence. Pomeni zgolj, da mora vsak znanstvenik reflektirati svoj vrednostni odnos do sveta in sprejeti vrednotenje kot neizogibno dejstvo v znanstvenem raziskovanju. Šele takšna refleksija lahko usmerja znanstvenika v njegovem znanstvenem delu, ki se sprevrže v nasprotnem primeru v brezpojmovno funkcioniranje, v ustrežanje funkcionalnim zahtevam in s tem v negacijo same znanosti. Funkcionalistični model znanstvenega raziskovanja ni samo tisto, kar bi rad bil: namreč zgolj perfekcioniranje znanstvene dejavnosti z namenom, da dá ta od sebe kar največ, kar družba od nje potrebuje. Funkcionalistične teorije o znanosti vsebujejo določene predpostavke, ki so po našem mnenju s stališča resničnega znanstvenega etosa nesprejemljive: najprej pomenijo privolitev v svet kot meščanski svet z vsemi njegovimi vrednotami, predvsem pa pomenijo pristajanje na logiko ekonomije kot na edino možno logiko tega sveta. Kot take udejanjajo nasprotno od tistega, kar je bil skoz in skoz cilj Marxove teorije — odprava logike ekonomije *kot edine* možne logike tega sveta, odprava logike, ki poraja *nujno* na eni strani ideološke znanstvene pozicije, po drugi strani pa večino ljudi, ki so prisotni v takšnem svetu zgolj kot sredstvo te logike. Vendar bi bilo pretirano trditi, da je funkcionalistični model znanosti in znanstvenega raziskovanja nehuman: je strogo human znotraj sveta, ki mu pripada; če se namreč v tem svetu

razkriva logika ekonomije kot edina možna logika svetovnega dogajanja, je funkcionalno potekanje te logike, ki mu služi v prvi vrsti predvsem znanost, edini način, da se krutost te logike nekoliko omili. Strinjanje oziroma nestrinjanje s funkcionalističnim modelom znanosti se torej začne že na začetku, in sicer pri vprašanju: ali je logika ekonomije edina možna logika našega sveta? Kot je bilo že omenjeno, odgovarjajo funkcionalisti pritrdilno na to vprašanje in sprejemajo potem popolnoma upravičeno temeljno tezo, in sicer, da je odpravljanje nefunkcionalnega odpravljanje nečloveškega. Marxov (in edini zgodovinsko ustrezen) odgovor je bil drugačen: logika ekonomije je sicer železna logika tega sveta, vendar *ne dokončna*, se pravi, odpravljliva (kot »aufgehoben«, ukinjena in ohranjena na višjem nivoju), odpravljliva pa samo z odpravo meščanskega kozmosa samega. Pristajanje na logiko ekonomije kot edino možno logiko našega zgodovinskega sveta, ki je tako značilno za funkcionalistično pojmovanje znanosti, je pristajanje, ki se dogaja znotraj prepričanja o meščanskem svetu kot edino možnem svetu. Ko sprejmemo meščanski svet kot edino možni svet, je vsa preostala izpeljava in dokazovanje, da je funkcionalistični model znanosti edini možen in resničen, logična nujnost. Znotraj te konstelacije postane očitno, da je popolnoma brezpredmetno kritizirati posamezne nezadostnosti funkcionalističnega modela znanosti: potrebno je začeti tam, na tisti točki, ki takšno pojmovanje šele omogoča. Kritika, ki je v funkcionalističnem modelu znanosti pojmovana predvsem kot formalno logična kritika, namreč tu ne more opraviti ničesar bistvenega. Klasična politična ekonomija je imela v delih svojih predstavnikov izdelan zavirljiv teoretični sistem, ki mu v formalno logičnem pogledu (se pravi, z organonom meščanske kritike) Marx ni imel ničesar očitati. In kljub temu mu je imel marsikaj očitati.

Prišli smo do točke, kjer postaja za nas usodno vprašanje, kaj je z Marxovo kritiko klasične politične ekonomije, ali širše povedano, kaj je z Marxovo kritiko meščanskega kozmosa nasploh? Kaj je z Marxovo kritiko, ki je ostala v funkcionalističnem modelu znanosti popolnoma prezrta? Marxova kritika je možna in je samo zato tudi dejanska kritika meščanskega kozmosa, ker živi in se napaja ob izviru tistega, kar sploh šele omogoča zgodovinski svet kot tak in še prav posebno meščanski svet — ker misli bistvo meščanskega sveta, misli obenem že čez ta svet in v tistem čez je omogočena Marxova kritika. Bistvo meščanskega sveta je gospostvo sveta kapitala, gospostvo abstraktno splošnega nad konkretnim posameznim. In ker se svet kapitala razkriva kot svet nakopičenega mrtvega dela, ki gospoduje nad živim konkretnim delom, pomeni misliti bistvo meščanskega sveta misliti bistvo dela in s tem bistvo celotnega dosedanega zgodovinskega dogajanja. Logika dela se razkrije kot tisto področje, kjer leži skrita rešitev za uganko vse dosedanje zgodovine.⁵ Če je za meščanski svet in vso dosedanjo zgodovino bistveno značilna logika nakopičenega mrtvega dela, ki gospoduje nad živim konkretnim delom,

⁵ Te problemske sklope smo razvili v študiji »Dialektika dela in klasična nemška filozofijae.

potem koncipira Marx preobrat, izvedljiv z aktom revolucije, ki odpravlja logiko gospostva mrtvega nakopičenega dela nad konkretnim živim delom, ter vzpostavlja možnost drugega z vzpostavitvijo logike živega dela posameznikov. S tem pa se spremeni sam temeljni značaj dela: delo kot delo ni več sredstvo, postaja cilj in temeljno dogajanje človekovega bivanja. Vse to pa je možno seveda v svetu, ki transcendira meščanski kozmos, njegove vrednote in ideologijo, v svetu, ki ga je Marx postavil kot možnost nasproti dejanskosti. In edino koncipiranje možnosti sveta Marxove revolucije in sveta, ki se rojeva iz nje, lahko omogoči upravičeno dvomiti o tistem, kar se danes imenuje funkcionalistični model znanosti. Marxova znanost je do obstoječe dejanskosti izrazito nefunkcionalna, je prodor v to dejanskost in kot prodor kritika le-te. Kot zavrnitev meščanskega sveta je Marxova kritika obenem prevrednotenje vseh vrednot tega sveta in s tem eo ipso prevrednotenje vrednosti predpostavk v znanosti in znanstvenega etosa nasploh. Funkcija znanosti ni več v tem, da bi se funkcionalno vključevala v obstoječo družbo in se ukvarjala s tako imenovanimi zahtevami časa, pač pa se dogaja na način kritike, in sicer kritike sveta kapitala. Možnosti samega transcendiranja meščanskega modela znanosti so ujete v možnosti transcendiranja meščanskega kozmosa samega. Funkcionalistično pojmovanje znanosti se torej ne razkrije kot ena izmed možnosti, ki eksistirajo na področju pojmovanj o modelih znanstvenega raziskovanja, pač pa kot možnost znanosti kot meščanske znanosti. Funkcionalizem ne presega meščanskega sveta, pač pa zgolj radikalizira njegov princip: *sauve qui peut!* Reševanje poteka tu na način vključevanja v dano pozitiviteto in tako sploh ni dejansko reševanje, ampak prikrivanje temeljne dvomljivosti meščanskega kozmosa. Funkcionalizem se tako razkrija kot funkcionalen zgolj znotraj sveta, ki je bil ravno v Marxovi teoriji postavljen v dvom, oziroma ne samo to, ampak uzrt v vsej svoji insuficientnosti. Če se torej razkrije, da je sam funkcionalistični model znanosti funkcionalen zgolj znotraj meščanskega sveta, je s stališča Marxovega sveta revolucije ne samo nesprejemljiv, ampak skoz in skoz nefunkcionalen.

Problem vrednotenja in vrednot v znanstvenem raziskovanju se nam zdaj razpira v bistveno novi konstelaciji: ugotovili smo namreč, da ne eksistira nikakršno znanstveno raziskovanje kot tako, pač pa, da je tudi sam pojem znanstvenega raziskovanja vpet v zgodovinsko dogajanje in s tem v zgodovinski svet. Zahteve po vrednostno nevtralni znanosti so tako zahteve čisto določenega sveta, in sicer sveta dovršitve novoveškega modela znanosti, se pravi meščanske znanosti, medtem ko je kritika takšnega modela znanosti možna šele takrat, ko je takšnemu svetu postavljen nasproti svet Marxove revolucije. Revolucija je ponovno vzpostavljanje človeka kot temeljne vrednote znanstvenega raziskovanja, vrednote, ki lahko postane novo izhodišče znanstvenega etosa. Poudarek je na revoluciji, kajti samo imanentno dogajanje meščanske znanosti ne more vzpostaviti sveta, ki bi presegal meščanski svet; vzpostavi lahko

zgolj radikalno obliko svoje lastne dvomljivosti. Svet revolucije pa vzpostavlja znanost, ki transcendirata meščanske opredelitve in se zavestno konstituira kot človekovo delovanje, kateremu je imanentna vrednostna naperjenost. Vendar s tem ni še nič storjenega za novi model znanosti, dana so zgolj možna izhodišča, ki lahko pozneje omogočijo funkcioniranje novega načina znanstvenega raziskovanja, ki je predvsem in edino delo znanstvenikov samih in logike znanstvenega raziskovanja (seveda onstran meščanskega sveta). Znotraj njihovega dela se konstituira nov etos, utemeljen v človeku kot najvišji vrednoti znanosti nasploh.

JOŽE ŠIREC

Usposobljenost osnovnošolskih absolventov za prehod na srednje šole

I

Praviloma bi moral biti vsak pozitivno ocenjeni absolvent osnovne šole usposobljen za neposredni prehod na katerokoli srednjo šolo. Izkušnje pa dokazujejo, da to pravilo vedno ne drži. Usposobljenost je namreč pri istih končnih osnovnošolskih ocenah različna in to nas sili, da ob prehodu na srednje šole preverjamo izobrazbeno vzgojno raven osnovnošolskih absolventov.

Srednješolski učni načrti predpostavljajo določeno izobrazbeno vzgojno raven osnovnošolskih absolventov, ta raven pa je pogoj za realizacijo srednješolskega učnega načrta. Čim večja je razlika med zahtevano izobrazbeno vzgojno ravni za prehod na srednje šole in dejansko usposobljenostjo osnovnošolskih absolventov, toliko bolj je problematičen prehod na srednje šole, tako kar se tiče prizadetih učencev kot z vidika uspešnosti srednjega šolstva.

Katere načelne možnosti obstajajo, da bi zagotovili vstop v srednje šole takim novincem, ki so ustrezno usposobljeni za šolanje na srednji stopnji? — Najradikalnejša možnost so brez dvoma sprejemni izpiti. Pri sprejemnih izpitih nas seveda ne zanimajo predvsem vzroki za osnovnošolski učnostorilnostni primanjkljaj (OUP); zato pomenijo sprejemni izpiti ne samo učnostorilnostno, ampak tudi socialno selekcijo. Ta pa je z vidika učenca skrajno krivična, z družbenega vidika pa neracionalna, saj zavrnemo s sprejemnimi izpiti tudi sposobne učence, ki iz objektivnih razlogov niso dosegli potrebne izobrazbene vzgojne ravni za prehod na srednje šole, čeprav so za to potencialno sposobni in bi mogli ob ustreznih ukrepih svoj primanjkljaj odpraviti.

Druga, sprejemnim izpitom nasprotna skrajnost pa je, da praktično ne postavljamo nobenih omejitev za prehod na srednje šole. V tem primeru pa se znajdejo srednje šole v izredno kočljivem položaju in tedaj lahko reagirajo na OUP predvsem na tri načine:

— da ugotavljajo v začetku prvih letnikov OUP in ga poskušajo izravnati oziroma odpraviti, da bi čimprej dosegli pri vseh učencih tisto izobrazbeno vzgojno raven, ki je po njihovi sodbi potrebna za prehod na srednješolski učni načrt;

— da OUP sploh ne ugotavljajo, ampak preidejo ne glede na izobrazbeno vzgojno raven osnovnošolskih absolventov na srednješolski učni načrt z utemeljitvijo, da so srednje šole izbirne šole in da se naj zato na njih šolajo pač tisti, ki to zmorejo. Ta reakcija je, kar se posledic tiče, istovetna s sprejemnim izpitom, le da je za prizadetega učenca še bolj boleča;

— da mehanično prilagodijo raven pouka v prvih letnikih dani izobrazbeno vzgojni ravni srednješolskih novincev. To je seveda najlažji ukrep, ki praviloma znižuje srednješolske učne zahteve in s tem splošno raven srednjih šol.

V praksi lahko opazimo vse tri reakcije.

II

Srednje šole so doslej reševale OUP, kakor so vedele in znale. Spomladi 1973 pa je izobraževalna skupnost SR Slovenije zahtevala, da je treba začeti OUP sistematično odpravljati. Svojo zahtevo: »Izenačevanje znanja otrok pri vstopu v srednje šole«, naslovljeno na republiški sekretariat za prosveto in kulturo, zavod za šolstvo SR Slovenije in na pedagoški inštitut pri univerzi v Ljubljani, je utemeljila predvsem s temile dejstvi:

— »V razpravah, ki so bile v zadnjih letih v organih izobraževalne skupnosti SRS (sekcije, izvršni odbor, skupščina), je bilo ugotovljeno, da se mladina šola še vedno v zelo neenakih okoliščinah, v neizenačenem socialnem položaju, zato je nerealno pričakovati, da bi imeli učenci zlasti ob prestopu iz osnovne v srednjo šolo enako znanje;

— naše srednje šole večinoma ne upoštevajo navedenih dejstev in se togo držijo nestvarne predpostavke o enakem znanju. V mnogih primerih to že vnaprej onemogoča vpis v nekatere srednje šole, učencem, ki pa se sicer lahko vpišejo, pa onemogoča normalno vključitev v srednješolski pouk. Posledica je visok osip zlasti v prvih letnikih srednjih šol;

— srednje šole se ne morejo obnašati tako, kot da so poseben sistem znotraj našega šolstva, ki nima nobene zveze ne s prejšnjim ne s poznejšim izobraževanjem;

— izobraževalna skupnost SR Slovenije zahteva, da zagotovijo pristojni organi že v šolskem letu 1973/74 ustrezno pripravljalo obdobje v prvih letnikih srednjih šol, da se izenači znanje tiste učne snovi, ki je neobhodno potrebna za uspešno nadaljevanje šolanja vseh učencev. To seveda zahteva tudi pedagoško ustrezen, diferenciran odnos do učencev, ki to znanje že imajo;

— prepričani smo, da bi taka prizadevanja brez vsakih dodatnih stroškov bistveno zmanjšala srednješolski osip in preprečila tudi sedanji

pedagoško in družbeno nevzdržni odnos do mladine ki je živela in delala pred vstopom na srednjo šolo v težjih okoliščinah;

— te zahteve postavljamo toliko bolj upravičeno, ker vemo, da nekatere srednje šole že zdaj tako ravnajo in bi morali njihovo pozitivno prakso prevzeti tudi vse ostale srednje šole.«

Zavod za šolstvo je takoj seznanil z zahtevami izobraževalne skupnosti SRS v posebni okrožnici vse srednje šole v Sloveniji in jim naložil, da morajo v prvih letnikih najprej odpraviti OUP, potem šele smejo začeti obravnavati srednješolski učni načrt.

Pedagoški inštitut pa naj bi OUP na prehodu v srednje šole obdelal s posebno raziskavo. Ker pa obstajajo na pedagoškem inštitutu zaradi ravni raziskovalnega dela dokaj stroga pravila, ki onemogočajo, da bi sprejemali raziskave po »hitrem postopku«, se je znašlo vodstvo inštituta pred dilemo: ali odkloniti sodelovanje z utemeljitvijo, da raziskava o OUP ni v delovnem načrtu inštituta za leto 1973 in da bi jo mogli planirati šele za leto 1974 — to bi praktično pomenilo odgoditev sodelovanja za dve leti — ali pa najti kompromisno rešitev z vsemi posledicami, ki so pri taki rešitvi neizogibne. Pedagoški inštitut se je odločil za sodelovanje, in to predvsem iz dveh razlogov: čeprav rezultati raziskave pač ne bodo na taki ravni, kot če bi bila raziskava vključena po redni poti v inštitutski delovni načrt, bodo izsledki vendarle lahko bistveno pozitivno vplivali na razreševanje OUP že v naslednjem šolskem letu; zato je tudi taka, delno okrnjena raziskava objektivno utemeljena in upravičena. Drugi razlog pa je bil v tem, da je pedagoški inštitut želel ovreči v preteklosti mnogokrat izraženi očitke, da je, kar se tiče vključevanja v reševanje perečih izobraževalnih in vzgojnih vprašanj naše šolske prakse, premalo odziven in je zato v tem pogledu tudi premalo učinkovit.

III

Na povabilo pedagoškega inštituta za prostovoljno sodelovanje v raziskavi o OUP se je prijavilo v avgustu 1973: 26 gimnazij, 10 tehniških šol, 8 ekonomskih in administrativnih in 6 drugih štiriletnih srednjih šol. To je približno polovica vseh štiriletnih srednjih šol v SRS, od gimnazij pa dve tretjini. Da bi se seznanili s tem, kako so doslej reševali OUP na srednjih šolah, smo najprej prosili direktorje, da so nam odgovorili na tale vprašanja:

1. *Kakšno je vaše splošno mnenje o osnovnošolskem učnostorilnostnem primanjkljaju (OUP) ob prehodu na štiriletne srednje šole?*

Odgovore na to prvo vprašanje bi mogli strniti v tele sintetične ugotovitve:

— OUP je dokazano dejstvo:

- OUP se iz leta v leto povečuje;
- OUP pomembno vpliva tako na raven dela v prvih letnikih kot na uspešnost dela na srednjih šolah nasploh;
- OUP ima občutne negativne posledice tako za prizadete učence kot za družbeno skupnost;
- vzroki za OUP so številni in raznovrstni. Njihovo mozaično celoto pa je možno razčleniti predvsem na te komponente: neenakost kadrovskih in materialnih delovnih okoliščin na osnovnih šolah; neustrezne učne metode na osnovnih šolah; premajhna individualizacija učnega procesa, iz česar sledi premajhna skrb za sposobnejše učence; neutrujeno znanje; nerazvite delovne in učne navade; neenakost kriterijev ocenjevanja;
- nekateri direktorji se zavzemajo za to, da bi spet uvedli sprejemne izpite, medtem ko jih drugi odklanjajo;
- z OUP so se na srednjih šolah pripravljene sprijazniti samo v mejah razumne tolerance. OUP je lahko samo izjema, ne pa pravilo. Kar presega ta okvir, je treba rešiti sistemsko, ker je OUP načelno stvar osnovne in ne srednje šole.

2. Kaj sodite o konkretnih možnostih za ugotavljanje in odpravljanje OUP v prvih letnikih srednjih šol?

Direktorji srednjih šol so enotni v prepričanju, da je treba nadzorovati obstoj in razsežnosti OUP, razhajajo pa se v mnenju, kdo naj to preverjanje opravi: osnovna šola ob zaključku, srednja šola s sprejemnim izpitom ali že po vpisu, na začetku prvega letnika. Prevladuje stališče, naj to opravi osnovna šola.

Najbolj racionalna, najbolj uspešna bi bila ta rešitev, da bi osnovnošolski OUP odpravili v drugem polletju osmega razreda pri tistih učencih, ki nameravajo nadaljevati šolanje na srednji stopnji. — Direktorji srednjih šol pa se zavedajo, da je nujno — v sedanjem položaju, ko prehoda osnovnošolskih absolventov na srednje šole nismo sistemsko rešili, odkar smo odpravili sprejemne izpite — da srednje šole odpravljajo OUP v prvih letnikih. Hkrati navajajo tako vzroke, ki popolnoma onemogočajo ali zelo otežujejo odpravljanje OUP na srednjih šolah, kakor tudi ukrepe, ki so vendarle izvedljivi.

Odklonilni razlogi:

- ni mogoče uvajati dodatnih učnih ur, ker je predmetnik v prvem letniku srednjih šol že do kraja izpolnjen (31 tedenskih učnih ur!);
- večina učencev so vozači; ti so vezani na prometna sredstva in zaradi oddaljenosti ne morejo obiskovati še dodatnih učnih ur;
- nekateri učitelji, zlasti matematiki, so že zdaj preobremenjeni z delom, z urami prek redne delovne obveznosti, zato ne morejo prevzeti še več nadur;

— učni načrti na srednjih šolah so tako zahtevni, da nastane dilema: ali odpravljati OUP ali realizirati srednješolski učni načrt z učenci, ki to zmorejo;

— v prvih letnikih je v posameznih oddelkih največ učencev, zato je onemogočena individualizacija pouka;

— pri frontalnem odpravljanju OUP v prvih letnikih srednjih šol gre to nujno na račun sposobnih učencev;

— zaradi prostorske stiske ni možnosti za dodatne učne ure.

Pritrdilni razlogi:

— OUP je možno odpravljati v okviru rednih učnih ur;

— z dodatnimi učnimi urami;

— učne načrte prvih letnikov je treba prirediti tako, da bo mogoče v prvih letnikih odpravljati OUP;

— odpravljati OUP s skupinskim delom in individualizacijo pouka;

— krožki za izravnavo OUP;

— organizacija individualne pomoči boljših učencev slabšim, bodisi po navodilih in pod nadzorom učitelja ali brez njega;

— individualna pomoč učencem s kritičnim OUP;

— pritegnitev staršev k odpravljanju OUP;

— frontalno ponavljanje osnovnošolske učne snovi ob pričetku prvega letnika srednje šole.

Nedvomno so tako pritrilni kot odklonilni razlogi, ki so jih navedli direktorji srednjih šol v zvezi z odpravljanjem OUP, neposredno povezani z možnostmi oziroma delovnimi okoliščinami, v katerih delajo posamezne srednje šole. Npr. II. gimnazija v Ljubljani je samo organizirala instrukcije za učence z OUP, stroške instrukcij pa so plačali starši, gimnazija v Ptujju pa je poravnala stroške za dodatni pouk za učence z OUP iz svojih sredstev, ker tamkajšnji starši teh izdatkov ne bi zmogli. Ugotovitev, da delajo osnovne šole v različnih materialnih, socialnih, kadrovskih in drugih okoliščinah, velja tudi za srednje šole, s čimer so neločljivo povezane tudi možnosti za odpravljanje OUP.

Ugotavljanje in odpravljanje OUP mora torej, kot smo že rekli, postopoma nujno prevzeti osnovna šola sama, srednja šola pa le v izjemnih primerih in v minimalnem obsegu, saj so srednje šole odgovorne za svoj, srednješolski učnostorilnostni primanjkljaj, ki jim ga očitajo visoke šole...

3. Če ste na vaši šoli že doslej ugotavljali in izravnavali OUP:

a) pri katerih učnih predmetih;

b) kako: priložnostno, načrtno; ustno, pismeno;

c) katere dopolnilne učne oblike in druge ukrepe ste uporabili; kaj je bilo pri posameznih učnih predmetih v danih okoliščinah najučinkovitejše in zakaj;

č) kolikšen je bil lansko šolsko leto približen odstotek srednješolskih novincev z bistvenim OUP;

d) kolikšen je bil približen odstotek tistih prvošolcev, ki prvega razreda niso izdelali zaradi neizravnane OUP;

e) kateri so bili najodločilnejši vzroki, ko OUP ni bilo mogoče izravnati?

Iz danih stališč direktorjev srednjih šol povzemamo, da je pretežna večina šol, ki so sodelovale v raziskavi, že doslej ugotavljala OUP, čeprav največkrat samo priložnostno in nenačrtno. Med učnimi predmeti z OUP prednjačijo matematika, in to prav zelo, in tuji jeziki. Večina šol ni samo ugotavljala OUP, ampak ga je tudi izravnala, in to predvsem s temile ukrepi:

- dodatne, posebne domače naloge;
- diferenciran pristop pri izbiri učnih metod;
- skupinsko ponavljanje;
- učni krožki;
- ukrepi v okviru razredne skupnosti;
- organizacija instrukcij;
- dodatne učne ure;
- individualna pomoč;
- študijske skupine;
- navodila učencem, kako naj odpravijo OUP;
- učenci so morali sami obvezno ponoviti učno snov iz osnovne šole;

— podrobni učni načrt v prvem letniku srednje šole so prilagodili znanju učencev.

Med vzroki, da OUP ni bilo mogoče izravnati, so prevladovali predvsem tile:

- prezahtevna učna snov;
- neutrujenost in sploh nerazvitost delovnih in učnih navad;
- preveč pomanjkljivo znanje;
- neugodne učenčeve delovne okoliščine;
- preobremenjenost učiteljev na srednji šoli;
- delo srednješolskih učiteljev je usmerjeno bolj naprej kot nazaj;
- pomanjkanje časa;
- prešibke umske sposobnosti srednješolskih novincev z bistvenim OUP;

— premajhna prizadevnost učencev (šola je organizirala krožke za odpravo OUP, vendar jih vsi učenci niso hoteli obiskovati);

— pomanjkanje šolskega prostora.

Nekatere srednje šole so poleg dodatne učne pomoči uvedle še druge ukrepe za učinkovitejše odpravljanje OUP: npr. predmetne aktivne osnovnošolskih in srednješolskih učiteljev, na katerih so skupno obravnavali OUP (I. gimnazija v Ljubljani). So pa tudi primeri, ko se zaradi OUP povezujejo ravnatelji srednjih in osnovnih šol (Ljubljana). Tudi take

osnovne šole so, ki želijo biti stalno obveščene o učnem uspehu svojih absolventov.

Iz vsega navedenega povzemamo, da smo z raziskavo o OUP posegli na zelo kritično področje našega šolstva, saj je OUP že kronično prisoten in s svojimi mnogostranskimi negativnimi posledicami bistveno ogroža uspešno delo srednjih šol.

IV

V septembru 1973 smo ugotovili OUP na srednjih šolah, ki so se priglasile za sodelovanje po enotnem konceptu. Pri rezultatih, ki jih bomo v nadaljevanju navedli, pa moramo upoštevati te omejitve, ki jih na tem mestu ne moremo strokovno razčlenjevati:

— da ne gre za OUP pri vseh, ampak le pri štirih učnih predmetih (slovenski jezik, angleški jezik, nemški jezik in matematika);

— da smo ugotavljali OUP le s pismenimi testnimi nalogami;

— da nismo uporabili testnih nalog v smislu klasične testne teorije, ampak operativno vrednostno normirane testne naloge;

— da gre za globalni in ne za diferencirani vidik presojanja testnih rezultatov;

— da postopek testiranja ni bil izveden na vseh šolah po popolnoma enakem postopku;

— in končno, da gre za hipotetični in ne za objektivno verificirani OUP.

Glede na stopnjo intenzivnosti smo OUP razdelili na te štiri skupine:

— Brez OUP (do 10 % nerešenih testnih nalog)

— Nebistveni OUP (11 % — 20 % nerešenih testnih nalog)

— Bistveni OUP (21 % — 30 % nerešenih testnih nalog)

— Kritični OUP (nad 30 % nerešenih testnih nalog)

OUP je bil po posameznih učnih predmetih takle:

Učni predmet	N	Brez OUP	Nebistveni OUP	Bistveni OUP	Kritični OUP
Slovenski jezik	5337	502	1350	1307	2178
Angleški jezik	4197	507	734	815	2141
Nemški jezik	886	35	103	132	616
Matematika	5224	34	92	291	4807
Skupaj	15644	1078	2279	2545	9742

Če izhajamo s stališča, da pozitivno ocenjeni absolvent osnovne šole ne bi smel imeti ob prehodu na srednjo šolo kritičnega OUP, potem so ugotovljeni rezultati o OUP zelo zaskrbljujoči, ne glede na načelne omejitve pri interpretaciji rezultatov, ki smo jih prej navedli.

Stopnja OUP je najnižja pri slovenskem jeziku, sledi angleški jezik, nato nemški jezik, najvišji OUP pa ima matematika.

Če se omejimo samo na kritični OUP, na najnižji in najvišji kritični OUP, ugotovimo tele razpone po posameznih učnih predmetih glede na vrste srednjih šol:

Učni predmet	Najnižji kritični OUP	Najvišji kritični OUP	Variacijski razpon
Slovenski jezik	24,6 %	68,7 %	44,1 %
Angleški jezik	37,8 %	71,2 %	33,4 %
Nemški jezik	57,6 %	89,9 %	32,3 %
Matematika	89,5 %	95,7 %	6,2 %

Najvišji variacijski razpon je pri slovenskem jeziku, razlog za to pa je najverjetneje mnogovrstnost ocenjevalnega težišča pri tem učnem predmetu na osnovni šoli. Razpona pri obeh tujih jezikih sta približno enaka, pri matematiki pa je variacijski razpon izredno nizek, se pravi, da je znanje matematike (bolje neznanje!) homogeno nizko.

Tako kot pri drugih učnostorilnostnih raziskavah je najbolj pod ravno matematika. Pričakovali smo, da bo največji in najbolj kritični OUP pri matematiki, nismo pa pričakovali, da bo tako skrajnje negativen. Najpomembnejši vzrok za to skrajnost vidimo v tem, ker so na mnogih šolah samovoljno, z matematično natančnostjo, omejili čas testiranja na 60 minut, čeprav inštitut časa testiranja ni določil. Večina profesorjev matematike, ki sodelujejo na srednjih šolah, izjavlja, da izbrane naloge res sodijo v »železni repertoar« *osnovnošolske matematike in da naloge niso bile prezahtevne. K ekstremnemu odstopanju v matematiki pa je mnogokje pripomoglo tudi preblago ocenjevanje na osnovnih šolah. Na gimnaziji v Murski Soboti ni imel npr. nobeden od 127 srednješolskih novincev s kritičnim OUP v osnovni šoli iz matematike ocene zadostno, ampak najmanj dobro. — Ugovora, da je OUP tudi pri matematiki tako kritičen zato, ker so učenci med počitnicami marsikaj pozabili, ne moremo upoštevati, iz preprostega razloga, ker gre: 1. za izobrazbene in vzgojne rezultate celotne osnovne šole in ne samo osmega razreda, in 2. samo za temeljno, bistveno izobrazbeno vzgojno raven, ki je ne morejo oziroma ne smejo izničiti ene same počitnice.*

Vendar ne glede na kakršnekoli, dokumentirane in objektivno utemeljene kakor tudi številne samovoljne, pavšalne, čisto subjektivne ugovore proti izvedenemu ugotavljanju OUP v jeseni 1973 — in tudi če bi na račun vseh teh ugovorov za 50 % *znižali ugotovljeni kritični OUP*, bi bil le-ta še vedno zelo kritičen, saj bi še vedno znašal 31 %, to pa pomeni, da ima skoraj tretjina pozitivno ocenjenih osnovnošolskih absol-

ventov kritični OUP, da skoraj tretjina ni usposobljena za neposreden prehod na srednje šole.

Po posameznih vrstah šol pa je bil OUP takle:

Vrsta šole	N	Brez OUP	Nebistveni OUP	Bistveni OUP	Kritični OUP
Gimnazije	8351	859	1692	1473	4227
Tehniške šole	3944	100	244	482	3118
Ekon. admin. šole	2243	98	253	413	1479
Druge srednje šole	1106	21	90	177	818
Skupaj	15644	1078	2279	2545	9742

Najnižji kritični OUP imajo gimnazije (51,8 %), tem sledijo ekonomske in administrativne šole, nato druge srednje šole, najvišji kritični OUP pa je na tehniških šolah (79 %). V skladu s pričakovanji je na gimnazijah pri vseh štirih učnih predmetih najnižji kritični OUP, kar pomeni, da se vpisujejo na gimnazijo najboljši absolventi osnovnih šol.

Variacijski razponi kritičnega OUP pa so po posameznih vrstah srednjih šol takšni:

Vrsta šole	Najnižji kritični OUP	Najvišji kritični OUP	Variacijski razpon
Gimnazije	33 %	69 %	36 %
Tehniške šole	47 %	98 %	52 %
Ekon. admin. šole	47 %	80 %	33 %
Druge srednje šole	65 %	85 %	20 %

Največje razlike v stopnji kritičnega OUP so torej na tehniških šolah, saj znaša variacijski razpon kar 52 %, njim sledijo gimnazije, na tretjem mestu so ekonomske in administrativne šole, najmanjši variacijski razpon pri kritičnem OUP pa imajo druge srednje šole.

Najnižji kritični OUP imajo: pri gimnazijah gimnazija v Kranju (33 %), pri tehniških šolah usnjarska in galanterijska tehniška šola v Domžalah (47 %), pri ekonomskih in administrativnih šolah šolski center za vzgojo pisarniških kadrov v Mariboru (47 %) in pri drugih šolah srednja šola za medicinske sestre v Ljubljani (65 %). Najvišji kritični OUP pa imajo: pri gimnazijah gimnazija pedagoške smeri v Celju (69 %), pri tehniških šolah šolski kovinarski center v Lendavi (98 %), pri ekonomskih in administrativnih šolah upravno administrativni šolski center v Mariboru (80 %) in pri drugih srednjih šolah vzgojiteljska srednja šola v Idriji (85 %).

Kaj smo dosegli z raziskavo o usposobljenosti osnovnošolskih absolventov za prehod na srednje šole? Predvsem naslednje:

— ugotovili smo, ne samo, da OUP dejansko obstaja, ampak da zavzema kritične razsežnosti;

— da smo OUP doslej zanemarjali, s čimer smo povzročili nepopravljivo škodo. OUP namreč bistveno vpliva ne samo na srednješolski osip, ki presega osnovnošolskega, ampak na raven srednjega šolstva nasploh;

— da so doslej reševale osrednje šole OUP ene bolj, druge manj uspešno, vsekakor pa neenotno, nesistematično in zato manj učinkovito;

— da je ugotovljeni kritični OUP v jeseni 1973 — četudi bi za polovico zmanjšali njegov obseg — po svojih razsežnostih tolikšen, da terjata takojšnje sistematične ukrepe;

— da smo lahko na podlagi kritičnih pripomb srednješolskih profesorjev o uporabljeni operativno vrednostno normirani testni nalogi operativno, sondažno verificirano opredelili učno zahtevnost za prehod osnovnošolskih absolventov na srednje šole, in sicer za slovenski, angleški, nemški jezik in za matematiko. To je brez dvoma najpomembnejši, bistveni rezultat raziskave o OUP, saj pomeni *conditio sine qua non* za razreševanje problematike o OUP. Dokler namreč nimamo enotno operativno opredeljene učne zahtevnosti za prehod na srednje šole, se vsakdo, zlasti pa tako osnovnošolski kot srednješolski učitelj, pogovarja s stališča svoje interpretacije okvirnih učnih načrtov in z njimi povezane učne zahtevnosti. (Teh rezultatov v tem prispevku ne navajamo, ker sodijo v ožje strokovno področje, zato bo pedagoški inštitut izdal za šole posebno publikacijo o izsledkih raziskave o OUP s predlogi za njihovo aplikacijo v neposredni šolski praksi.)

— Na podlagi sondažno verificirane opredelitve učne zahtevnosti iz slovenskega jezika in tujih jezikov ter matematike za prehod na srednje šole bi lahko že v drugi polovici tekočega šolskega leta 1973/74 odpravili bistveni OUP pri tistih učencih, ki bodo nadaljevali šolanje na srednjih šolah. S tem bi že v prihodnjem šolskem letu razbremenili srednje šole z delom, ki ga imajo z odpravljanjem OUP, tako da bi lahko na srednjih šolah takoj prešli na realizacijo srednješolskega učnega načrta;

— šele z operativno opredeljeno učno zahtevnostjo za prehod na srednje šole je izpolnjen temeljni izhodiščni pogoj za znanstveno utemeljeno obvladovanje OUP, ki edino lahko pripelje do optimalne učne storilnosti tako na osnovnih kot na srednjih šolah.

Ob koncu ugotavljamo, da je bila zahteva izobraževalne skupnosti SR Slovenije, da je treba začeti sistemsko reševati OUP, nujna, vsestransko utemeljena in upravičena ter za resničen, ne samo navidezen napredek našega šolstva zelo koristna, čeprav so z raziskavo o OUP storjeni v tej smeri šele prvi koraki.

TADEUSZ M. JAROSZEWSKI

Delo kot dejavnik ustvarjanja človeka

Delo je proces, v katerem človek, spreminjajoč naravo, spreminja hkrati svojo lastno naravo.

Karl Marx

V predmarksistični filozofiji se je spor o »Genezi« (nastanku človeka, op. prev.) odvijal med dvema usmeritvama: med spiritualističnim kreacionizmom, ki je pripisoval stvaritev človeka Najvišjemu Bitju ali Bogu, in med ateističnim naturalizmom, ki je to zaslugo pripisoval Vsemogočni Naravi. Med številnimi inačicami teh dveh dominantnih usmeritev ni bilo prostora za tretje stališče: avtokreacionizem — ki trdi, da je človek sam sebe vzdignil iz neposrednega sveta narave . . . Tradicionalni naturalizem, ki se je opiral na empirične trditve naravoslovnih ved, je sicer omogočil, da je človek spoznal, kako je razvoj organskega sveta pripravil biološke predpostavke za »skok v razvoju«, kakršen se je uresničil v homo sapiens¹ — ni pa uspel znanstveno pojasniti vzrokov in mehanizmov tega »skoka«. To pomanjkljivost predmarksističnega ateizma in materializma je dokaj lahko izkoriščal spiritualizem, ki je poskušal »pomiriti« naravni evolucionizem z različnimi inačicami ideje o *creatio divina* (nadaljevanje te metode najdemo danes v koncepcijah antropogeneze pri Teilhardu de Chardinu).

Novo perspektivo za znanstveno razrešitev problemov antropogeneze je ustvaril Marx, ko je povezal *generično specifičnost človeka* z nastankom novega tipa odnosov med organizmom in okoljem: s smotno in zavestno dejavnostjo, ki je bila usmerjena v to, da prilagodi naravo zadovoljevanju potreb, z drugimi besedami: s *produktivnim delom*. In tudi s tem, da je odkril družbeno-zgodovinske zakone, ki obvladujejo to dejavnost in z njo povezane družbene odnose — da je torej pojasnil mehanizme razvoja človeškega fenomena.

Prav človekovo delo, ki je bilo še naravni materialni odnos (prilaganje narave z njenim spreminjanjem), ki pa je hkrati postajalo *temeljni družbeni odnos* (kolikor se preoblikovanje materije uresničuje v okviru

¹ Na temo o naravnih predpostavkah nastanka človeka pišem v članku pod naslovom »Byopsychicne aspekty antropogenezy«, Człowiek i światopogląd, 10/73.

različnih oblik interakcij med ljudmi), ki dinamizira razvoj drugih družbenih odnosov in duhovne kulture, ki niso neposredno povezani z delom — ravno to delo je bilo osnova razvoja različnih vidikov in pojavov vsega človeškega. Ker ima delo po svojem bistvu teleološko (zavestno preoblikovanje) in hkrati družbeno naravo (sodelovanje različnih subjektov v preoblikovanju predmetov narave), je spodbujalo razvoj različnih oblik medčloveške komunikacije: artikulirani govor, sporočanje opazovanj in informacij o preoblikovanem okolju, vzorcev ravnanja itd. Spodbudilo pa je tudi razvoj vzročno-posledičnega mišljenja in sposobnosti, da je človek opravljal celo vrsto miselnih operacij, ki so nujno potrebne za obvladovanje naravnih procesov in za organizacijo medosebnega sodelovanja. Zato je predmetno delo postalo temelj razvoja duhovnega življenja in kulturne dediščine naših prednikov.

Tako je Marxovo odkritje antropogenetičnega značaja dela omogočilo povezati znanje naravoslovnih disciplin, ki se nanaša na prirodne pogoje nastanka človeka, z znanjem humanističnih ved, ki obravnava družbeno-zgodovinske etape, v katerih se je človek sam ustvarjal (avtokreacija), v katerih se je torej s svojim delom »pridelal« iz narave.

To odkritje je omogočilo znanstveno pojasniti »skok« v razvoju sveta, kakršen se je uresničil v pojavu mislečih bitij, ki zavestno delujejo in doživljajo svojo eksistenco. Kajti hkrati s tem, ko se je zaradi medsebojno pogojenih sprememb biopsihične strukture naših prednikov in oblik povezanosti organizma z naravnim okoljem začelo pojavljati »specifično človeško delo«, je to pomembno dejstvo postalo dejavnik ustvarjanja človeka, dejavnik, ki je imel velikanski pomen. Dejavnik, ki je določal razvoj vseh drugih vidikov človeške eksistence, njegovega spoznanja, občutkov in čustev, ki pa je spet povratno vplival na razvoj biopsihičnih dejavnosti človeka.

Prav zato, ker so bili pojasnjeni ti antropotvorni procesi, lahko pojmuje človeka kot avtonomno bitje. Da bi razumeli specifičnost njegove družbene dejavnosti, njegove dejavnosti kot človeka, se ni treba več sklicevati niti na delovanje transcendentnih nadnaravnih sil niti ne na naravne sile, ki bi bile transcendentne glede na človekovo kulturo. Zadnje stotisoče ali celo milijone let antropogeneze lahko namreč opišemo kot proces avtokreacije človeka z materialno *praxis*. Predvsem z razvojem produktivnega dela in na njem temelječih:

— različnih pojavnih oblik družbeno-politične prakse, ki vodijo k preoblikovanju vrst družbene artikulacije;

— različnih oblik duhovne aktivnosti, ki skupaj z materialno prakso pomenijo stalno bogatejšo kulturno izročilo človeštva in čedalje bogatejše oblike človekove eksistence, čedalje bogatejše načine delovanja, refleksij in čustvovanja.

Bistvenega pomena za procese avtokreacije človeka, za preoblikovanje živalskega *instinktivnega dela* v *specifično človekovo delo* je bilo, kot je poudarjal Marx, odkritje skrivnosti in uporabe ognja, izdelave delovnih

sredstev in udomačitev živali. »Poleg obdelanega kamna, lesa, kosti in školjk ima v začetku človeške zgodovine glavno vlogo kot delovno sredstvo *ukročena*, torej tudi že z delom spremenjena vzrejena in udomačena žival.«²

V procesu nadaljnjega razvoja človeka so *neposredni darovi narave* imeli — po mnenju Marxa — v primerjavi z delovnimi orodji čedalje manjšo vlogo, čedalje bolj je rasla vloga *predelanih sredstev, zlasti orodja*, »Kakor je zemlja njegovo prvotno skladišče živeža, tako je tudi njegov prvotni arzenal delovnih sredstev. Daje mu npr. kamen, ki ga meče, z njim tre, stiska, reže itd. Zemlja je sama delovno sredstvo, zahteva pa za svojo službo kot delovno sredstvo v agrikulturi spet vrsto drugih delovnih sredstev in že sorazmerno visok razvoj delovne sile. Kakor hitro je proces dela sploh vsaj do neke mere razvit, potrebuje že predelana delovna sredstva.«³

Razvoju teh *predelanih delovnih sredstev*, ki je poglavitno sredstvo, ki dinamizira razvoj človeka, je Marx pripisoval največji pomen. »V votlinah pračloveka najdemo kameno orodje in kameno orožje.«⁴

Produciranje orodij je moralo pripeljati k sposobnosti abstraktnega mišljenja, spoznavanja določenih zakonitosti narave (npr. zakona vzvoda in klina, zemeljske privlačnosti) in tudi k vzročno-posledičnemu dojemanju pojavov. Proizvajanje in uporaba orodij sta zahtevala, da so se razvile tudi psihične lastnosti, kot so sposobnost predvidevanja, ustvarjanja teoretičnih projektov za *predelane predmete* in načrtov za uspešno uporabo teh projektov. Spodbujala sta torej proces, v katerem se je *instinktivno živalsko* delo preoblikovalo v *specifično človeško delo*, delo, ki ga *zavestno opravljamo*; določa ga torej tisto, kar imenuje Marx smotrno, *teleološko naravo dela*.

Ko je ta teleološki karakter dela kot uresničevanje zastavljenih ciljev z uporabo orodij postal prvina *generičnega samozavedanja človeka*, je postal tudi eden od gnoseoloških virov različnih vrst neadekvatnih pogledov na svet, na položaj človeka in na zgodovinske procese. Ljudje so začeli pripisovati zavestne ustvarjalne značilnosti, ki so bile karakteristične za njihovo lastno delo, zunanjim dejavnikom narave, ki so vplivali na njih življenje (Marx tu opozarja na *naravno religijo, totemizem, magijo*). Pri tem je šlo za objektivizirane in odtujene tvorbe lastne dejavnosti: *blagovni fetišizem, politični in ideološki miti*, za epistemološke vire, iz katerih so *per analogiam* izvirale najrazličnejše teleološke vizije razvoja sveta, organske prirode ali končno zgodovine kot *ustvarjalnega dejanja* nadnaravnega Stvarnika, emanacije *absolutnega duha* ali *Weltgeista* itd. In končno, kar navaja tudi Sartre⁵ v delu *Eksistencializem je humanizem*, so take značilnosti pripisovali gnoseološkimi virom razsvetljenskega poj-

² K. Marx, *Kapital*, I. zvezek, Cankarjeva založba, Ljubljana 1961, str. 204.

³ Prav tam, str. 203.

⁴ Prav tam.

⁵ J. P. Sartre *L'existentialisme est un humanisme*, Paris 1948, str. 11—23.

movanja *človekove narave* kot nečesa, kar je za vselej dano ali kar so ustvarili dejavniki in okoliščine, ki so popolnoma tuji človeški dejavnosti. Sam Marx pa je načelno zavračal obstoj kakršnihkoli teleoloških procesov, z edino izjemo, ki se je nanašala na smotrnost človeške dejavnosti. Teleološke kozmologije in historiozofije je razlagal kot poskus, da se svet antropomorfizira (ali zgodovina odtrga od človekove dejavnosti). To izvira iz okolnosti, da ljudje ne razumejo objektivnih rezultatov svojih lastnih ravnanj (ki določajo njihovo usodo, obnašanje, uspeh ali propad) v zgodovinskih razmerah, v katerih se te objektivizacije njihovih dejavnosti izmikajo njihovemu nadzoru.

Če se spet povrnemo k naši temi, je treba poudariti, da je za Marxa nastanek smotrne dejavnosti pomenil skok v razvoju oblik materije, v razvoju organskega življenja. Kajti zaradi omenjenega teleološkega značaja dela — kot piše Antonio Gramsci, ko razlaga Marxove poglede na specifičnost človeške dejavnosti — razmerja med človekom in naravo niso več, kot v primeru *živalskega dela*, čisto mehanična. Ta razmerja so *aktivna* in *zavestna*, kar pomeni, da so odvisna od večje ali manjše stopnje človekovega razumevanja.⁶ To tudi lahko povemo tako, da trdimo, da človek spreminja sam sebe in se preoblikuje v tolikšni meri, v kolikšni meri spreminja in preoblikuje celoto odnosov, katere osrednji vozle je.⁷

Da bi ne bilo nespornost, bi želel na tem mestu izrecno poudariti, da niti najmanj ne dvomim v dejstvo, da nekatere, zlasti višje organizirane živali včasih opravljajo določene »zavestne« dejavnosti. To je očitno npr. v obnašanju čred nekaterih zveri, v uporabi »zvijač« v lovu na druge živali, v določeni prožnosti pri iskanju hrane ali v boju za položaj v čredi. S takšnimi dejstvi utemeljujejo svoje teorije behavioristi, ki zagovarjajo stališče, da je psihično življenje človeka in živali »istovrstno«. Zavest živali, posebno višje organiziranih, piše o tem vprašanju György Lukács — se zdi na prvi pogled nesporno dejstvo, je pa pravzaprav posebni biološki moment, ki služi procesu njihove reprodukcije, ki se dogaja v skladu z biološkimi zakoni. Ta proces se odvija ne samo pri reprodukciji v okviru filogeneze; samo po sebi je razumljivo in očitno, da tu (pri filogenezi) ta proces poteka nezavedno — na podlagi zakonov, ki jih danes znanstveno še ne poznamo in ki jih moramo sprejeti kot ontološko dejstvo — odvija pa se tudi pri reprodukciji v okviru ontogeneze. Slednje lahko dojamemo v tolikšni meri, kolikor začnemo razumeti zavest živali kot produkt biološke diferenciacije in rastoče kompleksnosti organizmov. Primitivni organizmi ohranjajo v pretežni meri vzajemno razmerje z okoljem na podlagi biofizičnih in biokemičnih zakonitosti. Čim bolj je organiziran in kompleksen živalski organizem, tem bolj subtilne in bolj izdiferencirane organe potrebuje, da bi reproduciral samega sebe.⁸

⁶ A. Gramsci, *Pisma wybrane*, t. I, Warszawa 1961, str. 40.

⁷ Prav tam.

⁸ G. Lukács, Antologija bytu społecznego, cit. v pogl. »Delo«, ki je bilo objavljeno, v: *Człowiek i światopogląd*, 8/1972, str. 29.

Vendar »postopni razvoj živalske zavesti od biofizičnih in biokemičnih reakcij prek stimuliranja in refleksov živcev do najvišje dosežene stopnje ostaja vedno v okvirih biološke reprodukcije. Živali čedalje bolj prožno reagirajo na okolje in njegove morebitne spremembe, kar je še zlasti opazno pri nekaterih domačih živalih in pri opicah. Toda ne pozabimo, da s tem nastane za živali varno okolje, ki v stvarnosti ne obstoji, po drugi strani pa le od ljudi izvira pobuda, uporaba in izdelovanje »orodja« itd. Zavest živali se ni nikoli povzpela na raven, ki jo določa zahteva, da bolje služi biološki eksistenci in reprodukciji in je zato z ontološkega stališča — epifenomen organske biti.«⁹

Čisto drugačna je stvar pri človeškem bitju. Tukaj zavest ne more biti ontološki epifenomen, marveč je pglavilna ontološka poteza te biti. To povzroča ravno smotrna dejavnost, kakor se je pojavila s produkcijsko *praxis* človeka, torej zavestna izdelava delovnih sredstev in zavestno popraviljanje te produkcijske prakse in nadzor nad njo, kar vse vodi k temu, da človek sam ustvarja svoje umetno okolje. »Samo v delu — poudarja Lukács —, v določanju ciljev in sredstev za njihovo realizacijo, se zavest vzpenja k temu, da se ne prilagaja samo okolju — kot delajo celo tiste živali, ki objektivno, brez lastne volje, s svojo dejavnostjo spreminjajo naravo — marveč da tudi povzroča v njem (okolju) takšne spremembe, do katerih samo ne bi prišlo, da, celo ne bi moglo priti. Ker je uresničenje cilja postalo temelj za preoblikovanje in za novo oblikovanje narave in ker je zavest dala temu procesu impulz in smer, ne more postati epifenomen.«¹⁰ Ta trditev, dodaja pravilno Lukács, »deli dialektični materializem od mehničnega materializma«. Slednji ima za objektivno samo naravo in njene zakonitosti.¹¹

Razvoj človekovega dela, posebno procesov izdelovanja delovnega orodja in določanje najustreznejšega poteka delovnega procesa tudi bistveno vpliva na nastajanja kompleksnega, ne zgolj »delnega«, enostranskega pogleda na naravne predmete, na njihovo sestavljeno strukturo. Človek je namreč ravno v zvezi z razvojem dela dobil sposobnost, da najpej pri opazovanju in kasneje pri spoznavanju predmetov prehaja od empirične konkretnosti na raven abstrakcije (raziskovanje posameznih vidikov predmetov, primerjava teh značilnosti različnih procesov in predmetov, posploševanje opažanj in oblikovanje pogledov na določene skupne lastnosti stvari in odnosov med njimi) in od te ravni zopet h konkretnemu, toda h konkretnemu, ki se je sedaj že prestrukturiralo s tem, da se je oprlo na poznavanje svojih splošnih značilnosti, konkretnega, ki ga je »presvetlila« abstraktna misel. To tudi določa sposobnost, da človek zazna predmet kot neko celovito in sestavljeno organizacijo elementov. Torej sposobnost povezovati posamezne empirične vtise v strukturirano celoto.

⁹ Prav tam, str. 30.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Prav tam.

Jasno je, da sposobnost, da opazujemo predmete kot določeno celovito organizacijo značilnosti (torej sposobnost, da nekako uredimo gradivo vtisov), nastaja že na najnižjih ravneh živalskega življenja in je to produkt prilagoditve živalskih organizmov potrebam ohranitve življenja v njihovem okolju. Ta sposobnost se izpopolnjuje z razvojem vrst in življenjsko izkušnjo posameznih primerkov živalskega sveta. Pri človeku pa se neprimerno bolj dovrši v procesu praktičnega delovanja na svet, v procesu produktivnega dela in se bogati — česar ne srečamo pri živalih — z abstraktnim znanjem o danem razredu predmetov in njihovi lastnostih; lastnostih, ki jih je treba poznati, če želimo uspešno obvladovati predmete. Zaradi tega človekovo opažanje odraža naravne predmete ne samo v njihovi naravni podobi, marveč predvsem kot predmete narave, ki jo je preoblikoval človek. Od tod tudi to, da čeprav ima človek nekatera čutila manj razvita kot žival, opazi v prirodi več. To pa zaradi tega, ker so se izkušnje materialne prakse in družbenega sodelovanja ljudi v preoblikovanju narave in njihovi učinki — abstraktno mišljenje, nekako »vgradili« v samo človekovo percepcijo. Ko si človek »ogleduje« predmet, že veliko ve o njegovi strukturi, lastnostih, odnosih z drugimi predmeti, o tem, za kaj je koristen. To znanje pa spet vpliva na njegovo percepcijo. »Zategadelj so čuti — kot piše Marx — neposedno v svoji praksi postali teoretiki.¹² Razume se, da človeško oko uživa drugače kot surovo, nečloveško oko, človeško uho drugače kot surovo uho itn.«¹³

V človekovem delu, ki ga opravljamo z uporabo posebnih orodij, ki so bila skonstruirana v ta namen, nastaja končno dejavnost, ki se opira na poskus in napake, na nagnjenje k eksperimentiranju in k iznajdbam. Človek, ki dela načrte dejavnosti in gradi orodja, včasih ne doseže nameravanega cilja. Takrat začne analizirati vzroke svojih neuspehov (preiskuje naravo materiala, iz katerega je izdelal svoje orodje, značaj procesa, na katerega je želel vplivati ali katerega je želel pognati v gibanje, da bi dosegel svoje cilje), da bi popravil svoje projekte in izdelal orodje, ki ne bi imelo začetnih pomanjkljivosti. Tako se torej človek uči zavestno analizirati potek svojega dela, lastnosti svojih orodij in ko jih izpopolnjuje, izpopolnjuje hkrati tudi svojo vednost o svetu in samem sebi.

Rezultat delovnega procesa je tudi samo postavljanje nasprotja med subjektom in objektom spoznavanja, kar je *differentia specifica* človeške zavesti v primerjavi z živalsko psihiko. Žival se namreč istoveti s svojo dejavnostjo. Človeška zavest pa je vedno zavest o nečem ali nekom. Te zunanje pogoje dejavnosti obravnava kot nekaj, kar se razlikuje od njene subjektivnosti in jih tako postavlja za predmet materialnega vplivanja ali intelektualne refleksije.¹⁴ V zvezi s tem poudarja znani sovjetski psiholog

¹² K. Marx-F. Engels, *Izbrana dela*, I. zvezek, CZ, Ljubljana 1969, str. 338.

¹³ Prav tam.

¹⁴ Prim. T. Tomaszewski, »Czynności świadome«, v: *Psychologia jako nauka o człowieku*, Warszawa 1967.

S. Rubinstein v delu *Bit in zavest*, ko piše o preoblikovanju živalske psihike v specifično človeško psihiko, da dobi »psihična dejavnost novo kvalitetno podobo šele takrat, ko se iz neposrednega doživljanja življenja izloči refleksija o okolju in lastnem življenju, ko nastane za subjekt delovanja problem razmerja med subjektom dejavnosti in spoznavanja in med objektivnim svetom. Nastanek tega gnoseološkega problema je rezultat razvoja smotrne materialne dejavnosti, ki je usmerjena v preoblikovanje objektivnega sveta, dejavnosti, ki v ta namen uporablja sredstva in orodja delovanja, ki so bila posebej pripravljena za delovanje na objektivni svet.«¹⁵ »Uporaba in ustvarjanje delovnih sredstev, kar sicer v kali že zasledimo pri nekaterih živalskih vrstah, označujeta — po mnenju Marxa — *specifični človeški proces dela* in Franklin definira zato človeka kot *„a toolmaking animal“*, kot žival, ki izdeluje orodje.«¹⁶

Treba je tudi razlikovati sporadično uporabljana orodja od njihovega zavestnega proizvajanja. Slednje je značilno le za človeka, je dokaz kvalitativnega skoka, kakršnega je dosegel, ko se je odlepil od živalskega sveta.

Nekateri avtorji med pristaši naturalističnih koncepcij v psihologiji si prizadevajo zbrisati ta kvalitativni skok, sklicujoč se pri tem na obnašanje nekaterih sesalcev, ki so se priučili uporabljati preprosto orodje. V zvezi s tem piše dobro G. Lukács v *Ontologiji družbene biti*: »Celo najbolj popolni opis psihofizičnih razlik med človekom in živalmi tako dolgo potiska v temo dejstvo ontološkega skoka (in stvarni proces, v katerem se skok dogaja), dokler ne pojasni teh človeških značilnosti na podlagi družbene biti. Bistva teh novih zvez ne morejo pojasniti niti tisti psihološki eksperimenti, ki so jih opazovali pri višje organiziranih živalih, v glavnem pri opicah. Pri teh eksperimentih se često pozablja na umetni značaj življenjskih razmer takih živali. Predvsem je nehala obstajati naravna negotovost njihove eksistence (iskanje hrane, ogrožanje življenja), drugič, živali opravljajo različna opravila ne z orodjem, ki bi ga same izdelale, marveč z orodji, ki jih je pripravila in povezala oseba, ki opravlja eksperiment itd. Bistvo človeškega dela pa je, nasprotno, v tem, da prvič, nastane v samem središču boja za življenje in da je, drugič, vsaka etapa njihovega razvoja rezultat lastne človeške dejavnosti. Zato je treba močno kritično gledati na nekatere podobnosti, ki jih često precenjujejo. Edino stvarno poučno dejstvo je velika elastičnost obnašanja visoko organiziranih živali, vrsta živali, pri katerih se je dejansko izvršil prehod k delu, je morala biti s kakovostnega stališča še bolj razvita, je morala biti specifični končni primer; današnje vrste živali so s tega gledišča verjetno na dokaj nižji ravni in se ne moremo opreti nanje, ko iščemo most med živalmi in delom.«¹⁷ Tudi ni mogoče naučiti žival, da bi reagir-

¹⁵ S. B. Rubinstein, *Bytie i soznanie*, Moskva 1958, str. 271—274.

¹⁶ K. Marx, *Kapital* I. zvezek, cit. izdaja, str. 204.

¹⁷ G. Lukács, *Ontologija bytu spolecznego*, cit. izd., str. 9.

rala na semantično vsebino bolj zapletenih izjav¹⁸ ali simboličnih znakov, ali da bi zavestno korigirala svojo dejavnost, razreševala matematične probleme ali načrtovala svojo dejavnost — skratka, pri živali ne moremo doseči, da bi zavestno uravnavala svojo dejavnost. To je izključna značilnost človeka in je rezultat razvoja človeškega dela in z njim povezanih procesov komunikacije med ljudmi in prenašanja izkušenj iz roda v rod.

Kot poudarja Janusz Reykowski, ima sistem zavestnega uravnavanja (reguliranja) dejavnosti tri bistvene značilnosti:

— Zavestno uravnavanje se opira na družbeno izkušnjo. Kar »človek zavestno opazi in zavestno dela, opazi in dela ne samo na podlagi osebnih izkušenj, marveč predvsem na podlagi izkušenj številnih rodov, ki jih je sprejel v obliki pojmov, sintaktičnih pravil, orodij in načinov, kako jih uporabljati.«¹⁹ Za vsako zavestno dejavnostjo je velikanska zaloga izkušenj, ki večkratno presegajo zmogljivosti posameznikov. Prav zaradi tega ima zavestno uravnavanje takšno premoč nad drugimi oblikami uravnavanja, človek pa, ki deluje zavestno, deluje veliko bolj uspešno.

— Zavestno uravnavanje ima simbolične oblike. Dasi torej genetično raste iz prakse, je človek, ki deluje zavestno, sposoben delovati »teoretično«, ne da bi nujno deloval praktično — zaradi česar se lahko že vnaprej izmakne napakam in škodi in izbere poti, ki ga najhitreje vodijo do cilja, zavestno bitje lahko razrešuje probleme, razmišlja o pojavih, ki niso navzoči v danem trenutku, s tem pa lahko upošteva takšne značilnosti stvarnosti, ki niso »očitne« — lahko se spopada »s splošnimi in skritimi značilnostmi stvari in pojavov.«²⁰

Zavestno uravnavanje ima bolj kot katerokoli drugo sistemski značaj. Ko človek namreč deluje zavestno, se »ne usmerja po razdrobljenih opazanjih, po naključni razvrstitvi pojavov, marveč upošteva sisteme povezav. Lahko bi rekli, da simbolično kodificirana izkušnja sestavlja v človekovi glavi sistem — ta sistem pa pogojuje dejavnosti. Ravno zaradi tega človekova dejavnost ni naključna igra želja in bojzani, marveč je skladna in organizirana.«²¹

Vse te tri značilnosti zavestnega uravnavanja so nastale šele v človeški družbi vzporedno z razvojem produktivnega dela, vzporedno z razvojem dejavnosti, ki so povezane s tem, da človek izdeluje čedalje bolj zapletena sredstva in orodja, ki jih zahteva produktivna dejavnost. In čim bolj je popolno to uravnavanje, tem popolnejše in bogatejše so oblike človeškega dela, človeške predmetne prakse, človeškega orodja. Razvoj zavestne človekove dejavnosti, razvoj duhovnega življenja človeka lahko

¹⁸ Nekatere živali pod vplivom komuniciranja s človekom razumejo samo maloštevilne besede človeškega govora, pri čemer pa reagirajo bolj na ton izjave kot pa na vsebino besed. To velja tudi za t.i. »živalski govor«, ki nima nič skupnega z artikularnim človeškim govorom. Druge živali pa se morajo naučiti izgovarjati besede, ne da bi razumele njihovo vsebino. »Papiga — pišeta J. Doolard in N. R. Miller — se lahko nauči posnemati besede, toda ne more postati veliki mislec.« (*Osobowości i Psychotherapia*, Warszawa 1967, str. 97).

¹⁹ J. Reykowski, *Z zagadnień psychologii motywacji*, Warszawa 1970, str. 237.

²⁰ Prav tam.

²¹ Prav tam.

torej razumemo, kot je to formuliral Marx, kot zgodovinski proces avtokreacije človeka, kot proces, v katerem se je človek s proizvodnim delom »izdelal« in dvignil nad neposredni naravni svet. »Za Karla Marxa je človek, lahko bi rekli — v nasprotju z živaljo, ki je brezizhodno zaprta v meje narave — piše dobro Marek Fritzhand — bitje, ki ,transcendirá' od narave h kulturi; bitje, ki odkriva svojo človeško stvarnost šele v svetu, ki ga je samo ustvarilo, ki ga dviga (stvarnost) nad čisto biološko določenost in zahteva, da uporabimo zanj specifično merilo. Žival ne more biti nič drugega kot to, za kar jo določa narava, človek pa ne more ostati to, za kar ga določa narava, če naj postane človek. Svojo človečnost dolguje samemu sebi, svoji konstitutivni ,generični biti' — zavestni svobodni in univerzalni dejavnosti, tj. specifičnemu človeškemu delu, ki je tudi temelj zgodovinskega procesa.«²²

»Isti pomen — je zapisal Marx —, ki ga ima struktura ostankov fosilnih kosti za spoznavanje izginulih živalskih vrst, imajo ostanki *delovnih sredstev* za presojanje minulih ekonomskih družbenih formacij. Ekonomskih epoh ne razlikujemo po tem, *kaj* se dela, temveč po tem, *kako*, s kakšnimi produkcijskimi sredstvi se dela. Delovna sredstva niso samo merilo za razvojno stopnjo človeške delovne sile, temveč nam razodevajo tudi družbene odnose, v katerih se dela.«²³ Sam razvoj človeškega dela pa je proces, v katerem človek, spreminjajoč naravo, »spreminja obenem svojo lastno naravo.«²⁴ Zato točno piše Z. Cackowski, da »je delo bilo in je (kajti proces avtokreacije še traja) mehanizem avtokreacije človeka; delovanje tega mehanizma je v vsakokratnih razmerah določal družbeni kontekst, ki je vplival na to, da je človeško delo dobilo ustvarjalni, specifično človeški značaj ali pa je izgubljalo ustvarjalne vidike in se je približevalo živalskemu naporu ali delu stroja. Ta družbeni kontekst bodisi spodbuja bodisi zavira ustvarjalni napor ljudi, razširja ali omejuje dostop članov družbe k ustvarjalnemu delu.«²⁵

Problem, ki ga je sprožil Cackowski, kako vplivajo določene družbene strukture na oblike, v katerih se pojavlja delo, zahteva posebne raziskave. Po eni strani so namreč produkcijski odnosi v svoji napredni fazi vplivali dinamično na razvoj produktivnih sil, na obogatitev oblik človeškega dela, po drugi strani pa se je, vzporedno z razvojem antagonističnih formacij, delitve dela in razrednega izkoriščanja, poglobljaj proces *degradacije dela* pomembnega dela neposrednih proizvajalcev, ki so bili potisnjeni v položaj *pritiklin stroja* in skoraj živalskih oblik obstoja. Kapitalizem je to degradacijo dela tako poglobil, da je začelo za več skupin delavcev zgubljeni svoj *specifično človeški značaj*, ni postalo oblika, v kateri se *izraža življenje*, marveč samo *sredstvo za življenje*, mehanično

²² M. Fritzhand, *Czlowiek, humanizm, moralnošč*, Warszawa 1964, str. 86.

²³ K. Marx, *Kapital*, I. zvezek, cit. izdaja, str. 204.

²⁴ Prav tam, str. 202.

²⁵ Z. Cackowski, »Czlowiek-istota twórcza, socjalizm-wartošč ludzka«, v: *Humanizm socjalistyczny*, Warszawa 1969, str. 423.

izvrševanje istih dejavnosti in tako regres k živalskim oblikam aktivnosti.²⁶ Zaradi tega bo komunizem, ki bo osvobodil delo in ustvaril nove možnosti za razvoj ustvarjalnega dela, tudi pomenil novi skok v antropogenezi človeka, v razvoju njegove osebnosti in talentov.

(Człowiek i światopogląd (Varšava), 11/[100] 1973). Prevedel D. B.

ALDO D'ALFONSO

Jasnost v idejnem boju

Prvi pogoj vsake pravilno pojmovane linije je jasnost. To še bolj neogibno velja, kadar govorimo o kulturni politiki, posebno, kadar o njej govorijo komunisti, katerih težnja in dolžnost je, da ne govorijo samo ozkemu krogu intelektualcev, članov partije ali demokratično usmerjenim ljudem, temveč širokim množicam delavcev, kmetov, srednjih slojev, ki sicer nimajo poklicnih intelektualcev, ki pa kulturo ne le sprejemajo, ampak jo tudi ustvarjajo, sodelujejo v idejnem boju in nanj pogosto odločilno vplivajo.

Ne bi rad, da bi te uvodne besede razumeli kot nič kolikokrat izrečeni poziv, naj bi »govorili razumljivo«, naj ne bi uporabljali izrazov in stavčnih zvez, ki jih je težko brati in razumeti. Prepričan sem, da ni mogoče rabiti lahkega jezika vselej (čeprav še kak napor v tej smeri ne bi bil odveč), kadar govorimo o filozofiji, ekonomiji, znanosti, če nočemo, da bi zašli v netočnosti, v približnosti. Jasnost se mora pokazati predvsem v liniji, v vsebini, v bistvu tistega, o čemer govorimo. Za našo partijo je glede na to, kako smo sestavljeni, in glede na to, kako nas vidijo »drugi«, zahteva po jasnosti nujna tudi zaradi »složnosti« o kakem stališču. Dvoumnost, ki ne omogoča učinkovitega kulturnega usmerjanja, ne izvira samo iz nekakšne »zdiplomtiziranosti« kakega pogovora, ki z na pol izgovorjenimi ali sploh neizgovorjenimi besedami dovoljuje različne razlage. Dvoumnost izvira tudi, denimo, iz dveh hkratnih govorov v istem časniku ali pa iz dveh različnih govorov, od katerih je bil eden v Rimu, drugi pa v Bologni (navedel pa bi lahko katerokoli drugo mesto); ta dva govorita o popolnoma različnih stvareh ali pa — zelo značilno — molčita, temu molku pa ne sledi nobena, niti zasilna razlaga.

Ko pregledujemo zgodovino naše partije, ugotavljamo, da so bili trenutki, ko se je najbolj izkazala njena prevladujoča moč, ko smo s strani

²⁶ K. Marx-F. Engels, *Izbrana dela*, I. zvezek, cit. izdaja, str. 302.

poklicnih ali nepoklicnih intelektualcev dobili največjo podporo, soglasje ali pa vsaj njih največjo pozornost v nesoglasjih, tisti trenutki, v katerih smo na temeljna politična vprašanja (ki so vedno kulturna dejanja) ali pa na specifična kulturna vprašanja znali in si tudi upali na glas in odločno povedati svoje mnenje. Najmanj privlačni pa smo bili takrat, kadar je bilo to soglasje ali nesoglasje »zdiplomtizirano« do skrajnih meja.

Ob teh trditvah moram nekaj pojasniti. Ni mi do tega — to bi se mi zdelo celo skrajno nevarno — da bi partijske resolucije posegale v vsak kulturni primer ali pojav. Tega celo v preteklosti nismo počeli, kljub temu da nam to naši nasprotniki še vedno poskušajo pripisati. Toliko manj smemo ali moremo početi kaj takega danes. S težavo smo po Gramscijevem in Togliattijevem vzoru zgradili in ohranili partijo, ki ni sposobna samo dialoga navzven, ampak se da razpravljati tudi znotraj nje — veliko bolj kot v drugih strankah, kjer so formalni in prikriti spopadi na dnevnem redu.

Toda če govorimo jasno, to še ne pomeni, da pričakujemo poslušnost in dušimo razpravo. Menim, da s tem razpravo razširjamo, da jo pojasnjujemo širokim množicam v pravih besedah, da smo pripravljeni, kadar je to potrebno, tudi na pošteno samokritiko. Če ne bi ravnali tako, ker bi se bali, da smo se zmotili, bi se utegnilo zdeti, da nam gre za lagodno stanje, ko nisi nikoli kriv. Toda takšno ravnanje skriva tudi resno nevarnost, da ne bomo nikoli uresničili tistega, kar je prav. Glede na nove procese, ki jih ne moremo obvladati, glede na dogajanja, ki jih še ne znamo oceniti, utegne vodilna vloga pomeniti tudi to, da bomo morali *razgaliti dvom* in pogumno tvegati, da razkrijemo lastno trenutno nesposobnost, zaradi katere ne moremo izreči dokončnega mnenja. Tudi to je jasnost.

Te pripombe nimajo ničesar skupnega s tistimi, ki jih tu in tam slišimo o nekakšni domnevni *odsotnosti linije*. Raba tega izraza vsebuje kanec nostalgije po avtoritarni, centralistični liniji, ki danes ne bi bila le škodljiva, ampak na srečo tudi nemogoča. Hočemo povedati to, da nihče od nas, ne glede na položaj, nima pravice, da bi se zatekal pod okrilje krize ideologizma, v sicer zdravo odklanjanje fideizma, da bi tako našel alibi in se izmaknil odkritemu boju, da bi morda cele mesece vztrajal pri eni sami temi, in bi bil tako volk sit in koza cela. Takšnega načina še zlasti ne cenijo mladi rodovi, pravičen boj proti določenim maniheizmom ne bo ničesar pridobil, če ga zamenjamo za oportunistem.

Da ne bi bilo videti, da je vse, kar sem doslej povedal, kritika in samokritika, ki velja za vse in nikogar, naj uporabim posebne dokaze; le-ti se mi zdijo značilni za nekatera stališča, ki so po mojem še ohranjena v kulturni politiki. V partiji, kakršna je naša, je to resnična linija lahko samo tedaj, če ni naključno zaupana besedam tega ali onega; samo, če se izraža enotno, kaže, po eni strani, da je to ideja, ki jo je partija sprejela, po drugi strani pa ima prav zato, ker je »večglasni koncert«, tudi večjo moč pridobivanja in prepričevanja.

Menim, da je treba upoštevati, da so bile v zadnjem času o vprašanju šole pri nas izrečene odločne in — kar zadeva mene — tudi prave besede (pokrajinske konference o šolstvu, nacionalna konferenca komunistične mladine, resolucija partij vodstva in drugo). Toda za problematiko šole še vedno velja tisto, kar je tovariš Togliatti pred tolikimi leti v zvezi s splošno politično linijo označil kot nekakšno »dvojnost«. Res je, da nimamo več opraviti z nikakršno opozicijo politični liniji, ki je uradno priznana, in tudi ne z izrazi, koncepti, frazeologijo, ki je objektivno podpirala teze, katere smo večkrat označili kot napačne. Toda še vedno molčimo o tem ali onem vprašanju, premalo se angažiramo; tega je še dovolj. O dejstvu, da vse kulture ni potrebno šele odkrivati, ampak da jo je treba graditi na kritiki pretekle in sedanje kulture, o nujnosti študija, torej, kot je opozoril Enrico Berlinguer na zaključnem zborovanju nacionalne konference komunistične mladine v Bologni, o nujnosti metode zoper zmedeno »samouštvo«, o pravem mestu učitelja in torej tudi o skromnosti učenca, o participaciji, pa čeprav — nujno — urejeni glede na sedanje in prihodnje organe družbenega upravljanja, o vseh teh stvareh pa, po mojem mnenju, obstaja še mnogo nejasnosti, dvomov in nerazumevanja. »Omenjeni in nezanesljivi« rezultati, o katerih je govoril tovariš Napolitano v svojem članku, so predvsem posledica preskromnega političnega in idejnega boja, ki pa se mu ne smemo izogibati v strahu, da bi se pomešali med druge.

Primer šole se mi zdi značilen primer pomanjkanja »složnosti«, ki je neogibna na tako obsežnem in pomembnem področju, če ga hočemo usmerjati. Kako naj bomo prepričljivi, če določena stališča, ki so jih konec koncev dovolj odločno in jasno potrdili sklepi kake nacionalne konference ali kaka resolucija partijskega vodstva, zanemarjamo ali pa ne dovolj odločno izvajamo v vsakdanji akciji ali v kakem zveznem odboru? Ali pa kadar, kot se včasih zgodi, isti organ zastopa različne linije glede istega vprašanja? Kako je — brez doslednega razčiščevanja teh vprašanj — mogoče govoriti študentom ali celo pridobiti (in prepričan sem, da to ni brezupno početje) široke množice učiteljev, za katere ne velja, tudi to je treba reči, da so v veliki večini reakcionarni, velja pa, da potrebujejo idejno vzpodbudo nič manj kot študenti, potrebujejo poudarjanje, priznanje za svoje naloge, da bi se izvlekli iz globoke krize utrujenosti in frustracije? Zapletenost in včasih protislovnost te razprave nas ne odvezuje, da je ne bi speljali do konca. Vse prepogosto smo zadovoljni že s tem, da »oznanimo« pravilno linijo. Zaradi udobnega življenja pa zanemarjamo boj, ki ga seveda ne uravnavamo z administrativnimi ukrepi, temveč gre za dosleden boj, ki odkriva zdaj nesoglasja in drugič molk (kar je pogosto ista stvar), za boj, ki ga ne označuje strpnost, ki izvira iz občutka krivde, temveč nenehna volja, da si pridobivamo neodločne in omahljive.

Drug primer zadeva naš odnos do filmskih, dramskih in knjižnih del. Tudi to je vprašanje, ki ne zadeva samo strokovnjake. Kulturna produk-

cija v pravem smislu besede, sporočilo in naravnost, ki jo iz nje izluščijo široke množice, ne dovoljuje, še posebno ne danes, da bi šteli dosleden boj za priznanje teh posebnih vidikov za boj drugotnega pomena. Če še enkrat zatrdimo, da partija kot taka ne sme in ne more določati poetike ali estetike, nam to še ne sme in ne more braniti, da bi rekli, da je neka knjiga, film, dramsko delo ali del tega grdo, nekoristno, neustrezno okusu, navadam in potrebam delavskega razreda. Tako rekoč sakrosanktna obramba svobode izražanja zoper cenzure in avtocenzure ne sme povzročiti, kot se včasih dogaja, da bi skoraj do neba povzdigovali kak proizvod samo zato, ker nanj letijo puščice — in gotovo ne samo moralne — naših nasprotnikov. Smo proti vsakršnemu moralizmu, tako glede seksa kot glede nasilja, toda še bolj smo proti vsakršni moralistični pretvezi, ki komaj komaj prikriva željo po izsiljevanju svobode izražanja — ne samo umetniškega. Če pa bi ob tej predpostavki in ne da bi zmanjševali našo dejansko solidarnost s tistim, ki ga zadene cenzura ali zlonameren napad, našli način, da bi vedno odkrito povedali tudi našim prijateljem, da kaka knjiga, film, dramsko delo ni v skladu z našim okusom, tedaj bi nas, sodim, bolje razumeli tovariši in netovariši; tako bi včasih dali večjo pobudo boju za svobodo umetniškega izražanja.

Namesto tega pa se včasih zgodi, da ostajamo sužnji zmotnega občutka manjvrednosti, da nas je strah, da ne bi bili dovolj sproščeni — in zato slabo branimo teze, o katerih še sami nismo do kraja prepričani. Reči, denimo, tovarišu ali prijatelju režiserju ali pisatelju, da koncesij erotizmu kot tržnemu blagu, po katerem, žal, povprašuje široki trg, ni mogoče enačiti z bojem za erotizem kot svobodo, utegne biti neprijetno in včasih težko, ker zahteva, da se spustimo na področje umetniškega vrednotenja, ki pa ga ne moremo vsi podpreti z zadostno specifično kulturo. Zavedati pa se moramo, da se takšne ocene — brez specialističnih pretenzij, ampak s strastjo — izražajo v kavarnah, družinah itd. Tudi tu je neogibna večja »grobost« jezika, tudi jezika naših kritikov. V kulturni liniji, ki si je zastavila nalogo, da bo vzgajala k umetnosti, okusu in svobodi hkrati je treba manj »diplomatizirati« nesoglasja (kadar so).

Toliko o tem, kar zadeva reorganizacijo kulture. Ena naših poglavitnih nalog je nedvomno ta, da damo gledališča, razstavne dvorane, informacijska sredstva na razpolago tistim, ki tako ali drugače hočejo preizkušati, raziskovati, odkrivati; posebno v družbi, ki daje prednost proizvodom, ki že imajo svoje tržišče in ki jih izbira na podlagi meril, za katere velja zakon profita. Toda tudi tedaj — kar se tudi dogaja — ko povpraševanje preseže možnosti ponudbe ali ko sta ponudba in povpraševanje izenačeni, je potrebna selekcija. Le-ta pa se ne opravi kar sama od sebe, prav tako je ni mogoče zaupati prestižnim igricam, ki puščajo grenak priokus, ker jih vodi hinavščina. Nevarnost, ki se ji kaže izogniti, je seveda v tem, da bi obstajal en sam razsodnik, ki se morebiti še pojavil ne bi. Toda odkrita razprava, tudi če z njo tvegamo, da si bomo pridobili sovražnike, je zmeraj boljša kot liberalnost, ki to ni ali pa je na škodo

drugih; kajti liberalnost ne usmerja, ne vodi kulturnih procesov, tudi ne v smislu najširše dialektike. Spominjam se, da smo na področju gledališča pred nekaj leti po dolgem obotavljanju nazadnje le našli pogum, da smo odkrito in jasno nastopili proti določeni vrsti »političnega gledališča« in da smo zatrdili, da ne bomo v imenu nekakšne abstraktne svobode — z našo organizacijo podpirali tistega, ki jo je objektivno hotel izrabiti zoper njo samo. V tistem trenutku je bil to nepriljubljen boj, tudi v dokaj širokih krogih, vendar pa je dal svoje sadove. Zmeraj si moramo želeti, da bi se takšni boji končali tako, da ne bi povzročali nepopravljivega razkola (to pa je odvisno od načina, kako jih vodimo in tudi od »športnega duha« tistega, ki je prizadet), toda — bolje razkol danes kakor zmeda jutri. Prepričan sem, vsaj v tem posebnem primeru, da se iz naših napak, popustljivosti ali nezmernosti (prvo je nujna posledica drugega) nismo učili samo mi, temveč mnogi naši prijatelji in tovariši, ki delajo na tem področju.

Najti pogum, da izzovemo in sprejmemo razpravo o teh vprašanjih, da glede na siceršnje posplošitve pojasnimo, kako obremenjujoče so določene tradicije in navezanosti, da pa hkrati tudi povemo, da iz zagate ne splavamo tako, da vse potopimo — to je edini način, ki nam omogoča, da uveljavljamo kulturno linijo, kadar to zmoremo. S tem tudi izpolnjujemo naloge, ki jih od nas zahteva družba, če seveda opravimo z našimi lastnimi napakami, z našo lenobo in oportunistom (tudi če je njegov namen dober).

Navedel sem nekaj področij in nekaj primerov. Upam, da zadoščajo za razpravo, ki jo bodo lahko drugi poglobili ali nadaljevali na drugih področjih. Z njo sem želel čim bolj opogumiti ljudi za boj, ki ga moramo izbojevati na obsežnem področju kulture.

In zdaj naj sklenem. V razpravi* je bilo po pravici ugotovljeno, da se kulturna linija uveljavlja predvsem prek »poklicnih« intelektualcev, ki so pojmovani kot kategorija delavcev (in tega ne smemo zanemarjati), toda tudi in predvsem kot producenti in prenašalci idej. Nočem zanikati pomena njihovega uveljavljanja kot delavcev, vendar sodim, da moramo upoštevati prav njihovo specifičnost pri opravljanju naloge producentov in prenašalcev, kadar govorimo o usmerjanju kulture.

Prepričan sem, da si pridobivamo tisoče intelektualcev za boj za socializem sicer s tem, da se zavzemamo za njihove mezde, plače, življenjsko raven, toda predvsem si jih pridobivamo s tem, da poudarjamo, kaj lahko prispevajo k graditvi drugačne družbe, k uveljavitvi novih človeških vrednot.

Ob nekaj primerih burnih angažmajev smo bili v zadnjih letih priče zaskrbljujočemu pojavu dezangažmaja številnih intelektualcev. Ne bom tu raziskoval vzrokov za to — nekateri so več kot znani, o drugih pa bo treba še dolgo razpravljati. To se je dogajalo prav tedaj, ko je boljša

* Namreč v razpravi v reviji *Rinascita*, ki že nekaj časa objavlja prispevke o problemih »svodenja kulture«. — Op. ur.

kulturna usposobljenost samega političnega kadra postala nujna, da bi lahko odgovarjal na zahteve gibanja. Tudi na tem področju smo si veliko prizadevali in dosegli precejšnje uspehe, zlasti s pomočjo naših revij, konferenc, simpozijev. Sodim pa, da je mogoče storiti še več; dovolj je že, da ne podcenjujemo velikanske energije, ki čaka samo na to, da jo razgibamo. Dodam naj še, da razgibati intelektualne energije ne pomeni samo, da od njih zahtevamo angažma, ki je neposredno usmerjen v politični boj. Ponovno ovrednotenje »dezinteresiranega« raziskovanja je lahko videti nekoristno, lahko je videti, kot da se zapiramo v slonokoščeni stolp — vendar se tako zdi samo tistemu, ki ne dojema izjemne zapletenosti kulturne produkcije; če pa je takšno raziskovanje resno na vseh področjih, je lahko koristnejše od mnogih bojevitih oznanil revolucionarnega boja. Prepričan sem, da je to naloga, ki jo naša partija lahko izpelje bolje kot vsaka druga.

Sodim, da lahko komunistična partija danes — bolj kot kdaj prej — postane sredstvo za pridobivanje kulturnih producentov, umetnikov, učiteljev za boj, za družbeni angažma, in sicer, ponavljam, tudi z delom, ki ni neposredno določeno s političnimi cilji. Predvsem tako, da spodbuja svoje člane k bolj intenzivnemu kulturnemu boju, da pridobiva za idejni boj široke sloje ravnodušnih, neopredeljenih ljudi, ki so se pogosto in ne samo po svoji krivdi zatekli v ozko sindikalistično in politično dejavnost, če se niso izmaknili celo tej; drugič pa tako, da postane središče, kjer se zbirajo, tudi v burnem dialogu, prijatelji in tudi nasprotniki, ki radi pišejo, govorijo, proučujejo. Dovolj je, da verjamemo v nujnost in koristnost takšnega dela. Ena pglavitnih nalog kulturne politike je pridobivanje intelektualnih sil za kulturni angažma — in tu je jasnost, opredeljenost bolj bistvena kot kadarkoli prej.

Rinascita (Rim), št. 8/1974. Prevedla N. B.

G. V. PLEHANOV

Izbrani spisi

Plehanova danes beremo — in drugače ne more biti — s predpostavk našega časa in z zavestjo o neverjetni polnosti teh sedemdesetih let, ki so minila od časa njegovega najbolj plodnega praktičnega in teoretičnega dela. Beremo ga torej kot poglavje iz »zgodovine marksizma«, kot »dokument časa«; ali se je torej sploh smiselno spraševati, kakšen je pomen »starega Plehanova« danes; kako in v kolikšni meri je njegovo delo preživelo do naših dni?

Ko znova beremo dela Plehanova v zelo dobrem izboru (ki ga je pripravil center za marksološki študij pri fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo), izboru, ki nam nudi tematski pregled in vpogled v avtorjevo raznovrstno teoretično dejavnost in skozi to v razmere v ruskem marksizmu na prelomu stoletja, ugotovljamo, kot se pogosto dogaja pri »starih« tekstih, da se marksistična misel še vedno ukvarja z marsikaterim vprašanjem in dilemo, ki so jo razreševali že »utemeljitelji« marksizma — včasih tudi s kakšno, ki so jo bili »predhodniki« že (in včasih boljše) razrešili. Ze Plehanov je moral zapisati: »Toda so marksisti različnih vrst,« (O Crocejevi knjigi, Izbrani spisi str. 611) — in kolikokrat smo odtlej še prebrali to ugotovitev? Morda je na podlagi omenjenega izbora še lažje narediti takšen sklep, kajti izbor zajema obdobje med leti 1883 in 1903, najpomembnejše obdobje za delo Plehanova, v katerem je utemeljeval marksistično misel, in sicer po dveh poteh — z obrambo materialističnih temeljev marksizma in z bojem zoper anarhizem in revizionizem.

Plehanov je svoje delo začel kot praktični bоре in ne kot teoretik. Ko pa

je na evropskem zahodu spoznal razvito delavsko gibanje in marksizem ter prešel na stališča doslednega marksista — revolucionarja, je svoje prve razprave usmeril v polemiko zoper narodnike in njihovo pojmovanje gibalnih sil družbenega razvoja. Med polemiko je raslo njegovo utemeljevanje teoretičnih osnov marksizma in tako je postal utemeljitelj ruskega marksizma; zaradi svoje praktične politične dejavnosti pa velja za utemeljitelja ruske socialne demokracije. S svojim velikim filozofskim znanjem in bogato kulturo je prispeval, da je bila ruska marksistična misel v tem obdobju na visoki ravni.

Plehanov res da ni presegel okvirov druge internacionale, vendar se je od drugih njenih teoretikov bistveno ločil — zanje je namreč presegal — nepoznavanje filozofskih vprašanj. Plehanov jih je daleč presegal — proučeval je predhodnike Marxovega materializma in dialektike, kar je bilo redko, in je spoznal, kako pomembni sta bili za razvoj marksizma misel in nemška idealistična dialektika. V obdobju prevladujočega novokantovstva ni zvedel Marxa na Kanta, ampak je celo napisal odlično kritiko Kanta, čeprav njegovi spoznavni teoriji sicer velja očitek agnosticizma in enostranosti (se pravi, da je Kanta kritiziral v bistvu še vedno s pozicij Kanta), zlasti še, ker je v istem času izšel Leninov »Materializem in empiriokriticizem«. Velja tudi, da je podcenjeval Hegla, da ga ni do kraja in vedno razumel, vendar iz njegovih filozofskih del sledi, da je bil Hegel njegova poglavitna filozofska preokupacija; prizadeval si je in zahteval »materialistično proučevanje Hegla«.

Poleg Mehringa, Lafargua in Labriole je bil Plehanov v tem obdobju najboljši poznavalec teh vprašanj — in globlji, prodornejši od omenjenih, ki jih danes štejemo predvsem za popularizatorje marksistične misli. Plehanov je marksistične teze namreč poskušal razvi-

jati. V »Materialističnem pojmovanju zgodovine« in v »Osnovnih problemih marksizma« je poskušal tudi izvorno reševati nekatera vprašanja v zvezi z marksističnim pojmovanjem zgodovine. Ob analizi teorije faktorjev se je pokazala globoka dialektika Plehanova, zlasti glede vprašanj človekove narave. Kljub temu, da je res veliko pozornosti posvetil vplivu geografskega okolja na človeka, je v bistvu pravilno spoznal prepletenost in zapletenost vplivanja posameznih elementov v zgodovini človeškega življenja. Razprava Plehanova o vlogi osebnosti v zgodovini je eno prvih del v marksizmu o tem vprašanju in je hkrati polemika zoper narodnike, v kateri Plehanov dokazuje pomen aktivne, ustvarjalne vloge človeka v zgodovini. Plehanov polemizira tudi z ekonomskim determinizmom, ki pristaja na pasivnost subjekta; vprašanje vloge osebnosti Plehanov predstavi na raven razmerja med nujnostjo in slučajnostjo. V marksistični literaturi je tudi danes še vedno pogosto obravnavano vprašanje o razmerju med dialektiko in logiko. Prav o tem je Plehanov napisal nekaj zelo dobrih strani (Dialektika in logika, odlomek iz predgovora k »Ludwig Feuerbach in konec nemške klasične filozofije«), kjer dokazuje, da je alternativa ali logika ali dialektika napačna in da je formalna logika samo poseben primer dialektike.

To vprašanje je postavljajal globlje kot ruski filozofi stalinske šole in bolje kot kritiki, ki so mu v tej zvezi očitali dogmatizem, a so ostali pod njegovo ravnijo. V začetku 20. stoletja je Plehanov v polemikah z revizionisti (ruskimi in nemškimi) dokazal, da vsestransko pozna Marxovo misel in da jo zna tudi uporabiti na različnih področjih. Ob Plehanovu se je pojavila nova generacija ruske meščanske inteligence, ki se je navduševala nad marksizmom. Toda ti tako imenovani »legalni marksisti« so ostali predstavniki meščanske inteligence, kar se je zlasti pokazalo pri vprašanjih revolucije in v praktičnem odnosu do revolucionarnega boja.

Prav ob teh vprašanjih je tudi Plehanov pristal na stališčih reformistov: tako je praktično in teoretično ostal v okviru II. internacionale. Kot mnogi vo-

ditelji socialističnega gibanja v tem času ni razumel potrebe in pomena proletarske revolucije ter bistva razrednega boja in tudi ne resničnih zgodovinskih možnosti. V revolucionarni akciji se ni znašel, ravnal je kot dogmatik. Svoje življenje je sklenil v trenutku, ki ga ni razumel. Velja sicer, da je bil dober dialektik, razumel je dialektiko družbenega razvoja, toda »preteklega bolj kakor njemu sodobnega« (B. Ziherl, uvodna študija k Izbranim spisom, str. XX). In tako nemara tudi Plehanov sodi v vrsto revolucionarjev, ki so po svoje tragične podoče: po eni strani se je nenehno, prav revolucionarno boril zoper vsakršno revizijo marksizma, po drugi strani pa je v praktični politiki zavračal revolucionarnost Lenina in boljševikov. In vendar je prav ta Plehanov, kako paradoksalno, zapisal tudi besede, ki so značilne, bi rekli danes, za angažirano, zavestno »spreminjanje sveta«: »Če hočem sodelovati v gibanju, čigar zmaga se mi zdi zgodovinsko nujna, tedaj to samo pomeni, da gledam na svojo lastno dejavnost kot na nujen člen v verigi pogojev, katerih celota bo z nujnostjo zagotovila zmago gibanju, ki mi je pri srcu. Nič več in nič manj. Dualist tega ne razume.« (Osnovni problemi marksizma, str. 169).

Z vsem svojim praktičnim in teoretičnim delom je postal Plehanov zelo primeren za vsakršno kritiko — bilo je obdobje, ko je kot »oče ruskega marksizma« užival prav pretirano slavo, v obdobju stalinske interpretacije Lenina pa so ga proglasili za heretika, za odpadnika in podobno, ter prenesli očitke, ki izvirajo iz njegovega političnega ravnanja do oktobrske revolucije na oceno njegovega teoretičnega dela. Po drugi strani pa tudi meščansko zgodovinopisje zanesljivo razlaga, da bi ga obravnavalo — in tako je ostal precej v senci. Filozofi ga ne marajo, ker mu očitajo, da je zašel v sociologizem, sociologi pa ga tudi ne cenijo kaj prida, ker da se preveč ukvarja s spoznavno teoretičnimi vprašanji. In vendar je stari Plehanov z velikim publicističnim talentom razčiščeval s subjektivističnimi teorijami v sociologiji in zapisal marsikatero misel v obrambo sociologije oziroma v prizadevanju, da bi znanstveno utemeljil sociolo-

gijo, kar je bilo, kot je znano, še dolgo po Plehanovu dokaj težko opravilo. »Sociologija postane znanost le toliko, kolikor se ji posreči razumeti nastanek smotrov, ki si jih postavlja družbeni človek (družbeno »teleologijo«) kot neogibno posledico družbenega procesa, ki je na koncu koncev odvisen od toka ekonomskega razvoja. In zelo značilno je dejstvo, da so dosledni nasprotniki materialističnega pojmovanja zgodovine prisiljeni dokazovati, da je sociologija kot znanost nemogoča. To pomeni, da »kriticizem« zdaj postaja ovira za nadaljnji znanstveni razvoj našega časa. Ljudi, ki skušajo najti znanstveno razlago zgodovine filozofskih teorij čaka tu zanimiva naloga: določiti morajo, kako je ta vloga kriticizma povezana z razrednim bojem v sodobni družbi.« (Osnovni problemi marksizma, Izbrani spisi, str. 269).

V zborniku izbranih spisov G. V. Plehova, ki ga je pred nedavnim izdala Cankarjeva založba v Ljubljani, so sicer v glavnem dela, ki smo jih že poznali v slovenskih prevodih, vendar je nedvomno koristno, da smo zdaj dobili pomemben del Plehanova v dobrem izboru. Uvodno študijo k Izbranim delom je napisal B. Ziherl; v izčrpni, deloma polemični študiji kritično opozarja na pomen in pomanjkljivosti tega marksista, zlasti pa opredeljuje razločke in nesoglasja med Leninom in Plehanovom tako v praktičnih kot v teoretičnih vprašanjih. Če k sedanjemu izboru del Plehanova prištejemo še razprave o umetnosti in kulturi, ki so izšle pred leti, potem lahko rečemo, da je Plehanov v slovenski prevodni marksistični literaturi ustrezno zastopan.

N. BRGLEZ

VIKTOR BUBANJ

Doktrina zmage

(nekaj misli ob nedavnem izidu knjige generalnega polkovnika Viktorja Bubnja).

Pred časom v založbi Narodna armija* izšlo delo nedavno preminulega načelnika generalnega štaba JLA generalnega polkovnika letalstva Viktorja Bubnja. To delo je pomemben prispevek k naši obrambni teoriji in praksi. Delo je izvirno tako po načinu kakor tudi po kompleksnosti obdelave obravnavane snovi. Avtor je jasno in prepričljivo opisal podlago, na kateri temelji naše stališče o splošnem ljudskem odporu, in tudi metode za pripravo nanj.

Knjiga je razdeljena na tri poglavja. V prvem poglavju piše o nekaterih idejnopoličnih vidikih splošnega ljudskega

odpora. V drugem poglavju govori o temeljih naše vojne doktrine. Tretje poglavje pa zajema strategijo našega oboroženega boja. Tem trem temeljnim poglavjem je dodano še nekaj drugih člankov in manjših razprav, ki organsko dopolnjujejo Bubnjevo delo.

V prvem poglavju Bubanj izhaja iz načela, da sta naš samoupravni socializem kot družbeni temelj naše družbene prakse in politika blokavske neangažiranosti v zunanji politiki Jugoslavije nova zgodovinska fenomena. Po Bubnjem mnenju sta prav ta dva fenomena nujno vplivala na našo obrambno koncepcijo.

Ta koncepcija se bistveno razlikuje od klasičnih Vojnih doktrin drugih držav. Tako na Zahodu kot tudi na Vzhodu. V našem samoupravnem sistemu smo uresničili razmere, da je moči obrambo postaviti na najširše temelje. To se pravi, da so tako organizacija obrambe, še posebej pa oboroženi boj in vojaške priprave za odpor zoper vsakega agresorja stvar vsakega posameznika, njegov glavni splošni in osebni interes ter skrb. V takih razmerah so oborožene sile člen v nizu aktivnosti vsestranskih priprav za obrambo, del vseobsegajočega delovanja

* Bubanj Viktor: Doktrina pobeде, Beograd, Narodna armija, 1972. Knjiga je prejela nagrado »22. decembra«, ki jo podeljujejo avtorjem najbolj uspešnih del vojaškega žanra.

ljudi, ki oborožene sile krepi, pripomore, da so nepremagljive, in povečujejo njihovo moč. Pri tem pa vsako orožje, tudi staro, postaja še kako učinkovito. Iz vsega tega pa izhaja, da preraščamo stare, klasične postavke in shem o vojni, oboroženem boju, organizaciji oboroženih sil in značaju boja samega na sebi.

Klasični koncepti vojaške organizacije obravnavajo oboroženo silo kot poseben, vase zaprt element državne strukture. To se po logiki tega koncepta polagoma razvija v silo nad družbo. Čisto razumljivo in logično za naše razmere je bilo, da skupaj s splošnim gibanjem k vse večji samoupravni družbi oborožene sile niso mogle iti mimo tega razvoja. To je pa povzročilo drugačen prijem reševanja problema obrambe. Sprejem koncepta splošnega ljudskega odpora je povzročil odločen korak v smeri podružbljenja obrambe.

Bubanj posebej poudarja, da je družbena vsebina koncepcije splošnega ljudskega odpora, naš politično-filozofski pogled na vojno tisto, kar je v tej koncepciji bistveno; ni pa bistvena vrsta in oblika vojaške organizacije. Te oblike pač ustvarjamo glede na številne vojaške dejavnike, ki vplivajo na oborožen boj. Vendar pa vse to nikakor ne zanika bistvenega, to je družbene narave oboroženih sil. Kakorkoli bi bile oborožene sile organizirane za splošni ljudski odpor po svoji politični opredeljenosti, morajo uresničevati temeljna načela, na katerih temelji naša družba. Med temi načeli je tudi načelo enakopravnosti vseh naših narodov in narodnosti pri odločanju o bistvenih vprašanih graditve naše družbe, s tem pa tudi oboroženih sil.

Z notranjim političnim razvojem naše samoupravne družbe so tesno povezani tudi narava in cilji vojne, za katere bi se naše oborožene sile bojevale. To bi bila pravična vojna in izključno obrambna vojna, namenjena obrambi neodvisnosti, svobodnega in neoviranega razvoja ter suverenosti naše domovine. S tem pa bi bile uresničene najugodnejše razmere za mobilizacijo cele države, vseh njenih narodov in državljanov, ki se bodo zavedali, zakaj se borijo in kaj branijo. Pri tem pa bodo odločeni in

pripravljene tudi na najtežje žrtve in napore. Samo tako je po mnenju generala Bubnja mogoče zgraditi visoko in krepko moralo ljudstva. Taka morala bo naše skupne obrambne možnosti krepko povečala in prispevala, da bodo nepremagljive.

Seveda pa so vse to samo ustrezne razmere za uspešno delo vseh zavestnih in najnaprednejših družbenih sil pri obrambnih pripravah in obrambi sami. V tem konceptu Bubanj označi glavne sile, ki so odločilne pri splošnem ljudskem odporu. To je predvsem delavski razred in vsi drugi delovni ljudje. Pri tem s posebnim poudarkom omeni mladino. Posebej pomembno se mu zdi, da mladina z vsem srcem sprejme koncept splošnega ljudskega odpora. Saj je po njegovem mnenju mladina vedno bila in tudi vedno bo poglavitna sila obrambe. Na njena ramena je vedno padal glavni delež in glavna teža oboroženega boja in vojne. Od nje je bil odvisen tudi uspeh naše NOV.

Posebej je v tem delu poudarjena pomembnost jugoslovanskega socialističnega patriotizma, to se pravi zavesti, da ne moremo obstajati drug brez drugega. Vse to pa je treba prenesti do poslednjega otroka v šoli. Avtor še posebej poudarja, kako pomembni so odnosi v armadi, kako pomembno je, da vsak človek dojame vojaško naravo vojne in da je dobro izurjen. Pri tem opozarja na pomembnost vojaških zmag v vojni za razvoj in učvrstitev borbene morale. Posebej krepko poudarja tudi potrebo po razvijanju ustvarjalne iniciative pri vojnih in nižjih starešinah. In to že zdaj v miru — da bi potem v morebitni vojni imeli tem boljše rezultate.

V drugem poglavju spregovori o osnovah naše vojne doktrine. Ta se da opredeliti takole:

— Oborožen boj je glavna in odločilna oblika obrambe. Prav zato, da bi se mogle razviti vse druge oblike splošnega ljudskega odpora, je oborožen boj sredstvo, ki to omogoča. Množični odpor ljudstva večkrat poveča moč oboroženih sil in učinkovitost oboroženega boja, ki je vsekakor hrbtenica splošnega ljudskega odpora.

— Boj mora neprestano potekati na vsem našem teritoriju, ki je začasno zaseden in nezaseden, z vsemi sredstvi in v najrazličnejših oblikah. Boj so vse oblike odpora — od najmanjše diverzije do velikih sodobnih operacij strategijske narave.

— Na bliskovito vojno agresorja bomo odgovorili z dolgotrajnim in totalnim odporom oboroženih sil in ljudstva, uporabljajoč vsa sredstva, ki so nam na voljo.

— Naša vojna doktrina ne dopušča poraza, ne priznava kapitulacije, niti zgube ozemlja kot enega izmed dejavnikov oboroženega boja. Začasna »zguba« ozemlja je samo drugačna oblika oboroženega boja, nikakor pa ne klasičnega pojmovanja, po katerem je vse sovražno od frontne linije nazaj.

— Obrambni sistem v vseh svojih delih in vseh svojih funkcijah mora biti izdelan že v miru, da bi preventivno deloval kot odvratanje morebitnih agresorjev, ali preprečil presenečenje, če bi do agresije prišlo.

— Oborožene sile morajo biti enoten organizem, ker je tudi oborožen boj enoten. In to ne glede na to, da imamo ločeno operativno armado, ki mora biti sodobno izurjena in opremljena. Biti mora udarna pest ves čas vojne in ne samo na njenem začetku. Poleg nje imamo tudi množično teritorialno obrambo po vsem ozemlju in prirejeno krajevnim razmeram, obrambo, ki je široko odprta vsem skupinam in posameznikom, ki bi se kakorkoli oboroženo upirali agresorju. Pripadniki prve kot druge komponente morajo biti enotno izurjeni in pripravljene za boj v vseh razmerah prostora in časa. JLA je svojevrsten, najboljše opremljen in najstrokovnejši

del »oboroženega ljudstva«, teritorialna obramba pa ni in ne more biti republiška armada.

— Naša doktrina je obrambna v družbenopolitičnem pomenu, toda pri oboroženem boju je skrajno aktivna in ofenzivna. In to v vsem. Tako v strateškem, pa tudi v operativno-taktičnem obsegu. Velja za vse možne terene našega bojišča, s posebnimi značilnostmi tako na fronti, kakor tudi v zaledju sovražnika.

— Naša koncepcija ni vnaprej naperjena zoper nekega določenega sovražnika. Vendar pa je naperjena zoper vsakega agresorja, ki se ukvarja z mislijo, da bi uničil našo neodvisnost, napadel nedotakljivost naše države in njen svoboden razvoj, ne glede na to, iz kakšnih družbenopolitičnih sistemov bi prišel in s kakšnimi parolami bi opravičeval svoje namene. Glede na to je naša obrambna koncepcija koncepcija miru in sodelovanja med narodi.

V tretjem poglavju Bubanji obdeluje medsebojni odnos med strategijo, operativno in taktiko na področju vojne teorije in prakse.

Če na koncu tega našega prikaza dela generala Bubnja skušamo potegniti sklep, lahko ugotovimo, da je avtor v splošnih črtah obdelal vse najvažnejše prvine, ki pridejo v poštev pri pripravljanju, in tudi uresničevanju splošnega ljudskega odpora. Bubnjeva knjiga je dragocen prispevek k teoriji naše doktrine splošnega ljudskega odpora in jo velja pozdraviti. Delo bo prav gotovo pripomoglo pri nadaljnjem proučevanju tega področja, ki je za našo družbo tako pomembno. Uporabljali pa jo bodo s pridom pri svojem delu tako starešine v JLA, kakor tudi vsi, ki se kakorkoli ukvarjajo s pripravami na splošni ljudski odpor.

ZDENKO ROTER: Cerkev in sodobni svet. Razvoj katoliškega nauka o socializmu, komunizmu, marksizmu in ateizmu. Cankarjeva založba, Ljubljana 1973, 224 str.

Po uvodni besedi, v kateri, med drugim, razčlenjuje nekatere temeljne pojme (religija, religioznost-ljudska religija, cerkvena religija-religiozna ideologija, cerkev), obravnava avtor najprej razmerje med cerkvijo in sodobnim svetom. Potem ko govori o religioznih skupinah, kultu, sektah, denominaciji in cerkvi, analizira spopad med tradicionalno cerkvijo in modernim svetom, krizo tradicionalne cerkve in drugi vatikanski koncil. Najobširnejši del knjige pa posveča odnosu katoliške cerkve do socializma, komunizma, marksizma in ateizma. V tem sklopu govori med drugimi o opredelitvi navedenih pojmov v cerkvenem nauku, razčlenjuje nekatere izjave papežev o teh vprašanih in obravnava stališča, ki so se pojavila na zasedanjih drugega vatikanskega koncila o teh problemih. V krajšem razdelku še obdela »pokoncilsko cerkev in dialog«, v sklepni opombah pa zagovarja potrebo, da postane cerkev kot vsaka druga ustanova predmet znanstvenega proučevanja.

IVAN TURK: Uvod v ekonomiko delovne organizacije. Moderna organizacija, Kranj 1974, 316 str.

Knjiga razpravlja o temeljnih pojmi delovne organizacije. Najprej govori o delovni organizaciji in njenem poslovanju, nato razgrinja prvine poslovnega procesa (delovna sredstva, delovni predmeti, storitve, delovna sila, delovni čas idr.). Sledijo razdelki o stroških, prodajnih cenah in o finančnem izidu. Nato obravnava avtor vrste in vire sredstev delovnih organizacij, govori o knjigovodskem razidu poslovanja in o analizi poslovanju. Zadnjemu razdelku, v ka-

terem govori pisec o poslovni politiki, sledi pregled temeljne literature, povzetek v angleščini in stvarno kazalo.

AVGUŠTIN LAH, Makrosistem in okolje, I. del: Okolje in družba, Partizanska knjiga, Ljubljana 1973, 131 str.

V prvem razdelku I. dela obravnava avtor pod naslovom »Okolje« nekatera teoretična vprašanja, nakar analizira okolje, sisteme in družbo, govori o dialektiki narave, o družbi kot dejavniku v prostoru. Posebno pozornost posveča problemu urejanja in varstva okolja, znanosti kot proizvodjalnemu in usmerjevalnemu družbenemu dejavniku, razsežnostim in problemom širšega okolja. V drugem razdelku prvega dela se pisec ukvarja s problemom prebivalstva. Med drugim govori o populacijskem sistemu, svetovnem prebivalstvu, o fiziološki in družbeni strukturi prebivalstva, o značilnostih delovne populacije, o gibanju jugoslovanskega prebivalstva in o investiranju v kadre v Jugoslaviji.

Marksizam i umjetnost. Izdavački centar »Komunist«, Beograd 1972. Izbor tekstova, predgovor, bilješke o autorima: Vjekoslav Mikecin, XVI+351 str.

Prva knjiga v zbirki »Antologije« vsebuje poleg uvodne študije (predgovora) Vjekoslava Mikecina, v kateri govori o problemu umetnosti s stališča marksizma, izbor tekstov znanih avtorjev, ki so razmišljali o tej temi. Delo je urednik razdelil na naslednja poglavja: Dediščina marksističnega pojmovanja umetnosti; Umetnost kot spoznavanje; Umetnost kot nova stvarnost; Umetnost, družba, revolucija. Med teksti so Uvod v estetske spise Marxa in Engelsa (György Lukacs); Kritika pesniške slike (Galvano Della Volpe); Pojem ideologije v zgodovini umetnosti (Arnold Hauser); Nekatera vprašanja splošne teorije umetnosti

(J. M. Lotman); Prihodnost umetnosti (Ernest Fischer); Kulturne naloge delavskega razreda (A. V. Lunačarski) in dela nekaterih drugih avtorjev (L. Goldmana, B. Brechta, L. Trockega, M. Krleže in dr.).

Samoupravljanje i radnički pokret III. Izdavački centar »Komunist«, Beograd 1973. Izbor tekstova: Miloš Nikolić i Vladimir Štambuk. Biografske beleške i bibliografija Miloš Nikolić, 679 str.

Tretja knjiga pod zgornjim naslovom (o prvih dveh glej TiP 1—2/1974) vsebuje tekste, ki obravnavajo problem samoupravljanja v socialistični družbi. Tematsko je razdeljena na naslednje problemske kroge: Delavsko samoupravljanje in socialistična družba; Ideje in praksa delavskega samoupravljanja v socialističnih deželah (ČSSR, Madžarska, NDR, Poljska, Sovjetska zveza); Teoretična misel v svetu o delavskem samoupravljanju v Jugoslaviji in jugoslovanska misel o delavskem samoupravljanju. V sklopu te obsežne tematike se srečujemo s teksti številnih bolj ali manj znanih avtorjev (med drugimi Anton Pannekoek, Radovan Richta, Ota Šik, Andr. Hegedüs, Walter Miller, J. Kuron in J. J. Volkov, Luigi Longo, André Gorz, Georges Losser). Jugoslovansko misel o samoupravljanju predstavljajo teksti J. B. Tita, Edvarda Kardelja, Najdana Pašića, Miroslava Pečujlića, Stipe Šušvarja in Zorana Vidakovića.

IZ DOMAČIH REVIJ

GLEDIŠTA, Beograd, št. 11—12/1973

Raziskovanje: ZORAN VIDOJEVIĆ: Samoupravljanje — plod delavskega razreda; ŽARKO PAPIĆ: O samoupravnem proizvodnem odnosu; VUKAŠIN PAVLOVIĆ: Sindikat in interesi delavcev; VLADIMIR MILIĆ: Tehnokratska podoba sodobnega kapitalizma.

GLEDIŠTA, Beograd, št. 1/1974

Razprava na temo: Delegatski sistem — oblika samoupravne integracije političnega sistema Jugoslavije.

SOCIJALIZAM, Beograd, št. 1/1974

Študije in članki: ŽIVOJIN RAKOČEVIĆ: Specifičnost in zgodovinsko prehodni značaj blagovne oblike procesa združevanja dela; VUČINA VASOVIĆ: Smisel in pomen volitev; DRAGOMIR DRAŠKOVIĆ: Sociološke predpostavke znanstvene politike; GAVRO PERAZIĆ: Mednarodna subjektiviteta federalnih enot v sestavljeni državi.

PREGLED, Sarajevo, št. 1/1974

Članki: VUKO PAVIĆEVIĆ: Temeljna načela socialistične morale; HASAN SUŠIĆ: Ibn Haldunove ekonomske ideje; RAMIZ ARSLANAGIĆ: Energija in vrednost.

ORGANIZACIJA IN KADRI, Kranj, št. 10/1973

AVGUŠTIN LAH: Ekonomski vidiki urejanja okolja; RADISAV JOVANOVIĆ: Mesto in družbeni pomen delavske kontrole v samoupravni socialistični družbi; ILJA JURANČIĆ: Samoupravno sporazumevanje o delitvi osebnega dohodka (ob osnutku nove ustave).

SODOBNA PEDAGOGIKA, Ljubljana, št. 1—2/1974

OLGA KUNST-GNAMUŠ: Oblikovanje pojmov v učnem procesu; RUDI LEŠNIK: Informativno-oblikovalne dejavnosti v prostem času mladih; NUŠA KOLAR: Izenačevanje razvojnih možnosti otrok na predšolski stopnji; Resolucija tretjega kongresa pedagogov Jugoslavije.

OPREDJELJENJA, Sarajevo, št. 1/1974

Lenin — petdesetletnica smrti: ARIF TANOVIĆ: Mislec in realizator revolucije; HAMDİJA POZDERAC: Lenin in leninizem v luči sedanjega boja za samoupravni socializem; MUHAMED FILIPOVIĆ: Tri temeljna področja in značilnosti Leninovega prispevka k razvoju marksistične misli in boju delavskega razreda za graditev socializma; FUAD MUHIĆ: Sodobnost in Leninova teorija partije; ŠEFKO MEDŽEDOVIĆ: Leninovo stališče do proletariata kot »subjekt-objekta« socialistične revolucije.

bibliografija knjig in člankov

Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

ROTAR Zdenko: Cerkev in sodobni svet. Razvoj katoliškega nauka o socializmu, komunizmu, marksizmu in ateizmu. V Ljubljani, Cankarjeva založba 1973. 220 + (IV) str. (Misel in čas, 19) — sign. I/2484-19.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

KOVAČEVIĆ Branko: Omladina Jugoslavije u 1941. godini. Beograd, Institut za savremenu istoriju i NIP Export-press 1973. 424 str. — sign. 13.282.

LUKAČ Dušan: Radnički pokret u Jugoslaviji i nacionalno pitanje 1918—1941. Beograd, Institut za savremenu istoriju i NIP Export-press 1972. 421 str. — sign. 13.283.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

BIBIČ Adolf: Resnica je konkretna. (80-letnica Leninove smrti). Delo, Lj., 18. jan. 1974.

LUKACS Georg: Lenin. (Prev. Frane Jerman.) (V Ljubljani, Cankarjeva založba 1974.) 109 + (III) str. + 5 pril. — sign. 13.274.

B. KNJIGE IZ TUJINE

II. FILOZOFIJA

ALBERT Hans: Traktat über kritische Vernunft. 2., unveränd. Aufl. Tübingen, J. C. B. Mohr 1969. XIV+190 str. (Die Einheit der Gesellschaftswissenschaften, 9.)

BUREAU Jacques: Zeitalter der Logik. (L'Ere logique. Aus dem Französischen von Jean-Claude und Susi Piroué.) Düsseldorf—Wien, Econ Vlg (1973). 672 str.

FRIEDLANDER Paul: Plato: vol. 3: The Dialogues. London, Routledge & Kegan Paul (1969). VIII+626 str.

MEAD Georg Herbert: The Philosophy of the Act. Ed. and with an Introduction by Charles W. Morris. (7. impress.) Chicago & London, The University of Chicago Press (1972). LXXXIV+696 str. (Works of..., 13)

—: PHILOSOPHY of Social Explanation. Ed. by Alan Ryan. (London), Oxford University Press 1973. (V)+228 str.

PLESSNER Helmuth: Die Studien des Organischen und der Mensch. Einleitung in die philosophische Anthropologie. 2., um Vorwort, Nachtrag und Register erweiterte Aufl. Berlin, Walter de Gruyter & Co. 1965. XXVI+373 str.

PLESSNER Helmuth: Philosophische Anthropologie. Lachen und Weinen. Das Lächeln. Anthropologie der Sinne. Hrsg. und mit einem Nachwort von Günter Dux. (Frankfurt/M.), S. Fischer Vlg (1970). 349 str.

III. SOCIOLOGIJA

BLAU Peter M. & Richard A. Schoenherr: The Structure of Organizations. New York, Basic Books (1971). XIX+445 str.

—: BRD-DDR: Vergleich der Gesellschaftssysteme. Mit Beiträgen von A. Hartmann (td.). (Köln), Pahl—Rugenstein (1971). 442 str. (Kleine Bibliothek, 13)

COHEN Percy S.: Moderne soziologische Theorie. (Modern Social Theory. Aus dem Englischen übertragen von E. Entlicher.) Erklärungsmodelle zwischenmenschlichen Verhaltens. Wien—Köln—Graz, Hermann Böhlau Nachf. (1972). 239 str.

—: COMMUNITY Politics: A Behavioral Approach. Ed. by Ch. M. Bonjean, Terry N. Clark and Robert L. Linebery. New York, The Free Press 1971. XI+403 str.

—: DECISIONS, Organizations and Society. Selected Readings. Ed. by F. G. Castles, D. J. Murray and D. C. Potter. (Harmondsworth), Penguin Books (1971). 424 str.

—: ECONOMIC Development and Social Change. Ed. by George Dalton. The Modernization of Village Communities. Garden City, The Natural History Press 1971. VII+664 str. (American Museum. Sourcebooks in Anthropology, Q 14).

EHRlich H. J.: The Social Psychology of Prejudice. A Systematic Theoretical Review and Propositional Inventory of the American Social Psychological Study of Prejudice. New York, John Wiley & Sons 1973). XII+208 str.

EL'MEEV V. Ja.: Problemy social'nogo planirovanija. (Leningrad), Leninizdat (1972). 149+(II) str.

- ISARD Walter: Location and Space-Economy: A General theory relating to industrial location, market areas, land use, trade and urban structure. Cambridge, Mass The M. I. T. Press (1972). XII+350 str.
- KLAGES Helmut: Soziologie zwischen Wirklichkeit und Möglichkeit. Plädoyer für eine projektive Soziologie. Köln und Opladen, Westdeutscher Vlg 1968. 70 str.
- KOHLI Martin: Studium und berufliche Laufbahn. Über den Zusammenhang von Berufswahl und beruflicher Sozialisation. Stuttgart, F. Enke 1973. (IV)+118 str.
- KORTEN D. C.: Planned Change in a Traditional Society. Psychological Problems of Modernization in Ethiopia. New York (itd). Praeger Publ. (1972). XVIII+387 str.
- KRECKEL Reinhard: Soziologische Erkenntnis und Geschichte. Über Möglichkeit und Grenzen einer empirisch-analytischen Orientierung in den Humanwissenschaften. Opladen, Westdeutscher Vlg 1972. 163 str. (Beiträge zur soziologischen Forschung, 6)
- LEFEVRE Wolfgang: Zum historischen Charakter und zur historischen Funktion der Methode bürgerlichen Soziologie. Untersuchungen am Werk Max Webers. (Frankfurt/M.), Suhrkamp Vlg (1971). 157 str. (Edition Suhrkamp, 516).
- MAUKE Michael: Die Klassentheorie von Marx und Engels. Mit einem Vorwort von Klaus Meschkat. (4. unveränd. Aufl.) Frankfurt/M.), Europäische Vlganstalt 1973. 174+(I) str.
- : MODERN Sociology. Introductory Readings. Selected Readings. Ed. by Peter Worsley. (Harmondsworth), Penguin (1973). 511 str.
- PETRELLA Riccardo & Adam Schaff: Une Experience de coopération européenne dans les sciences sociales. Dix ans d'activités du Centre de Vienne. (1963—1973) (Vienne, Centre Européen de Coordination de Recherche et de Documentation en Sciences 1973.) 114 str.
- : POLITICAL Sociology. Selected Readings. (Harmondsworth), Penguin Books (1971). 360 str. (Penguin Modern Sociology Readings)
- RITSERT Jürgen & Egon Becker: Grundzüge sozialwissenschaftlich-statistischer Argumentation. Eine Einführung in statistische Methoden. Opladen, Westdeutscher Vlg 1971. 237 str. (UTB-Uni Taschenbücher, 26).
- : THE FUTURE of the Social Services. Ed. for The Political Quarterly by Robson William A. & Bernard Crick. (Harmondsworth), Penguin Books (1971). 205 str.
- ROEGG Walter: Soziologie. (Frankfurt/M.), Fischer Taschenbuch Vlg (1973). 315 str. (Fischer Taschenbuch Verlag, Bd 6).
- : SOCIOLOGICAL Methodology 1970, 1971. An official publication of American Sociological Association. Eds.: Borgatta F. & George W. Bohrnstedt; Herbert L. Costner. 1970, 1971. XIX+337 str.
- : SPRACHE und Gesellschaft. Hrsg. von Horst Holzer, Karl Steinbacher. (Hamburg), Hofmann und Campe. 460+(I) str.
- STRAUSS Anselm L.: The Contexts of Social Mobility: Ideology & Theory. Chicago, Aldine (1971). XV+263 str.
- TOMAN Walter & Siegfried Preiser: Familienkonstellation und ihre Störungen. Ihre Wirkungen auf die Person, ihre sozialen Beziehungen und die nachfolgende Generation. 68 Abb. Stuttgart, F. Enke 1973. VII+83 str.
- WILSON J.: Introduction to Social Movements. New York, Basic Books (1973). VI+ 369 str.
- : YOUTH: Divergent Perspective. Ed. by Manning P. New York, John Wiley & Sons 1973. X+230 str.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

- BILZ Rudolf: Wie frei ist der Mensch? Paläoanthropologie, Bd. 1. (Frankfurt/M.), Suhrkamp (1973). 469 str. (Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, 17).
- BRÄGGEMANN Heinz: Literarische Technik und soziale Revolution. Versuche über das Verhältnis von Kunstproduktion Marxismus und literarischer Tradition in den theoretischen Schriften Bertholds Brechts. (Reibek bei Hamburg), Rowohlt (1973). 339 str. (Das neue Buch, 33)
- CORWIN Ronald: Reform and Organizational Survival. The Teacher Corps as an Instrument of Educational Change. New York, John Wiley & Sons (1973). XX+ 469 str.
- ELIAS Norbert: Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen. 2., um eine Einleitung vermehrte Aufl. Bern und München, Francke Vlg 1969. LXXXII+333 str.; 491 str. Bde 2.
- GOLDMAN Marshall I.: The Spoils of Progress: Environmental Pollution in the Soviet Union. Cambridge & London, The M. I. T. Press (1972). XI+372 str.
- : PRIVILEGIERUNG und Nichtprivilegierung im Bildungssystem. Hrsg. von G. Szell. München, Nymphenburger Verlagshandlung (1972). 335 str. (Nymphenburger Texte zur Wissenschaft, Modelluniversität, 2).
- QUINN James A.: Human Ecology. (Hamden, Conn.), Archon Books 1971. XII+561 str.

UDC 301.153.2/4

VREG, dr. France: Communication science: Definition and Function
Teorija in praksa, Vol. 11, No. 3, p. 277—283, Ljubljana 1974

The communication science emerged as an independent science only in the last decades. For a long time the study of communication was considered a multidisciplinary endeavour. Today it is obvious that the communication science has to set its own boundaries and outline its own problems in order to respond to the contemporary challenges and to meet the needs of research in modern social disciplines. The author emphasizes that the science of communication is that new discipline which deals with the content and structure of communication in all its forms from intrapersonal processes, considering the human being as a particular totality, and the processes of dyadic, triadic and group communication to communication at the organizational level; category and mass communication are regarded as specific phenomena. All these forms are combined into a specific structure by social communication. A general communication theory as well as special theories of communication should be developed by new the science.

UDC 351.74:362

PEČAR, dr. Janez: The Activities in Public Security Services Similar to Social Work
Teorija in praksa, Vol. 11, No. 3, p. 289—305, Ljubljana 1974

Besides the repressive activities the police (together with our services of public security) performs several other services especially when treating victims, delinquents and intervention into their social environment and these services are similar to social work. It often organizes educational-rehabilitating and corrective work. Here we have to do with side philanthropical services of this activity the purpose of which is emotional, or rather psychic help on one occasion to the people in trouble. This kind of activity is very discretionary and requests appropriate people for whom the different roles create no personality conflicts. The services performing this function with us cannot give up the activities which mean a contribution to human solidarity and help to those who are threatened. With regard to this it should be established in their units which positions request the education appropriate to this work, further, cooperation with appropriate specialized institutions should be established, some of their activities should be organized in this direction, so that as little conflict as possible would arise between the »true« and »untrue« police work, always taking in consideration the general social direction and aims.

VREG, dr. France: Komunikacijska znanost: definicija in funkcija
Teorija in praksa, Ljubljana 1974, let. 11, št. 3, str. 277—283

Komunikacijska znanost se je začela oblikovati v samostojno disciplino šele v zadnjih desetletjih. Dolgo je prevladovala misel, da je proučevanje komuniciranja lahko le multidisciplinarno prizadevanje. Danes postaja vse bolj očitno, da si mora komunikacijska znanost začrtati lastne meje in probleme, da bi lahko odgovorila na sodobne izzive in ustregla potrebam raziskovanja v sodobnih družbenih vedah. Avtor poudarja, da je komunikacijska znanost tista nova disciplina, ki proučuje vsebine in strukture komuniciranja v vseh pojavnih oblikah: od intrapersonalnih procesov, ki postavljajo človeka za svojevrstno totaliteto, prek procesov diadičnega, triadičnega in skupinskega komuniciranja do komuniciranja na ravni organizacije; posebne pojavne oblike so kategorialno in množično komuniciranje. Vse oblike pa povezuje v svojevrstno strukturo družbeno komuniciranje. Nova znanost mora razviti tako občo teorijo komuniciranja kakor tudi posebne teorije komuniciranja.

PEČAR, dr. Janez: Socialnemu delu podobne dejavnosti v službah javne varnosti
Teorija in praksa, Ljubljana 1974, let. 11, št. 3, str. 289—305

Policija (vključno z našimi službami javne varnosti) opravlja poleg represivne dejavnosti še vrsto drugih opravil zlasti ob ravnanju z žrtvami, storilci in poseganju v njihovo socialno okolje, ki so podobna socialnemu delu. Pogosto se loteva celo organiziranega vzgojno-rehabilitativnega in korektivnega dela. Pri tem gre za stranska, človekoljubna opravila te dejavnosti, katerih namen je čustvena oziroma psihična ter pretežno enkratna pomoč ljudem v stiski. Tovrstna dejavnost je zelo diskrecionarna in zahteva v tej službi take ljudi, ki so za to primerni in ki jim različnost vlog ne ustvarja osebnostnih konfliktov. Službe, ki pri nas opravljajo to funkcijo, se ne morejo odreči dejavnostim, ki pomenijo prispevek k človeški solidarnosti in pomoč ogroženim. Glede na to bi v njihovih enotah morali ugotoviti, katera delovna mesta zahtevajo temu delu primerno izobrazbo, sodelovati z ustreznimi specializiranimi ustanovami, v tej smeri organizirati nekatere svoje dejavnosti in si prizadevati, da bi med »pravim« in »nepravim« policijskim delom prihajalo do čim manj navzkrižij, upoštevajoč pri tem splošno družbeno naravnost in njene cilje.

V oceno smo prejeli

Založba OBZORJA, Maribor:

- FRANCE VREG: Družbeno komuniciranje
- VOJAN RUS: Nekaj razpotij samoupravnega socializma

Založba KOMUNIST, Ljubljana:

- KARL MARX: Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

- Peter Kilnar: Sociološki vidiki mednarodnih migracij
Zdravko Milnar: Ekološki faktorji in družbene spremembe
Ciril Ribičič: Novosti v našem volilnem sistemu
Lojze Vezočnik: Surovine in razvoj pred Združenimi narodi
Boris Majer: Marksistični center pri CK ZKS
Ernest Petrič: Mednarodni odnosi v novi ustavi (II)
Vlado Benko: Znanost o mednarodnih odnosih
Vlado Vodopivec: O novi levici